

Introduction à l'orthographe luxembourgeoise

Description systématisée de l'orthographe officielle luxembourgeoise telle qu'exposée en annexe de l'arrêté ministériel du 10/10/1975 et modifiée par les révisions proposées en annexe du règlement grand-ducal du 30/07/1999.

Auteurs du texte original luxembourgeois:

Schanen François, professeur des Universités,
Lulling Jérôme, docteur-ès-lettres,

Université Paul Valéry de Montpellier (France).

Texte français de Schanen François.

INDEX	2
1 D'LËTZEBUERGER SPROOCH A SCHREIFWEIS	5
Allgemenges	
1.1 Akzeptanz a Praktikabilitéit.....	5
1.2 Kohärenz a Vereinfachung vun der lëtzebuerger Schreifweis	7
1.2.1 D'Komplexitéit vun den analytesch-deskriptiven Instrumenter.....	7
1.2.2 D'Regele vun der lëtzebuerger Orthographie	8
2 DEEL I: D'EENHEETE VUM GESCHWATENE LËTZEBUERGESCH	10
Allgemenges	
2.1 D'Betounung vun de Wierder.....	10
2.1.1 Den Akzent vun de monolexikalesche Wierder a vun de Wierder mat festem Suffix oder Präfix.....	12
2.1.1.1 Bei de Wierder aus dem germanesch-däitsche Gebitt a bei den assimiléierten Transferenzen.....	12
2.1.1.2 Bei den Transferenze mat net-assimiléiertem Akzent	12
2.1.1.3 Betount an net-betount Präfixen a Partikelen	14
2.1.1.4 Betount an net-betount Suffixen	14
2.1.1.5 D'Verrutsche vum Wuertakzent	15
2.1.1.6 D'Ofkierzungen	16
2.1.1.7 D'Uertschaftsnimm an d'Egennimm.....	16
2.1.2 D'Betounung vun de polylexikalesche Wierder	16
2.1.2.1 Akzent um éischten Element: Determinativkomposita	16
2.1.2.2 Akzent um zweeten Element: aner Komposita	18
2.1.2.3 Nominalisatioune vu syntagmatesche Strukturen	19
D'lëtzebuergesch Phonemer.....	20
2.2 De System vun de Vokaler am Lëtzebuergeschen	20
2.2.1 Den Öffnungsgrad.....	20
2.2.2 D'Artikulationsweis	21
2.2.3 D'Quantitéit an d'Gespaantheit.....	21
2.2.4 D'Diphthongen	22
2.2.5 D'Vokaler vun den net-betountenen Niewesilben	23
2.3 De System vun de Konsonanten am Lëtzebuergeschen.....	27
2.3.1 D'Artikulationsweis	27
2.3.2 D'Artikulationsplaz.....	28
2.3.3 D'Stëmmhaftegkeet	28
2.3.4 Beispiller a Varianten. Rekapitulatioun vum konsonantesche System.....	29
2.3.5 D'Neutralisatioun vun der Stëmmhaftegkeet.....	33
2.3.5.1 Um Schluss vun engem Wuert oder vun engem Stamm.....	33
2.3.5.2 Am Wuert virun engem stëmmlose Konsonant	36

3	DEEL II: D'EENHEETE VUM GESCHRIWWENE LËTZEBUERGESH	38
	Allgemenges: d'Graphem-Phonem-Korrespondenz	38
3.1	D'Vokaler	42
3.1.1	Zeeche vu laang ausgeschwatene Vokaler a betountene Silben oder an eesilbege Wieder	43
3.1.1.1	Nom laange Vokal am lexikalesche Stamm steet nëmmen ee Konsonant	43
3.1.1.2	Ausnamen: nëmmen ee Konsonant no engem kuerze Vokal	43
3.1.1.3	Als Zeeche vu laang ausgeschwatene Vokaler gëtt de Vokal verduebelt	47
3.1.1.4	D'Diphthongen	48
3.1.2	Zeeche vu kuerz ausgeschwatene Vokaler an enger betountener Silb	52
3.1.2.1	Nom kuerze Vokal gëtt de Konsonant verduebelt	53
3.1.2.2	<k>, <z>, <x>	54
3.1.2.3	D'Graphemer, déi mat zwéin oder dräi Buschtawe geschriwwe ginn	55
3.1.2.4	Konsonanteverdueblung an de polylexikalesche Wieder	56
3.1.2.5	Zwéi verschidde Konsonanten nom kuerze Vokal am lexikalesche Stamm	56
3.1.2.6	De Possessivartikel	57
3.1.2.7	Polylexikalesch Zesummesetzungen	57
3.1.3	Rekapitulatioun	58
3.1.4	Déi verschidden Orthographië vum Vokal /e/	59
3.1.4.1	De kuerzen, oppenen [ɛ]	59
3.1.4.2	De laangen, oppenen [ɛ:]	60
3.1.4.3	De kuerzen, zouenen [e]	61
3.1.4.4	De laangen, zouenen [e:]	62
3.1.4.5	Den neutralen [ə] (de Schwa)	63
3.1.4.6	De stommen "e" an den [...ə], deem am Silbegelenk virkënnt	64
3.2	D'Konsonanten	65
3.2.1	D'lëtzebuergesch Konsonantgraphemer an enger vereinfachter Phonem-Graphem-Korrespondenz	65
3.2.2	Zwou lëtzebuergesch Sproochgewunnechten	66
3.2.2.1	D'Vermëllung / D'Lenificatioun vun de schaarme Konsonanten	66
3.2.2.2	D'Ennverhäerdung vun de mëlle Verschloss- a Reiflauer	67
3.2.3	Den "n" vun der Äifeler Regel	68
3.2.4	Detailléiert Phonem-Graphem-Korrespondenz vun deene verschiddene Konsonanten	70
3.2.5	Rekapitulatioun	78
4	DEEL III: E PUER WICHTEG EENZELFROEN	80
	Allgemenges	
4.1	D'Schreifweis vun de lëtzebuenger Verben	80
4.1.1	Dräi Grondprinzipien	81
4.1.1.1	De Stammprinzip (morphematesche Prinzip)	81
4.1.1.2	De Prinzip vun de Quantitéitsregelen	83
4.1.1.3	Een onkloren drëtte Prinzip: D'Matzielen oder d'Net-Matziele vun de Flexiounsmorphemer	84
4.1.2	Kommentéiert Beispiller	87
4.1.2.1	D'Vokaler am Verbstamm	87
4.1.2.2	D'Konsonanten am Verbstamm hannert dem Vokal	89

4.2	D'orthographesch Integratioun vun de lexikaleschen Transferenzen	94
4.2.1	Ee lëtzebuergesch-germanesch oder lëtzebuergesch-romanesch Gesiicht?.....	95
4.2.2	Grouss- a Klengschreiwung vun de Léinwierder an den Transferenzen	96
4.2.3	Zesummen- a Getrenntschreiwung vun den Transferenzen.....	97
4.2.4	Déi net-ausgeschwate Buschtawen an de franséische Wierder.....	98
4.2.5	D'Verdueblung vum Schlusskonsonant an de Suffixen	99
4.2.6	De Pluriel vun den Transferenzen.....	99
4.3	Zesummen- oder Getrenntschreiwung?	101
4.3.1	Verben.....	102
4.3.1.1	Ontrennbar Zesummesetzungen.....	103
4.3.1.2	Trennbar Zesummesetzungen	103
4.3.2	Adjektiv + Partizip / Adjektiv + Adjektiv	107
4.3.2.1	Zesummeschreiwung	107
4.3.2.2	Getrenntschreiwung	108
4.3.3	Nominalzesummesetzungen	108
4.3.3.1	Zesummeschreiwung	108
4.3.3.2	Getrenntschreiwung vun Nominalkomplexer mat oder ouni Bindestréch(er).....	109
4.3.4	Aner Wuertzorten	110
4.3.4.1	Zesummeschreiwung	110
4.3.4.2	Getrenntschreiwung	110
4.3.4.3	De Bindestréch oder Trait d'union.....	111
4.3.4.4	Den Underscore	114
4.3.4.5	Den Iwwergangsbuchstaf "s" an de Liaisonsbuchstaf "n".....	114
4.4	Grouss- a Klengschreiwung.....	114
4.4.1	D'Ervirhiewe vu bestëmmten Texteenheeten	115
4.4.2	D'Ervirhiewe vu bestëmmte Wierder a Gruppe vu Wierder.....	116
4.4.2.1	Nominalbasissen an Nominaliséierungen.....	116
4.4.2.2	Dénominaliséiert Elementer	117
4.4.2.3	Nominaliséiert lexikalesch Elementer oder Gruppen	118
4.4.2.4	Eegennimm schreift ee grouss	121
4.4.2.5	Figéiert Wuertgruppen	122
4.4.2.6	Uspriechspronomen	122
4.5	D'Punktatioun.....	122
4.5.1	De Schluss vu ganze Satz oder Aussoe mat engem Verb.....	123
4.5.1.1	De Punkt.....	123
4.5.1.2	D'Ausruffzeechen	124
4.5.1.3	D'Frozeechen	125
4.5.2	Intern Opglidderung vu ganze Satz respektiv Aussoen	125
4.5.2.1	De Komma	126
4.5.2.2	De Stréhpunkt	130
4.5.2.3	Den Doppelpunkt.....	130
4.5.2.4	De Gedankestréch	131
4.5.2.5	D'Klameren	132
4.5.3	Konventionell Zeechen, déi Textdeeler oder Textelementer ervirhiewen: d'Gänsefëssercher	133
4.5.4	Zeeche fir Ewechgeloossenes	134
4.5.4.1	Den Apostroph.....	134
4.5.4.2	Den Ergänzungsstréch.....	135
4.5.4.3	D'Point-de-suspensionen.....	136
4.5.5	Speziell Punktatioun	136
4.5.5.1	Ofkierzunge mat Punkt	136
4.5.5.2	Ofkierzungen ouni Punkt.....	137
4.5.5.3	Ordinalzuele mat Punkt.....	137
4.5.5.4	De schife Stréch.....	137
4.5.5.5	Wuerttrennung um Enn vun enger Zeil	138
5	DÉI BENOTZTE BIBLIOGRAPHIE	139

1 D'LËTZEBUERGER SPROOCH A SCHREIFWEIS

Allgemenges

Eng Nationalsprooch brauch eng offiziell unerkannten Orthographie, fir kënne kloer geschriwwen, gelies an enseignéiert ze ginn. Dës orthographesch Regele gëllt et méiglechst kohärent ze presentéieren, fir datt jiddweree se léieren an uwenne kann.

D'Schreifweis vum Lëtzebuerger Dictionnaire vun 1950-1977 ass eng éischte Kéier offiziell an der Annexe vum Arrêté ministériel vum 10. Oktober 1975 vum Alain Atten festgehale ginn an duerch de Règlement grand-ducal vum 30. Juli 1999 vum Conseil Permanent de la langue luxembourgeoise zum Deel verännert ginn.

An der heiten Annexe gëtt dat gesamt Regelwierk vun der offizieller lëtzebuerger Orthographie nach eng Kéier virgestallt, woubäi déi verschidde Mechanismen, "wéi" ee Lëtzebuergesch schreiwe soll, net nëmmen opgezielt ginn, mä och versicht gëtt, se mat Hëllef vun Tableauen an detailléierte Beispiller systematesch ze erklären.

1.1 Akzeptanz a Praktikabilitéit

Fir datt eng Schreifweis vun engem méiglechst groussen Deel vun der Bevëlkerung akzeptéiert an och praktizéiert ka ginn, muss bei der Beschreiwung vun deene verschiddenen orthographesche Regeln net nëmmen no intralinguisteschen, mä och no extralinguisteschen Aspekter gekuckt ginn.

Ënner intralinguisteschen Aspekter versteet een zum Beispill:

- déi genealogesch, respektiv etymologesch a geschichtlech Urspréng vun der Sprooch selwer;
- d'Logik an d'Kohärenz vun deene verschiddenen orthographesche Regeln, ounst datt een awer elo mat enger iwwerdriwwener Hyperpräzisioun vun enger Ausnam an déi aner ze fale brauch.

Zu den typesch extralinguisteschen Aspekter vun der lëtzebuerger Orthographie zielen ënner anerem:

- déi demographesch Zesummesetzung vun der multilinguistescher Bevëlkerung;
- de Plurilinguismus vun de Lëtzebuergophonem, deen natierlech, wat Sproochen ugeet, ee ganz anert Wëssen an eng ganz aner Praxis voraussetzt wéi de Monolinguisimus a mat sech bréngt, datt kontrastiv Argumenter net vernoléisseggt däerfe ginn.

Ee gesond Gläichgewicht tëscht intra- an extralinguisteschen Aspekter ass déi bescht Voraussetzung fir eng méiglechst grouss Akzeptanz a Praktikabilitéit vun enger Orthographie. Dobäi gëllt et awer och, déi lëtzebuerger Schreifweis *op Gronn vun der Systematik vun hire Regelméissegkeeten* als eng *autonom Orthographie* ze presentéieren.

Bis dato sinn d'Recherchë vu der lëtzebuerger Sproochwëssenschaft wéi och déi verschidde virgeschloe Schreifweise grosso modo zugläich vun diachroneschen a vu synchron-

kontrastive Critèren ausgaang. Dat heescht, dass eis Sprooch virun allem - a mat Recht - wéi e westmuselfränkische germaneschen, däitschen Dialekt behandelt gouf an hir Schreifweis also bestänneg op déi däitsch, respektiv déi franséisch oder op aner Orthographien (englesch, italienesch, portugisesch a.s.w.) bezu gouf.

D'Resultat dovun war, dass d'Lëtzebuergesch net als Sprooch (mä als germanesch-romaneschen, wann net als däitsch-franséischen Dialekt) définéiert gouf, awer och dass een déi lëtzebuergesch Schreifweis net erkläre konnt, ouni bestänneg op d'Däitsch an d'Franséisch ze lussen. Sou kënnt ee séier mengen, dass, wann een alles ewechléiss, wat germanesch-däitsch a romanesch-franséisch wier, eigentlech näischt Lëtzebuergesch un der Schreifweis méi iwwereg bléif. Dës Schreifweis hätt also genee wéi d'Sprooch selwer keng Autonomie: hiert Schrëftbild kéint ouni dat vun anere Sproochen net bestoen.

Anersäits awer huet d'Uwennung vun diachronesche Critèren och dohi gefouert, dass versicht gouf, déi echt Wuerzelen oder Stämm vum Stacklëtzebuergesch méi oder manner puristeschen vun deene ville Léin- a Friemwierder ze ënnerscheeden. Et kënnt ee wuel eng systematesch Schreifweis vum Lëtzebuergesch opstellen, mä an esou enger Systematik wier de ganze Rescht vun den transferéierte Wierder, iwweregens ee groussen Deel vun der Sprooch, ee massive Koup vun Ausnamen, déi eng méiglech kohärent a logesch Beschreiwung net méi géifen zouloossen.

Sécher ass, dass d'Schreifweis fir d'Lëtzebuergesch nëmmen op de Lies- a Schreifgewunnechte vun de Lëtzebuergophonon opbaue kann. Dofir ass et net méi wéi verständlech, dass déi verschidden orthographesch Reglementatiounen ëmmer prinzipiell op d'Noutwennegkeet hiweisen, dass d'lëtzebuergesch Orthographie sech um däitsche Schrëftbild orientéiert. *“Gemengerhand hale mer äis un d'héidäitsch Wuerbild, dat mir gewinnt sin, wou et néideg as, och un dat franséisch”*, schreift den A. Atten an der Annexe vum Arrêté ministériel vum 10/10/1975. *“Am liichtste léieren a liese mir d'Héidäitsch: un dat hale mer äis”*, seet hien dann och an der Bäiluecht vu *Lëtzebuergesch an der Schoul* (1974 : 101).

Tatsaach ass awer och, dass bal gutt iwwer een Drëttel vun der lëtzebuergesch Bevëlkerung vun haut net mat Hëllef vun der däitscher Sprooch alphabetiséiert ginn ass, mä haaptsächlech iwwer eng romanesch Sprooch (d'Franséisch, d'Italienesch oder d'Portugisesch...) liesen a schreie geléiert huet. Wéll een elo och den Net-Lëtzebuergophonon an de Grenzgänger, déi meeschtens och Net-Germanophon sinn, d'Méiglechkeet ginn, d'Orthographie vum Lëtzebuergesch ze léieren, da mécht et deemno net vill Sënn, déi lëtzebuergesch Schreifregele permanent mat Hëllef vum däitsche Schrëftbild ze erkläre. Dësem Nodeel entgeet ä nëmmen, wann een den intralinguisteschen Argumenter a Methoden hier richteg Plaz verschafft.

Eng autonom Beschreiwung vun der Orthographie ass ëmsou méi néideg, well a ganz ville Fäll dat lëtzebuergesch Schrëftbild sech zum Deel drastesch vum däitschen (an eventuell och vum franséischen an engleschen) Schrëftbild ënnerscheet a selwer schonns op eng, wann och nach jonk orthographesch Traditioun opgebaut ass. De Gebrauch vu verduebelte Vokaler, déi d'Längt ausdrécken (*Eenheet, haart, Mooss, Kuuscht, züchten*), d'Chute vum net-ausgeschwatenen “Dehnungs - h” (*Ausnam, Walen*), dat manner konsequent Anhalen vum Stammprinzip (däitsch: *laufen, läuft, Läufer*; lëtzebuergesch: *lafen, leeft, Leefer*), d'Applikatioun vun der Eifeler Regel (*Frittendëppen* mä: *Frittefett*) sinn typesch Kennzeeche vum lëtzebuergesch Schrëftbild, dat et gëllt festzehalen, ze enséignéieren a bei der Bevëlkerung ze fixéieren.

Déi rezent Modificatiounen vum CPLL un der offizieller Schreifweis hu virun allem probéiert d'Schreifweis ze vereinfachen, si also souwuel de Lëtzebuergophone wéi den Net-Lëtzebuergophone méi accessibel ze maachen. Dobäi goufen am Fong awer just déi verschidden Orthographiesmechanismen anescht hierarchiséiert, wat awer un de Regele selwer meeschtens net vill geännert huet (z.B. de konsequent verduebelte Konsonant oder dueble Konsonantismus hannert kuerzem Vokal bei de Verben *sinn* an *hunn*.) Anersäits gouf och probéiert z.B. d'Integratioun vun de lexikaleschen Transferenzen aus anere Sproochen méi präzis ze regléieren (*d'Procès-Verbalen*), wat awer zum dacksten d'Gestioun vun der Orthographie net onbedéngt vereinfacht huet. Am Géigendeel, souwuel de Lëtzebuergophon wéi den Net-Lëtzebuergophon ass séier vun der lëtzebuenger Schreifweis iwwerfuert. Schold un dëser Entwécklung sinn, ënner anerem:

- déi ëmmer méi komplex analytesch-deskriptiv Instrumenter, déi mat ëmmer méi Präzisioun d'Schrëftmechanismen versichen ze erfassen, an dobäi ëmmer nees op nei Schwieeregkeete stoussen;
- eng méi oder manner geglückte Koordinatioun respektiv Hierarchisatioun tëscht deenen eenzelen orthographesche Regelen.

1.2.1

D'Komplexitéit vun den analytesch-deskriptiven Instrumenter

Fir déi orthographesch Mechanismen no deenen neiste Resultater vun der moderner Linguistik kënnen ze erfuerschen, geet déi traditionell Kombinatioun tëscht phonographeschen a morphologeschen Instrumenter net méi duer. Hautdesdaags gëtt eng Schreifweis éischter mat Hëllef vu Silbestrukturen a seng eenzel Komponenten zerluecht an analyséiert. Dobäi gëtt méi Wäert op d'Oppositioun tëscht gespaantenen an net-gespaantene Vokaler wéi op d'Quantitéitsvariatiounen bei de Vokaler (kuerz /laang) geluecht.

Ausdréck wéi *Silbenufanksrand*, *Silbeschlussrand*, *Silbegelenk*, *oppe Silb* oder *zoue Silb*, *geschwate Silb* (Sprechsilbe) oder *morphologesch Silb* (Sprachsilbe) spillen eng fundamental Roll beim Verstoe vun orthographesche Regularitéiten. Mat dësen Instrumenter erreecht een eng ëmmer méi grouss Präzisioun, déi et engem beispillsweis erlaabt, d'Verdueblung vum Konsonant hannert kuerzem Vokal am Wuertstamm a verschidden Typen anzedeelen, z.B.:

<i>Schëld</i>	mat zwéi Konsonanten an enger eenzeger Silb
<i>Schël-ter</i>	mat zwéi Konsonanten an engem Silbegelenk
<i>Schëll-er</i>	mat zwéin "l" als Resultat vun engem assimiléierten "t" (Däitsch: Schulter)
<i>Schell</i> , <i>schell-en</i> , <i>schellt</i>	als Form vum selwechte Verb mat engem kuerzen [ɛ], deen duerch zwéin "l" signaliséiert gëtt.

Wéi wichteg elo den Ënnerscheed tëscht geschwatener a morphologescher Silb ass, gesäit ee gutt bei der Schreifweis vun de konjugéierte Verben an den déklinéierten Nominalbasissen. Mä et muss een och zouginn, datt dës Zort vun deskriptiven Instrumenter séier zu enger bal oniwiersiichtlecher Klenglechkeet ka féieren. De Wunsch no ëmmer méi Präzisioun an

ëmmer méi detailléierte Regele spillt géint eng einfach praktesch Gestoun vum orthographesche System selwer.

Dofir hale mir hei meeschtens un de Critèrë vun der Quantitéit bei de Vokaler fest (kuerz / laang) an, bei de Konsonanten, un de Critèrë vun der Qualitéit an der Zuel (eenzel / duebel).

Dobäi kënnt, datt och déi kohärentst a logeschst orthographesch Regeln zum dacksten net mat de Schreifmechanissen vun anere Sproochen iwuerenaner stëmmen, wat duerch déi massiv lexikalesch Transferenzen am Lëtzebuergeschen noutgedrongen nees zu sougenannten Onregelméissegkeete féiert.

Et fält deemno besonnesch am Kapitel vun den transferéierte Wieder aus anere Sproochen (cf. 3.2) schwéier, sech op eng definitiv Schreifweis ze fixéieren, well et dobäi zu der Oppositoun tëscht lëtzebuergeschen an net-lëtzebuergesche Schreifmechanissen kënnt. Fir elo keng zevill normativ, respektiv preskriptiv Orthographie ze entwéckelen, gëllt fir verschidden Zweifelsfäll d'Toleranzregel, déi et engem erlaabt, eng gewëss individuell Fräiheet kënne bäizebehalen. Dëst gëllt och fir d'Grouss- a Klengschreiwung, fir d'Zesammen- a Getrenntschreiwung a fir d'Interpunktoun.

1.2.2 D'Regele vun der lëtzebuerger Orthographie

De Grondsteen vun der lëtzebuerger Orthographie ass de phonographesche Prinzip, d'Graphem-Phonem-Korrespondenz oder d'Laut-Buschtawen-Zouuerdnung, also déi Korrespondenz, déi d'Kombinatioun tëscht de Phonemer (heiansdo och tëscht de phoneteschen Eenheeten, de Phonem an den zousätzleche Varianten) an de Graphemer (an de vereenzelte Buschtawen a Buschtawegruppen) regléiert. Den Ideal-Fall wier natierlech eng honnertprozenteg phonetesch Schrëft, an där fir all Phonem ëmmer nëmmen eent an datselwecht Zeeche benotzt géif ginn.

Dat ass awer net de Fall, well, wéi schonns gesot, eis Schreifweis sech haaptsächlech nom däitsche Schrëftbild rücht (cf.: *bëlleg* [ç] ← *billig* [g] an net **bëllech*). Datselwecht gëllt och fir d'Wieder aus dem Griicheschen, bei deenen aus etymologesche Grënn z.B. de Phonem /f/ mat <ph> an de Phonem /t/ mat <th> geschriwwe gëtt (cf.: *Diphthong*, *Philosoph*, *Katastroph*, *Theater*, *Thermometer*).

An dëser Annexe ginn elo fir d'éischte Kéier mat Hëllef vu systemateschen Tabellen déi vereenzelt phonographesch Korrespondenzen vun der offizieller Schreifweis duergestallt, woubäi ënnerscheet gëtt tëscht:

- Phonem a phonetescher Eenheet an der geschwatener Sprooch (de Phonem steet tëscht //, d'phonetesche Unitéit tëscht []);
- morphologescher a geschwatener Silb (*Sprachsilbe* a *Sprechsilbe* z.B.: *er-an* / *e-ran*);
- Graphem a Buschtawen / Buschtawegruppen an der geschriwener Sprooch (de Graphem steet tëscht <> an de Buschtaf tëscht “”).

An engem éischten Deel ginn d'Eenheete vum geschwatene Lëtzebuergesch analyséiert, fir datt mir dann an engem zweete Schrëtt kënne beschreiwen, wéi déi geschwatene Eenheeten duerch geschriwwene Eenheete kodifizéiert ginn. An engem drëtten a leschten Deel ginn dann

e puer wichteg Eenzelfroe behandelt, wéi zum Beispill d'Schreifweis vun de Verben oder déi orthographesch Integratioun vun de Léinwierder an Transferenzen. Wuelverstan geet et also net ëm eng komplett Grammatik; iwwert d'Syntax gëtt zum Beispill, ausser bei der Interpunktioun, knapps geschwat, mä de Modell, deen eise Beschreibungen zugronnn läit, geet méi mat syntaktesche Gruppen ëm wéi mat kategorielle Lexemklassen. Virun allem geet et awer hei nëmmen ëm eng systematesch Opzielung an Analys vun de geschwatenen a geschriwwene Komponenten an der lëtzebuerger Sprooch. Natierlech stäipt sech dësen Deel besonnescht op déi zwee Gesetztexter vu 1975 a 1999. Dogéint hänken déi Partien, wou et ëm d'Punktuatioun, ëm d'Zesummen- a Getrennt-, d'Grouss- an d'Klengschreiwung geet, selbstverständlech méi vun de Regeln vun der offizieller Däitscher Orthographie of, déi 1996 am Text: *“Deutsche Rechtschreibung. Regeln und Wörterverzeichnis. Amtliche Regelung”* publizéiert si ginn.

Aus praktesche Grënn ass beim Verglach zum Arrêté ministériel vun 1975 manner op déi sëllege areallinguistesche Varietété vum Lëtzebuergeschen higewise ginn. Vill méi gëtt probéiert, op Gronn vun engem geschwatene Standardlëtzebuergesch (dat dacks, wat d'phonesch Aspekter ugeet, *Koinè* genannt gëtt) och een homogent Schrëftbild ze entwéckelen, woubäi déi verschidde Lokalkennzeeche mat Hëllef vun deenen néidegen dialektometreschen Analysen awer ouni weideres an dës Annexe integréiert kënnge ginn. Sou ass dann och net weider op déi verschidde Soziolekt, also op déi lexikalesch Variante vun deenen eenzele Sozial- a Beruffskategorien opgepasst ginn, déi et an der Bevëlkerung vum Grand-Duché gëtt.

2 DEEL I: D'EENHEETE VUM GESCHWATENE LËTZEBUERGESCH

Allgemenges

Déi geschwate Sprooch, déi och Chaîne sonore genannt gëtt, besteet aus enger Kombinatioun vun:

- den Intonatiounsmustere (d'Chaîne intonative),
- de Wuert- a Gruppenakzenter (d'Chaîne accentuelle),
- der Lautverkettung (d'Chaîne phonémique).

An dëser Annexe, déi virun allem versicht, déi graphesch Ëmsetzung vun deenen eenzele Lauter duerstellen, ginn déi verschidden Intonatiounsmustere vun der Chaîne intonative net weider analyséiert. An hirer Funktioun, ënner anerem als prozedural Kommunikatiounssignaler, spille si bei der Presentatioun vun enger Orthographie bal keng Roll.

Dat gëllt net fir d'Wuertakzenter, déi zum Beispill fir d'Verdeelung vun den diakriteschen Zeeche verantwortlech sinn. An engem éischte Schrëtt gëtt dowéinst den Inventaire vun deene verschiddenen Akzenter a Betounungen am Lëtzebuergesche gemaach.

An engem zweete Schrëtt ginn dann déi verschidde Lauter oder Phonemer, déi et am Lëtzebuergesche gëtt, mat Hëllef vun Tableauen an enger systematescher phonetescher Transkriptioun presentéiert.

2.1 D'Betounung vun de Wierder

Et gi véier verschidden Zorte vun Akzenter:

- de (potentiellen) Akzent vun de méisilbege (polysyllabesche) Wierder, notéiert '
- de (potentiellen) Akzent vum syntaktesche Grupp, notéiert °
- den (obligatoreschen) Akzent vum Saz, notéiert •
- de (fakultativen) kontrastiven Akzent, notéiert + .

Mir limitéieren eis hei haaptsächlech op d'Betounung vun de méisilbege Wierder. Genee wéi d'Intonatiounsmustere, déi aus einem Akzent (erop, erof, sech verännernd...) an aus engem postakzentuellem Deel (uewen, ënnen, erof, erop ...) bestinn, de Sënn an seng Iwwermëttlung strukturéieren, hunn déi aner Akzenter och d'Funktioun, de Sënn vun de syntaktesche

Gruppen ervirzehiewen oder d'Informatioun ze strukturéieren. Hir Presentatioun ass also bei der Beschreiwung vun de lëtzebuerger Schreifmechanissen net onbedéngt néideg.

Den Akzent vun de polysyllabesche Wierder (notéiert mat engem ' virun der betraffener Silb) kann ee mat dräi Sätz charakteriséieren:

▷ Et ass ee figéierten Akzent, deen duerch de Code bestëmmt ass.	'Haiser, infor'méieren, 'Grousspapp, Presi'dent, 'spillen, ge'spillt, 'offotogra ^(o) féiert, ze'summege'spillt
▷ Hien ass potentiell, well en sech nëmmen da realiséiert, wann e Grupp- oder Sazakzent ass, jee no der syntaktescher Konfiguratioun vun der Ausso.	vill grouss °Haiser d'Haus vu mengem °Grousspapp fir d'Leit ze infor°méieren mat eisem Presi°dent
▷ Fir de Rescht verschwénnt e ganz oder e gëtt op ee rhythmeschen Effekt reduzéiert.	D'°Kanner hunn +zwou ^(o) Stonnen ze°summege ^(o) spillt

Déi akzentuell Eegenschafte vun engem méisilbege Wuert ginn haaptsächlech bestëmmt duerch

- den Ursprong vum Wuert.
Wierder aus dem germanesch-däitsche Gebitt ('klauen...) musse vun de Wierder, déi aus dem Engleschen iwwerholl gi sinn ('Windows, 'Joystick...) a vun de Wierder, déi aus dem Franséische kommen ('Paletong), ënnerscheet ginn.
Bei den Transferenze variéiert d'Positioun vum Akzent jeenodeem, wéi wäit d'Wuert assimiléiert ginn ass:
Palé'tot → Paltong, Quin'quet → 'Kenki, Cra'ssier → 'Kräsi
mä: paren'tal → de °Congé paren'tal
- d'morpho-syntaktesch Struktur vum Wuert, z. B.:
  - Wierder, déi dérivéiert sinn: 'laachen, 'Laach, Ge'laachs
'drécken, 'ausdrécken, Ge 'drécks
  - zesummege'sate Wierder: 'Diesel + 'Motor → 'Dieselsmotor
'Paltong + 'Knapp → 'Paltongsknapp
  - Derivatioune vu syntagmatesche Strukturen: 'Bréif dro[-en] → 'Bréifdréier

Am Prinzip ass den Akzent vun engem Wuert am Lëtzebuergergeschen:

<div>▷ Bei de Wierder, déi aus dem germanesch-däitsche Gebitt stamen, op enger vun deenen dräi éischte Silbe virgesinn</div> <table><tr><td>1</td><td>2</td><td>3</td><td>.....</td></tr></table> <div>(Champ accentuel initial)</div>	1	2	3	.....	<table><tr><td>1</td><td><i>'Blech, 'flécken, 'liewen, 'Papp, 'Zill</i></td></tr><tr><td>2</td><td><i>Er'ënnerung, Ge'walt, Ver'antwortung</i></td></tr><tr><td>3</td><td><i>Ënner'halung, Iwwer'dreiwungsprinzip, verge'waltegen</i></td></tr></table>	1	<i>'Blech, 'flécken, 'liewen, 'Papp, 'Zill</i>	2	<i>Er'ënnerung, Ge'walt, Ver'antwortung</i>	3	<i>Ënner'halung, Iwwer'dreiwungsprinzip, verge'waltegen</i>
1	2	3	.....								
1	<i>'Blech, 'flécken, 'liewen, 'Papp, 'Zill</i>										
2	<i>Er'ënnerung, Ge'walt, Ver'antwortung</i>										
3	<i>Ënner'halung, Iwwer'dreiwungsprinzip, verge'waltegen</i>										
<div>▷ Bei de Wierder, déi aus anere Gebitter, virun allem aus engem romanesch-franséischen, iwwerholl gi sinn, op enger vun deenen dräi leschte Silben</div> <table><tr><td>.....</td><td>3</td><td>2</td><td>1</td></tr></table> <div>(Champ accentuel final)</div>	.....	3	2	1	<table><tr><td>1</td><td><i>Eti'kett, Philoso'phie, Revolu'tioun</i></td></tr><tr><td>2</td><td><i>Ar'thritis, Mecha'nissem, Pho'netik</i></td></tr><tr><td>3</td><td><i>Ba'silika, 'Omnibus 'Paprika, 'Praktikum</i></td></tr></table>	1	<i>Eti'kett, Philoso'phie, Revolu'tioun</i>	2	<i>Ar'thritis, Mecha'nissem, Pho'netik</i>	3	<i>Ba'silika, 'Omnibus 'Paprika, 'Praktikum</i>
.....	3	2	1								
1	<i>Eti'kett, Philoso'phie, Revolu'tioun</i>										
2	<i>Ar'thritis, Mecha'nissem, Pho'netik</i>										
3	<i>Ba'silika, 'Omnibus 'Paprika, 'Praktikum</i>										

2.1.1 Den Akzent vun de monolexikalesche Wierder a vun de Wierder mat festem Suffix oder Präfix

2.1.1.1 Bei de Wierder aus dem germanesch-däitsche Gebitt a bei den assimiléierten Transferenzen ass den Akzent op der éischter Silb vum lexikalesche Stamm virgesinn.

- z.B. Wierder, déi aus dem Germanesche kommen:

*'lafen, 'leefeg, 'Leefer, (sech) ver'lafen, Ge'leefs
'liewen, 'lieweg, 'Liewen, ge'lieft, ver'lieft,
ent'stoen, Ent'stoen, ver'stoen, Ver'stand*

- Assimiléiert Transferenzen:

*'Auto, 'Foto (mä: e Foto'graph), 'Gadget [ɛ], 'Kaffi (mä: ca'fé), 'Kassett,
'Kino, 'Klima, 'Orgie, 'Telefon, 'Typus, 'Zentrum...*

Bei dësen Transferenzen gëtt et awer och schon däitsch Ausnamen:

Au'gust, Fo'rell ...

Wéi am Däitschen, wou nach op anere Silben een Niewenakzent ka sinn, ass den Haaptakzent bei de lëtzebuerger Wierder meeschtens op der éischter Silb. Mä dësen Haaptakzent toleréiert nëmme seelen nach een Niewenakzent. De Verloscht vum Niewenakzent verursaacht dann dacks, datt net-betounte Silben am Mëndlechen einfach assimiléiert ginn oder verschwannen:

eng Forell → eng Frell ['frɛl], interessant → int[e]ressant.

D'Réduktioun bei de Präfixen (verreckt → *vreckt*, Insensborn → *Ënsber*) a bei de Verbpärtikelen (gekommen → *komm*, gefunden → *fonnt*, gegangen → *gaangen*) kann och op dat histoiresch bedéngt Verschwanne vun den net-betountene Silben zréckgefouert ginn.

2.1.1.2 Bei den Transferenzen mat net-assimiléierter Betounung bleift den Akzent prinzipiell op senger Ausgangspositioun.

- z.B. Transferenzen aus griecheschen, latäineschen a romanesche Sproochen:

*Chi'anti, Di'rekter, 'Fiat, Inten'dant, 'Kasko, Kom'pendium, Man'dant, Mu'seum, No'valis,
Pasta 'sciuta, Perga'ment[ɛ], 'Psyche, 'Rhythmus (/Ritter), Spon'deus, , Tutti 'Frutti, 'Villa*

- Transferenzen aus anere Sproochen:

'Badminton, Bi 'kini, CD-'Rom, 'Floppy, 'Laser, 'Minidisk

Bei den Transferenzen aus dem Franséische rutscht den Akzent meeschtens no vir an de Champ accentuel initial. E kann awer och, wéi am Franséischen, op der leschter ausgeschwatener Silb bleiwen.

Wierder, wou den Akzent no vir gerutscht ass:

- z.B.: *arrê'té* → *Ar'rê'té*, *hôt'el* → *'Hotel*, *limo'nade* → *'Limonad*
- Wierder op **-er** (= **-or** oder **-eur**):
'Dokter, *Pro'fesser*, *Entre'prënner* (*Entre'preneur*)
- Wierder mat net-betountenem **-ik** (den Akzent ass op der virleschter Silb):
'Ethik, *'Logik*, *'Musik* (cf. och: *'Musek*), *Pho'netik*, *Rhe 'torik*, *'Technik* ....
- Wierder, déi duerch eng phonetesch Assimilatioun hiren *-e* um Enn verluer hunn:
une ré°clame → *eng Re°klamm*; *une man°sarde* → *eng °Mansard*;
meng °Kousine → *meng °Kuseng*

Wierder, bei deenen den Akzent éischter d'Tendenz huet, op der leschter betountener Silb ze bleiwen:

Delika'tess(e), *Ga'rag(e)*, *Ge'nie*, *Illu'sioun*, *in'tim*, *Le'gend*, *legen'där*, *Mo'dell*, *ordi'när*,
Re'gie, *Regi'ment*, *Regi'sseur*, *Sekre'tär*, *Trom'pett*, *Zal'dot*, *Za'lot* ...

Doduerch, datt den Haaptakzent op déi éischt Silb no vir rutscht, kann et dozou kommen, datt déi éischt Silb och méi laang ausgeschwat gëtt. Dat kann als Konsequenz hunn, datt déi net-betounte Silb um Schluss vum Wuert kuerz ausgeschwat gëtt, wéi am Franséischen. Dëst ass awer net onbedéngt de Fall. Bei verschidde Wierder kann een nach knapps ee kleng rhythmeschen Niewenakzent eraushéieren, deen hei mat “, ” notéiert ass:

franséisch:	<i>logis</i> [lo'ʒi]	→ lëtzebuergesch: [l'loʒi]
	<i>lingot</i> [lɛ'go]	→ [l'ɛgo:]
cf. och Transferenzen op -age :		
franséisch:	<i>chômage</i> [ʃo'maʒ]	→ lëtzebuergesch mëndlech: <i>Chomaasch</i> [ʃo ,ma:]
	<i>langage</i> [lɑ'ga:ʒ]	→ : <i>Langaasch</i> [lã ,ga:]

Am Duden *Das Aussprachewörterbuch* kann een iwwert d'Prononciatioun vu franséische Wierder am Däitsche liesen (2000 : 61):

“Für Fremdwörter und fremde Namen lassen sich keine allgemeinen Betonungsregeln aufstellen [...] Auch bei einzelnen aus dem Französischen stammenden Fremdwörtern, die materielle Gegenstände bezeichnen, besteht Neigung zur Anfangsbetonung: *Camembert* [kamã'bɛ:a] > ['kaməmbɛ:a] ; *Chevreau* [ʃə'vro:] → [ʃɛvro]; *Chiffon* [ʃɪ'fõ:] > [ʃɪfõ] .”

Dës Bemierkung gëllt am Fong och fir d'Lëtzebuergesch, wou ee feststellt, datt, wann eng franséisch Transferenz méi dacks benotzt gëtt, d'Tendenz méi grouss ass, datt hiren Haaptakzent no vir an de Champ accentuel initial rutscht.

Dës Tendenz mierkt ee besonnesch gutt bei franséische Wierder op **-ette** an **-elle** a bei deene Wierder, déi aus méi wéi dräi Silbe bestinn:

'Colette, *'Croquette*, *'Diskette*, *'Omlette*, *'Paulette*, *'Pincette*, *'Pochette*, *'Poussette*, *'Toilette*
mä: *Kassett*, *Majo'retten*, *Talo 'nett*, *Zi'grett*

'Ficelle, 'Isabelle, 'Marcelle
mä: Frica'delle, Mademoi 'selle, Mater 'nelle, Ta 'bell[e]

D'°Jeunesse spillt géint d'°Union. Gees de mat an de °Café een °huelen?
Ech si mam °Avion ukomm. Den °Terrain ass °naass.

2.1.1.3 Betount an net-betount Präfixen a Partikelen

Ni akzentuéiert sinn	Mol akzentuéiert, mol net-akzentuéiert sinn	Meeschtens akzentuéiert sinn
be-, en[t]-emp-, er-, ge-, ver-, zer-	duerch-, ënner-, ëm-, hanner-, iwwer-, mëss-, on-, voll-, widder-	an-, a- (=ein), aus-, bäi-no-, on-, a.s.w.
z.B.: be 'molen, ent'goen, er'zielen, ge'heien, Ge'néck, Ge'drécks, Ge'drecks ver'giessen, zer'räissen	'duerchgoen ↔ duerch 'goen 'ënnerstellen ↔ ënner'stellen 'iwwerfueren ↔ iwwer'fueren 'onerhéiert ↔ oner'héiert	'Afaart 'ausmaachen 'ausdrécken, 'Ausdréck 'nolauschteren

Déi einfach Verbpartikelen *bäi-, do-, hier-, vir-, zou-* ... sinn akzentuéiert, awer nëmme wa se net als éischt Element an enger zesummegeesatener Partikel oder an engem figéierte Präpositionalgrupp als Verbpartikel funktionéieren.

Akzentuéiert Verbpartikelen	Verbpartikelen, déi net op der éischter Silb akzentuéiert ginn
'bäisteieren 'do sinn, 'duerstellen 'hierginn 'higoen 'virliesen, 'zoumaachen	der'bäiléieren er'virgoen, e'rof- / e'rop- / e'ragoen, (e)'rausgoen vir'aus: vir'auswëssen, vir'aussoen, vir'ausgesat, vir'aussiichtlech, mä: am °viraus zu'gronngoen, zu'rechtmaachen, ze'summeschloen, cf. och: ze'mol, ze'lescht, ze'vill

2.1.1.4 Betount an net-betount Suffixen

Déi germanesch, däitsch Suffixen (-bar, -chen, -e, -en, -er, -ern, -haft, -heit, -ig, -in, -isch, -keit, -lein, -lich, -nis, -sam, -schaft, -tum, a.s.w.) hunn normalerweis kee Wuertakzent.

Datselwecht gëllt fir d'Lëtzebuergesch, wou et verschiddener vun dësen opgezielten Suffixen och gëtt: -eg, -heet, -keet, -(t)em; z.B.:

'Eenheet, 'wéineg, 'Klenggekeet, 'Léierin, 'Landschaft, 'Wuesstem.

Dogéint gëtt et eng ganz Partie vu Suffixen, virun allem och an Transferenzen, déi de Wuertakzent op sech zéien (mat oder ouni Verrutsche vun der Silbentrennung).

- 'al [a:l]	: loy'al, lo'kal, libe'ral, le'gal, Ka'nal
- 'ei [a]	: Bäcke'rei, Drécke'rei, Par'tei, Saue'rei, Tier'kei
- 'éier(en)/-i(e)r(ung)/éiert	: lamen'téieren, lan'céieren, miww'léiert, Re'gierung,
[e ɪər] / [e ɪərən] [ɪr ʊŋ] /	: spa'zéieren, libe'lléieren,
[e ɪət] / [e ɪət]	: liqui'déieren, liqui'déiert
- 'éier [e ɪər]	: Offi'zéier
- 'ie [i:]	: Biolo'gie, Demokra'tie, Fo'lie, Hypokri'sie, Librai'rie, Philoso'phie
- 'ier	: 'Quartier [je:], awer net: [je]/[jeɪ] 'Magier, Vege'tarier, Prole'tarier
- 'eur [θr] / [ɛr]	: Inge'nieur, mä: 'Couleur, 'Likeur, 'Dokter, Entre'prenner
- 'ismus/'ist/'istisch :	: Opti'mist, opti'mistes, Rea'lismus / Rea'lissem

- <i>'tëit</i> [iteIt]	: <i>Legal'i'tëit, Lokal'i'tëit</i> (den [e:] vun <i>-ité</i> mat Dentalauslaut gött diphthongéiert an [eI])
- <i>'ment</i> [mɛnt]	: <i>Evene'ment, Loge'ment, Lotisse'ment, Parle'ment</i> mä : net betount - <i>ment</i> [mã], well den Accent rutscht no vir: <i>Ar'rangement, Gou'vernement, 'Logement, 'Parlement</i>
- <i>'taire</i> [tɛ:r]	: <i>Loca'taire</i> , cf. och : aus anerem Ursprong : <i>Mini'stère, Proprie'tär...</i>
- <i>'teur</i> [tœr]	: <i>Distribu'teur</i> , mä : net betount <i>-ter</i> [tɐ]: <i>Com'puter</i>
- <i>'tioun/-tio'nal</i> [[tsjəʊn]	: <i>Inten'tioun, Loka'tioun, Na'tioun, natio'nal</i>
- <i>'tiv</i> [ti:f]	: <i>attrak'tiv, primi'tiv, konserva'tiv, lukra'tiv</i> , mä: <i>'Infinitiv, 'Nominativ</i>
- <i>'ur</i> [u:r]	: <i>Kandida'tur, Na'tur, Dre'ssur, Garni'tur</i>

2.1.1.5 D'Verrutsche vum Wuertakzent

Bei vereenzelt Reie vun transferéierte Wierder verrutscht den Akzent vun enger Silb op déi aner:

- Wann een net-betounten däitschen oder lëtzebuergesche Suffix (wéi *-e, -en, -er, -isch / -esch ...*) un een transféréiert Wuert ugehaange gött, rutscht de Wuertakzent op d'Silb virum Suffix:

<i>d'Biolo'gie</i>	→	<i>bio'logesch</i>
<i>d'Che'mie</i>	→	<i>Chem'i'kalien</i>
<i>d'Demokra'tie, den Demo'krat</i>	→	<i>demo'kratesch</i>
<i>d'Ma'gie</i>	→	<i>'magesch, de 'Magier</i>
<i>d' 'Musek</i>	→	<i>musi'kalesch</i>

Op Gronn vun dësem Prinzip verrutscht och den Akzent an den dérivéierten Eegennimm an an de Wierder, déi vu Lännernimm ofgeleet sinn:

<i>'Afrika</i>	→	<i>Afri'kanesch, Afri'kaner</i>
<i>A'merika</i>	→	<i>ameri'kanesch, Ameri'kaner, amerikani'séieren</i>
<i>'Asien</i>	→	<i>Asi'at, asi'atesch</i>
<i>Bra'silien</i>	→	<i>brasil'i'anesch, Brasil'i'aner</i> oder ['ja]
<i>'China</i>	→	<i>Chi'neesch, Chi'nees</i> (ausgeschwat [ç] oder [ʃ], ni [k])
<i>Eu'ropa</i>	→	<i>euro'päesch, Euro'päer</i>
<i>I'talien</i>	→	<i>Ita'liener, Ita'lienesch</i> [je]
<i>'Kanada</i>	→	<i>Ka'nadesch, Ka'nadier</i>
<i>'Luther</i>	→	<i>Luthe'raner</i>
<i>'Portugal</i>	→	<i>Portu'gis, Portu'gisesch</i>

- Am Verglach zum Däitschen, wou bei de Wierder mat engem betountenen *-ik* den Akzent eng Silb no vir réckelt, wann d'Suffixen *-(ik)us, -(ik)um, -(ik)er* dobäi kommen, bleift am Lëtzebuergeschen de Wuertakzent op der éischter Silb:

'Musek, de 'Museker, de 'Musikus; 'Klinik, d'Kliniken; 'Ethik, een 'Ethiker
mä: *Sta'tistik → de Sta'tistiker; Poli'tik → de Poli'tiker*

- Aner transferéiert Wierder behalen hiren Akzent op der Silb vum Singulier:

den 'Dokter → d'Dokteren; de Pro'fesser → d'Pro'fesseren
den Te'nor → d'Te'noren; de Ma'jouer → d'Ma'jéier, de Pasch'touer → d'Pasch'téier ...

- Verschidden ontrennbar Präfixe sinn net-betount, wa se als Verbpartikel funktionéieren, mä sinn nees akzentuéiert, wann aus dem Verb eng Nominalisatioun gött, et sief dann, et handelt sech ëm en nominaliséierten Infinitiv oder ëm ee Wuert op *-ung*:

<i>ënner'scheeden</i>	→	<i>den 'Ënnerscheed, mä: d'Ënner'scheeden</i> (= nominalisierten Infinitiv)
<i>ëm'räissen</i>	→	<i>den 'Ëmrëss</i> (cf. och: 'ëm'räissen, an engem anere Sënn, z.B.: <i>eng Mauer °ëm'räissen</i>)
<i>iwwer'blécken</i>	→	<i>den 'Iwwerbléck</i>
<i>widder'spriechen</i>	→	<i>de 'Widdersproch</i>

am Verglach dogéint:

<i>'aschreiwen</i>	→	<i>d' 'Aschreiwen, d' 'Aschreiwung</i>
<i>'ausdrécken</i>	→	<i>d' 'Ausdréck, den 'Ausdrock</i>
<i>'drécken</i>	→	<i>d'Ge'drécks</i>
<i>ver'zeien</i>	→	<i>d'Ver'zeiung</i>

De Präfix **mëss-** bleibt betount bei dérivéierten Nominalisatiounen op **-ung** a bei den nominalisierten Infinitiven:

<i>mëss'trauen</i>	→	<i>d' 'Mësstrauen,</i>	<i>'mëssverstoen</i>	→	<i>'Mëssversteesdemech,</i>
<i>mëss'brauchen</i>	→	<i>de 'Mëssbrauch</i>		→	<i>'Mëssverständnes</i>

2.1.1.6 D'Ofkierzungen

An den Ofkierzungen ass den Akzent fir gewéinlech um leschten Element:

D 'P, B 'P, d' U 'S-Interventioun, V 'W
AB 'S, US 'A, BS 'E, CAT 'P, GS 'M, HI 'V, TG 'V ([teʒe've]), UK 'W

mä: *VH 'S* oder *'VHS*

Bei den Ofkierzunge vun engem Nominalement a bei deenen, wou d'Buschtawen net vunenanner ofgetrennt ausgeschwat ginn, ass den Akzent kategoresch op der éischter Silb:

'Protex (= protection civile), *'Ziehha* (= Ziehharmonika), *'Uni*, *'UNO*, *'NATO*

2.1.1.7 D'Uertschaftsnimm an d'Egennimm

Den Akzent ass an der Regel op enger vun de Silben aus dem Champ accentuel initial:

'Beefort, 'Bieles, 'Déiferdeng, 'Diddeleng, 'Lëtzebuerg, 'Rëmeleng, 'Schëffleng, 'Stengefort, 'Zolver
 mä: *Ber 'lin, Pa'räis, Sachsen'hausen, Saar'brécken, Wäiss 'wampech, Wald'briedemes*

2.1.2 D'Betounung vun de polylexikalesche Wierder

Et ginn op d'mannst dräi verschidden Zorte vu polylexikalesche Wierder:

- déi mat enger determinativer Struktur (= Determinativkomposita)
- déi mat enger kopulativer Struktur (= Kopulativkomposita)
- Nominalisatiounen vu syntagmatesche Strukturen

2.1.2.1 Akzent um éischten Element: Determinativkomposita

Den Accent ass op der Silb vum Determinant, déi betount soll ginn.

- 'stellen: 'ustellen, 'ausstellen, 'virstellen, 'feststellen, en 'Ugestallten
eng 'Ausstellung, eng 'Virstellung
- 'äiskal, 'bluttaarm, 'liewesmidd, 'longekrank, 'stierweskrank
- polylexikalesch Nominalbasissen:

'Allersmätsch, 'Äppelbam, 'Autoslokatioun, 'Autosnummerschëld, 'Autosofgasen,
'Kaffisbiz, 'Kannerschong, 'Kreesverkéier, 'Neelfabréck, Re'toursmätsch, Re'gierungsdeklaratioun,
'Sprangpressessioun, 'Täschegeld, 'Täscheluucht, 'Uebstgaart, 'Währungsfong, 'Wäimusée

Bei verschiddenen zesummegeatenen Determinativkomposita ass den Haaptakzent och heiansdo op der Silb vum Determiné, dat heescht, op deem Element dat bestëmmt gëtt. Mä meeschtens hu mir et da mat enger anerer Struktur oder mat engem kontrastiven Akzent ze dinn:

Buerger⁺meeschter, Stall⁺dier, Gaarde⁺mauer, Saar 'brécken, Aller 'séilen

An den zesummegeatene Wierder mat enger franséischer Transferenz rutscht den Akzent och no vir an de Champ accentuel initial:

franséisch:	<i>ca'deau</i>	→	lëtzebuergesch:	'Hochzäits ⁽ⁱ⁾ cadeau, 'Chrëscht dagscadeau
	<i>vé'lo</i>	→		'Vëlosketten

- D'Zesummesetzung mat méi wéi zwee Wierder

All zesummegeatent Wuert besteet op d'mannst aus zwee Elementer a kann als Binärstruktur analyséiert ginn. Dat éischt respektiv dat zweet Element kann awer elo och nach eng Kéier aus verschiddene Lexemer bestoen:

'Fussballmätsch:	(a + b) + c
'Schnéiballschluucht:	(a + b) + c
'Handball,weltmeeschterschaft:	(a + b) + (c+d)

Den Haaptakzent ass ëmmer um Determinant, dat heescht um éischten Element vun der Binärstruktur:

'potzpuddel ,plakeg
Du bass mir e richtegen Tutti-'Fruttis ,Tarzan

Ass an engem vun den zwee Elementer elo och nach eng Transferenz mat dran, da variéiert d'Positioun vum Niewenakzent nom Integratiounsgrad vun der Transferenz oder jee no de Sproochekenntnisser vun deem, dee schwätzt:

Tout- 'terrains-Ween ↔ Tout-ter'rains-ween, en Amuse-,gueules-Bufferet ↔ Amuse-gueules,-Bufferet,
'Fondé-de- ,pouvoirs-Beamten ↔ 'Fondé-de-pou ,voirs-Beamten,
de 'Bullbars-Gesetzesprojet, e 'Saumon-,Fumés-schnittchen ↔ e 'Saumon-Fu ,més-Schnittchen

2.1.2.2 Akzent um zweeten Element: aner Komposita

Den Akzent ass meeschtens op deem zweeten Element, dat betount soll ginn.

Et gëtt hei eng Hällewull vu Strukturméiglechkeeten, wann een de Begrëff Komposita a, virun allem, de Begrëff Kopulativkomposita net nëmme semantesch interpretéiert:

- ee Kompositum aus zwee Wierder, mat oder ouni Liaisonselement, z.B.: Nominalkomplexer, déi mat enger parataktischer *an*-Konstruktioun erkläert kënne ginn:

Süd'osten (= Süd an Osten), *Nord'westen*

oder: *batter'séiss*, *nord'westlech*, *rout-wäiss-'blo*

Mä des Betounung gëtt et och an Identitéitsstrukturen, déi mat enger *sinn* oder *heesche* Paraphrase kënnen erkläert ginn:

Buerger'meeschter, wéi bei de Nominalgruppen *Madame Mi^onistesche*, *Monni^oLex*, *Prënz Re^ogent*, *Tatta^oAstrid*

a bei Zesummesetzungen, wou d'semantesch Struktur net ëmmer ganz klor ass an den Akzent op den éischten Deel fält:

'Radioswecker, *'Stréhpunkt*

- Präpositionalgruppe mat engem pronominaliséierten Element sinn aus semantescher Sicht selbstverständeg keng Kopulativkomposita, mä den Akzent fält op d'Basis vum Grupp, also op d'Präpositioun, respektiv d'Postpositioun, et sief dann de Pronom ass kontrastbetount:

do'run, *do'vun*, *do'fir*, *do'riwwer*, *wou'rop*, cf. och: *^obei ons*, mä mat engem kontrastiven Akzent: *⁺dorun*, *⁺dovun*, *⁺dofir*, *⁺wourop*, cf. och: *bei⁺ ons*

- Lexikaliséierunge vu figéierte Präpositionalgruppen hunn den Akzent op dem Member (an d'semantesch Struktur ass selbstverständlech och net kopulativ):

iwwer'haapt, *⁺mengetwegen*, *ze'fridden*, cf. och: *fir' d'éischt*

- Lexikalesch Zesummesetzung wéi déi folgend ginn och op dem zweeten Element betount:

e'raus, *e'ran*, *vi'raus*, *do'hin*, *heians'do*, *niewen'drun*, *niewe'bäi*, *sou'bal*, *sou'guer*, *sou'gläich*, *souwi'sou...*; cf. och de Grupp: *hin an^ohier*,

Dacks ass den Akzent op dem zweeten Element an dëse Fäll, wou kee Kopulativkompositum virläit, een demarkativen Akzent, deem d'Grenz vun engem Grupp ugëtt (cf. z. B. d'Präpositionalgruppen: *do'run*, *iwwer'haapt*).

2.1.2.3 Nominalisatioune vu syntagmatesche Strukturen

Bei der Nominalisatioun vu syntagmatesche Strukture spille generell déiselwecht Regele wéi bei den Determinativkomposita, dat heescht den Accent ass op der Silb vum Determinant, also op där Silb vum éischten Element, déi betount soll ginn:

een Auto, wou ee sech vreckt muss drécken → *eng °Dréckdechvreckt*
sech tommelen, fir op d'Toilette ze kommen → *eng °Tommeldech*

Dëst gëllt och fir déi analytesch Transferenzen, dat heescht Gruppe vu Wieder aus dem Franséischen, déi am Lëtzebuergeschen an eng synthetesch Struktur, dat heescht an eng an engem Wuert geschriwwen Zesummesetzung ëmgewandelt ginn a ganz klor Determinativkomposita sinn.

bon de participa'tion → *Participa'tiouns bong*
carte de légiti'ma'tion → *Legitima'tiouns kaart*
comité de direc'tion → *Direk'tiouns comité*
mesures de boyco'ttage → *Boy'cottmesuren*
place ban'caire → *'Bankeplaz*

An de franséischen Zesummesetzungen, déi tel quel iwwerholl ginn, bleift den Akzent jee no de Franséischkenntnisser vum Lëtzebuergophon oder jee nom Integratiounsgrad vum Wuert op der leschter Silb oder e rutscht eng Silb no vir:

franséisch: *trait d'u °nion* → lëtzebuergesch: *den Trait-d'°union / den Trait-d' u°nion*
Hatt huet sech Congé-paren°tal ugefrot.
Hatt ass am Congé de materni°té oder Congé de ma°ternité oder Congé de °maternité
Hatt huet sech Congé sans °solde ugefrot.

Deemno wéi, fënnt een den Haaptakzent souguer intégréiert, dat heescht ganz vir op der éischter Silb:

Wou ass de °Cache-pot?
Du an däin °Trait-d'union!

Gëtt elo un esou ee Kompositum och nach ee Suffix drugehaangen, z.B. de Plurielsmorphem *-en*, da bleift den Accent awer am Champ accentuel final vum Déterminant, cf.:

Ech schreiwen e Kapitel iwwer d'Trait-d' uni °onen ↔ d'Trait-d'°unionen.
Wéi sinn Är Point-de-°vuen zu deem Thema?
Autorisation-de-sé°jour, Chargé-de-°cours, Fait-accom°pli, Grande-sur°face,
Passe-par°tout, Proposition-de-°loi(en), Règlement-grand-du°cal(en), Sens-inter°dit(en)

Et gëtt awer och figéiert Eenheeten oder nominaliséiert syntaktesch Einzelstrukturen, déi hiren Akzent op deem zweeten Element hunn, z.B.:

Aller'hellgen (d'Fest vun allen Hellgen), *een* ⁽¹⁾*Eemol°eent*, *d'Joer'dausend*, *d'Joer'honnert*,
Kar'freideg, *e* ⁽¹⁾*Mëssver°steesdemech*, *Ouschter'méindeg*

D'lëtzebuergesch Phonemer

D'Chaîne phonémique besteet aus elementare Lauter, déi een duerch d'Segmentatioun vun der Chaîne sonore kann degagéieren an déi eng distinktiv Funktioun hunn. Dat heescht, datt si verschidde Wierder vunenanner ënnerscheede kënnen. Si sinn organiséiert an engem System vu paradigmateschen Oppositiounen, déi et engem erlaben, déi verschidde Bedeitunge vu Wierder ausenaner ze halen. Zum Beispill:

[ʃtu:l]	-	[ʃta:t]	-	[ʃta:ŋ]		<i>Stull</i>		<i>Stat</i>		<i>Staaŋg</i>
↕		↕		↕	↕	↕		↕		↕
[ʃto:l]	-	[ʃto:t]				<i>Stol</i>		<i>Stot</i>		
		↑						↑		
[no:l]	-		-	[ra:t]		<i>Nol</i>				<i>Rad</i>
↕		↓				↕		↓		
[ne:l]	-	[ʃte:t]				<i>Neel</i>		<i>steet</i>		

D'Realisatioun vun dëse Lauter variéiert jee no hirer phonotaktescher Konfiguratioun:

- /k/ gëtt méi no hannen ausgeschwat (velar) am Wuert *Kuuscht* wéi an de Wierder *Kino* a *Client* (palatal)
- /p/ gëtt [p^h] (Aspiratioun) am Wuert *Papp* ausgeschwat, mä ouni Aspiratioun [p] am Wuert *Pull* (Pfütze)

Wann dës Lauter eng semantesch distinktiv Funktioun hunn, dann heesche se Phonem; z. B.: *Pull*, *null*, *rull*, *Vull*. Wann et nëmmen ëm verschidde Realisatioune mat der selwecher Bedeitung geet, da sinn et einfach phonetesche Varianten oder Phonen (cf. déi verschidde Realisatioune vun "r"), resp. Positiounsallophenen (p. ex. *ech* [ç] / *och* [x]).

2.2 De System vun de Vokaler am Lëtzebuergesch

D'Vokaler si Lauter, bei deenen d'Stëmmkläpse vum Kehlskapp vibréieren an d'Otemloft ongehënnert duerch de Mond entwäiche kann. Si ënnerscheede sech duerch eng duebel Oppositioun am Öffnungsgrad an an der Artikulationsweis, an duerch eng duebel Oppositioun an der Quantitéit an an der Gespaantheet.

- 2.2.1 Den Öffnungsgrad oder d'Oppositoun op ↔ zou, woubäi de Loftkanal selbstverständlech ni total zou ka sinn

Jee nom Öffnungsgrad vum Passage, deen d'Otemloft tëscht der Zong an dem Gomm duerchleef, losse sech dës Vokaler ënnerscheeden:

	← ----- → vir hannen	Beispiller
zou	/ɪ/ /ʏ/ /ʊ/ /i:/ /y:/ /u:/	<i>midd, Hüls, gutt</i> <i>Büsch, Süden, Kuuscht</i>
manner zou	/e:/ /ø/ /o:/	<i>feelen, blöd, Schof</i>
méi op	/ɛ:/ /œ/ /ɔ/ /ɛ/ /œ/ /ɔ/	<i>Här, Häerz</i> <i>Läffel, Feld, fërmlech, Zopp</i>
op	/a/ /a:/	<i>Papp, Zatz</i> <i>Bak, Ram, Saz</i>
zentral	/ə/ onbetount	<i>Liewen, Geméis</i>

2.2.2 D'Artikulationsweis

Duerch d'Artikulationsweis loosse sech dës Vokaler ënnerscheeden:

▷ De velaren , ëmmer ofgerënnte Vokal ganz hannen ausgeschwat; d'Zong ass no beim Gomm, d'Lëpse ginn no vir a si méi oder manner ofgerënnt.	/u:/ /ʊ/ /o:/ /ɔ/ /a:/	<i>Duuscht; Kuss, Bus</i> <i>Stol; Gott, Gold</i> <i>faaschten, liberal, Flam</i>
▷ De palatalen , ofgerënnte Vokal méi no vir ausgeschwat, no beim Gomm, d'Lëpse sinn ofgerënnt.	/y:/ /ʏ/ /ø/ /œ/	<i>Bühn; Hüls</i> <i>Föhn</i> <i>Bëlls, Mëll, Schëld</i>
▷ Den net-ofgerënnte palatale Vokal no vir ausgeschwat, no beim Gomm, d'Lëpse sinn ausenaner.	/i:/ /ɪ/ /e:/ /ɛ/ /ɛ:/ /ɛ/ /a/	<i>liicht; Fridden</i> <i>deefen, Klenggeheet</i> <i>däämlech; Kläpperei, Fleck, Hell</i> <i>baschten, Mann</i>

2.2.3 D'Quantitéit an d'Gespaantheet

D'Klangfaarf, den Timber oder d'Qualitéit vun de Vokaler hänkt vun dësen zwou Oppositionen vun der Quantitéit a vun der Gespaantheet of.

- D'Opposition vun der Quantitéit erlaabt et engem, tëscht kuerze Vokaler a laange mat [:] notéierte Vokaler ze ënnerscheeden:

/i:/ ↔ /ɪ/	<i>Küsch</i> / <i>Igel</i> ↔ <i>Kichen</i> / <i>Iddi</i>
/y:/ ↔ /ʏ/	<i>Bühn</i> / <i>Süden</i> / <i>Cube</i> / <i>Revue</i> ↔ <i>Hütt</i> / <i>zut</i>
/u:/ ↔ /ʊ/	<i>Kuuscht</i> ↔ <i>Kuss</i> / <i>futti</i>
/e:/	<i>Meedchen</i> / <i>feelen</i> / <i>Segen</i>
/ɛ:/ ↔ /ɐ/	<i>gär</i> / <i>Zär</i> ↔ <i>Blech</i> / <i>hell</i> / <i>Läppchen</i> / <i>fält</i> / <i>hält</i>
/o:/ ↔ /ɔ/	<i>Sprooch</i> ↔ <i>Sproch</i>
/ø/ ↔ /œ/	<i>blöd</i> / <i>Manöver</i> / <i>Pneu</i> ↔ <i>färmlech</i> / <i>gellen</i> / <i>Bevölkerung</i>
/a:/ ↔ /a/	<i>Bal</i> / <i>Kap</i> / <i>Laach</i> / <i>Paf</i> ↔ <i>Ball</i> / <i>Kapp</i> / <i>Lach</i> / <i>paff</i>

Et ka virkommen, datt regional am geschwatene Lëtzebuergesch nach Oppositione gemaach ginn tëschent kuerzen, halleflaangen an iwwerlaange Vokaler, wéi z.B.: *Lach* [lax] (Loch), *Lag* [la x] (Situation, Lage), *Laach* [lɑ::x] (Gelächter). Mä déi verschidde Längte ginn net méi sou däitlech ausgeschwat wéi soss, an d'lëtzebuurger Schreifweis ënnerscheet nëmmen nach tëscht kuerz a laang.

- Duerch d'Opposition vun der Gespaantheit kann een ausenaner halen:
  - déi gespaante Vokaler (gréisser Ustrengung vun de Muskelen),
  - déi relâchéiert / net-gespaante Vokaler.

Hei de vereinfachte System vun de gespaanten a relâchéierte Vokaler:

	← ----- vir ----- hannen →	← ----- vir ----- hannen →
zou	/i:/ /y:/ /u:/	/ɪ/ /ʏ/ /ʊ/
hallef op	/e:/ /ø/ /o:/	/ɛ/ /œ/ /ɔ/
op	/ɛ:/ /a:/	/a/
	net ofgerënnt ofgerënnt gespaant	net ofgerënnt ofgerënnt relâchéiert

2.2.4 D'Diphthongen

En Diphthong besteet aus zwéi Vokaler, déi awer nëmmen een eenzege Phonem duerstellen. D'Qualitéit beim Ausschwätze variéiert, an déi zwéi Vokaler dierfen net vunenanner getrennt ginn. *Bei* (Biene) muss sech also vu *bäi* (*bäileeën*) a vu *béi* (*béien*) ënnerscheeden. Am Verglach mam Standarddäitschen, dat nëmmen dräi verschidden Diphthongen huet (*Feuer* [ɔɪ], *Feier* [aɪ], *faul* [aʊ]), ginn et am Lëtzebuergesch net deene sëllege lokale Variante grosso modo néng verschidden Diphthongen. Se si gréisstendeels duerch eng manner gespaanten Artikulation entstanden, a ware fréier mol :

- kuerz Vokaler, déi duerch e "Rëtschvokal / Iwwergangsvokal" gedehnt gi sinn:

[ʊə]	<i>bueden, Buedem, Buerg, Fuedem, fuebelen, Kuelen, Kueder, lues, Lued, Nuecht, Schmuebel, Spur, Suel, Suedel, Uelech, uerg</i>
[ɪə]	<i>bieden, Briet, Fieder, Giewel, Iesel, ierwen, kliewen, Liewen, lieweg, niewent, Nier, zielen</i> /ɪə/ ass och den Ëmlaut vun /a:/ an /ʊə/: <i>Pad → Pied, Glas → Glieser, Knuet → Kniet</i>

- laang gedehnte Vokaler:

[ɛɪ]	<i>Béis, déif, Déier, dréien, Éislek, éiweg, féieren, fléien, Kléi, Kéier, léieren, méien, Réi, séier, schéin, Spéin, Schéier, Schnéi, wéi, véier</i> /ɛɪ/ ass och d'Inflexioun vun /əʊ/: <i>Bou → Béi, Flou → Fléi, Fouss → Féiss, Koup → Kéip, Kou → Kéi, Krou → Kréi, Majouer → Majéier, Paschtouer → Paschtéier</i>
[əʊ] [ɔʊ]	<i>Bouf, Boun, Chouer, Fouer, Flou, frou, grouss, Koup, Krou, Kroun, Ouer, ouni, Ouschteren, wouer, zou</i> Sou wéi den [o:] oder [ɔ] en [əʊ] ginn ass, sou ass de franséische Suffix -tion / -sion [sjɔ̃] gedehnt ginn an [j əʊn] / [j ɔʊn]: <i>Anticipation → Anticipatioun, Application → Applikatioun, Approbation → Approbatioun, Nation → Natioun, Intention → Intentioun, Relation → Relatioun</i>
[ɔɪ] / [ɔʏ]	(relativ rar) <i>Moien, Europa, Boiler, Heuchler</i>

- oder et handelt sech ëm historesch Duebellauter:

[aʊ]	<i>Auer, Auder, Bauer, faul</i> (z.B. <i>ee faulen Apel</i>), <i>Paus, schlau</i> (cf. och: <i>Rowdy / Raudi</i>)
[ɛʊ]	<i>aus, Bauch, dauschen, dausend, dobaussen, eraus, faul</i> (z.B.: <i>ee faule Mënsch</i>), <i>Gebrauch, Haus, Laus, lauschten, lauter, Maul, Maus, Raum, Sau, Schlauch</i>
[aɪ]	<i>Bei, deier, Eisen, Feier, feieren, Gebaier, Gei, Gewei, leieren, nei, Pai, Rei, Scheier, Steier, schei, Weier</i> /aɪ/ ass och den Ëmlaut vun /aʊ/: <i>Haus → Haiser, Laus → Lais, Maus → Mais, Mauer → Maierchen, Maul → Mailer, sauer → Saier</i>
[ɛɪ]	<i>äis</i> (Pronom), <i>Äis, bäi</i> (<i>léieren / goen</i>), <i>Bläistëft, bäissen, Däitschland, Fläiss, fräi, Geträips, Läif, näischt, Räis, räissen, Zäit</i> /ɛɪ/ ass och den Ëmlaut vun /ɛʊ/: <i>Bauz → Bääzchen, Bauch → Bääch, Fauscht → Fääscht, Schlauch → Schlääch</i>

2.2.5 D'Vokaler vun den net-betountenen Niewesilben

De System vun de lëtzebuerger Vokaler gëtt duerch d'Vokaler vun den Niewesilben an de Wieder aus anere Sproochen komplizéiert. Et handelt sech ëm:

- ① voll Vokaler, déi méi oder manner assimiléiert goufen;
- ② Vokaler aus parallele Systemer vun anere Sproochen;
- ③ den /ə/ an net-betountene Silben

- ① Voll Vokaler, déi sech un d'Lëtzebuergesch ugepasst hunn, fënnt een z.B.:

- a lëtzebuergesch oder transferéierten assimiléierten oder net-assimiléierten Derivatiounssuffixen

[a:]	- bar	wonnerbar	[e:]	- heet	Schéinheet
[a:]	- age	Chômage ['foma:f] oder mat franséischem Akzent [ʃo'ma:f]	[ə]	- esch, - es	energesch, Brennes, Begriefnes
[a]	- haft	standhaft	[ɪ]	- in, -it, -nis	Frëndin, Fazit, Bildnis
[a:]	- a	Mella, Juppela	[o:]	- los	spurlos
[e]	- echt	Bakecht, Boussecht	[ʊ]	- tum	Eegentum
[e:]	- keet	Ieselzechkeet			

- an ontrennbaren, also net-betountene Verbpartikelen:

[a]	hanner-	hanner'goen	[ɔ]	voll -	voll'enden
[ə]	mëss-, ëm-, ënner-		[ʊə]	duerch-	duerch'lafen
[ɪ]	iwwer-	iwwer'fueren			
	widder-	widder'stoen			

- an onbetountene Silbe vu verschiddenen anere Wierder:

[a:]	'Februar, 'Januar	[o] / [o:]	'desto
[ɛ]	Bäcke'rei, 'Elend	[u]	'Demut

- ② An den transferéierte Wierder, déi net assimiléiert gi sinn, fënnt een natierlech de Vokalsystem vun der Ausgangssprooch erëm. Et handelt sech dann ëm ee parallele Vokalsystem, z.B.:

Jazz [dʒæz], *Make-up* ['meɪkʌp] oder [me:k 'ap]
ambivalent [ambiva'lɛnt], *Chanson* [ʃɑ̃'sɔ̃], *Review* ['ri:vju:], *Teenager* ['ti:neɪdʒə],
Image [ɪmɛʃ], *Prolet* [pro'le:t]

Am Wuert *Prolet* ass den “o” kuerz an trotzdem zou, sou wéi a ville Wierder aus anere Sproochen:

'Auto [aʊto], 'Kino ['kɪno], 'Foto ['foto], *Geolo'gie* [geolo'ʒi], *Philoso'phie* ....

- ③ A villen net-betountene Silben ass d'Oppositioun vun der Qualitéit a vun der Quantitéit opgehuewen. Et bleift nach just de Schwa [ə] an deene Wierder, déi aus dem germanesch-däitsche Gebitt kommen, an an deenen, déi aus anere Sproochen iwwerholl goufen, cf.:

ech schlofen [ʃlo:fən], *ech molen* [mo:lən]

Awer nëmmen dann, wann den “e” net stomm ass. Wier et ee stommen “e” (wéi de franséischen “e” muet), da wier et jo just een net-betountent orthographesch Zeechen, dat am Lëtzebuergesch dacks souwisou net méi geschriwwen gëtt:

Colette, Madame, mä:
Brikett, Zig(a)ret, Kassett

Den [ə] gëtt am Lëtzebuergeschen op déi verschiddenst Aart a Weisen ausgeschwat (cf. 3.1.4). Doduerch entsteet phonetesch a graphesch Verännerungen bei autochtonen, mä och bei transferéierte Wierder aus anere Sproochen, z.B.:

- an der Ennsilb:

Duerch déi staark Betounung vun der Ufankssilb verschwénnt den [ə] um Schluss vum Wuert, cf.:

Bomm (↔ *Bombe*), *Brëll* (↔ *Brille*), *Fläsch*, *Ge'méis*, *Hütt*, *Kaz*, *Kaart*, *Mass*, *Pis'toul*, *Strooss* ..
mä och: *'Broschür* (brochure, Broschüre), *'Kuliss* (coulisserie, Kulisse), *Mé 'dail* (médaille, Medaille)

Duerch dës Verschwanne vum [ə] kënn et eréischt zur Neutralisatioun vun der Oppositioun stëmmhaft ↔ net-stëmmhaft zugonschte vun dem net-stëmmhafte Konsonant bei de Verschluss- a Reiflauter [b] ↔ [p], [ʒ] ↔ [ʃ], [d] ↔ [t], [g] ↔ [k], [v] ↔ [f] um Schluss vun engem Wuert. D'Neutralisatioun vun der Stëmm bei [ʒ] ↔ [ʃ] an [d] ↔ [t] implizéiert och nach eng Dehnung vum Vokal virun:

attitude → *'Attitüd* [t]; *die 'Bulldogge* [g] → *d'Bulldog* [k];
lan'gag → *lëtzebuergesch mëndlech*: *Langaasch* [ʃ]; *Xenophobe* → *Xenophob* [p]

Duerch d'Veschwanne vum [ə] um Schluss vum Wuert kënn et dann och vir, datt een neien [ə] an d'Mëtt vun de konsonantesche Koppelen <bl>, <br>, <dl>, <dr>, <pl>, <pr>, <rm>, <rn> an <tr> kënn. Doduerch entsteet dann eng ganz nei Ennsilb. Dëse Prozess léisst sech z. B. ganz gutt beim Transfert vu franséische Wierder op **-able** oder **-ible** analyséieren:

comble → *Combel*, *lamentable* → *lamentabel*; *Timbre* → *Timber*; *valable* → *valabel*; *litre* → *Liter*

- An der Mëtt vun engem zesummegezatene Wuert kann et och zu engem einfachen [ə] kommen, wann den -n um Schluss vum éischten Element opgronn vun der Eifeler Regel ewechgefall ass:

'Méckebaatsch [ə], mä *'Toilettendier* [(ə)n]

- An der Sequenz **-er** hannert dem Haaptakzent oder um Schluss vun engem Wuert, gëtt den [ə] quasi-vokaliséiert a verännert sech an ee schwaachen "a", dee meeschtens duerch [ə] notéiert gëtt.

Bauer [bauə], *Dokter*, eng *Schauer*, op der *Lauer*, *Lüster*, an déiwer *Trauer*, eng *Auer*, op *Dauer*,
dat gëtt eng *Sauer*, e *Chouer*, et ass net *wouer*, de *Pasch'touer*, *Oktober*, eng op d'*Ouer*, *November* ...

Et fënnt een den [ə] awer nees am Silbegelenk erëm:

eng *Schéisse-rei*, eng *Molke-rei*, eng *Saue-rei* ...;

- An net-betountene Präfixe fënnt een och de Schwa:
– [ə] an de Präfixen **be-** a **ge-**:

Be'schass, *Be'schloss*, *be'schlagamen*, *be'uechten*, *ge'wannen*, *ge'wëss*, *ge'moolt*

– [ə] / [ɛ] an *em[p]-*, *ent-* :

em'fielen, *Ent'schloss*

Mä den [ə] verwandelt sech selbstverständlech an een [ɐ] an de Präfixen *er-* an *zer-*,
ouni datt déi lëtzebuerger Schreifweis deem Rechnung dréit:

Er'looss, *er'léisen*, *er'roden* [ɐ'roːd ən], *ver'roden* [vɐ'roːd ən], *Zer'fall*

2.3 De System vun de Konsonanten am Lëtzebuergeschen

De System vun de Konsonante besteet aus enger duebler Oppositioun an der Artikulationsweis an an der Artikulationsplaz. Dobäi kënnt dann nach fir verschidde Konsonanten d'Stëmmhaftegkeet, dat heescht d'Vibratioun oder d'Net-Vibratioun vun de Stëmmbänner.

2.3.1 D'Artikulationsweis

Duerch d'Artikulationsweis kann ee verschidden Zorte vu Konsonanten ënnerscheiden:

Verschlosslauter (Occlusiven)	/p/ /t/ /k/ /b/ /d/ /g/	De Passage vun der Otemloft ass zou, da fiert e brüsk op (Occlusioun → Explosioun) <i>Pull, Topert, Kallef, Biguddi, Daniel, goen</i>
Affrikaten	/tʰ/ ou /t̪s/ /pʰ/ ou /p̪f/	de Passage ass zou, da geet e verklengert op: <i>Zant, Zatz</i> = rar, nëmme bei den net-assimiléierten transferéierte Wierder, wéi bei: <i>pfui, Pfifferling</i> , (cf: Pfanne ↔ <i>Pan</i> , Pfannkuchen ↔ <i>Pangkech</i> , Pfad ↔ <i>Pad</i> Pflug ↔ <i>Plou</i> , Pferd ↔ <i>Päerd</i>)
Reiflauter	/f/ /s/ /ʃ/ /ç, x/ * /v/ /z/ /ʒ/ /j/	Zesummenzéie vum Passage, mat Reiwung: <i>Fëscher, sursis, wäiss, schaffen</i> <i>Liichtmëssdag, China, Virtrag, Dialog</i> <i>Won, Villa</i> <i>Sollen, sécher</i> <i>jummen, Bijou, Jus, Jupe, Jos, Jang</i> <i>Jesus</i> /j/ ass och een halwe Vokal, no bei /t/: <i>Januar, Jo, Jong, Mayonnaise</i>
Nueslauter	/m/ /n/ /ŋ/	De Gommsegel geet liicht erof, de Loftpassage duerch de Mond ass zou, d'Loft kënnt duerch d'Nues eraus: <i>Meedchen; Neelchen</i> <i>Jong, Bong, Schong</i>
Säitelaute	/l/	D'Loft kënnt op de Säiten eraus: <i>Lëllduch, Lëtzebuerger, Louder</i>
Schwénglaute	/r/	Vibratioun vun engem Organ: - vun der Zong → r Reif-R; gerullten -R - vun der Strass → geschappt : <i>Zwir, Stir</i>
Hallefkonsonanten	/w/ /j/	<i>schwammen, schwéier</i> <i>bësschen</i> (vs. <i>Fraachen</i>)

*Den Ënnerscheid tëscht [ç] an [j] ass net ëmmer klor festzustellen, gëtt awer meeschtens nach agehalen. Onbedéngt respektéiert gëtt den Ënnerscheid an der Schrëft.

am Däitschen :	<i>ich</i> [ɪç],	<i>mich</i> [mɪç],	<i>frisch</i> [frɪʃ],	<i>Fisch</i> [fɪʃ]
mä am Lëtzebuergeschen				
och regional:	<i>ech</i> [eç] / [eʃ],	<i>mech</i> [meç] / [meʃ],	<i>frësch</i> [frøʃ],	<i>Fësch</i> [fəʃ]
	<i>deemolegt</i> [de:mo:lɛçt] / [de:mo:lɔʃt],		<i>Dësch</i> [døʃ]	

2.3.2 D'Artikulationsplaz

D'Artikulationsplaz (hei vu vir no hannen duergestallt) erlaabt et engem, tëscht de Konsonanten ze ënnerscheeden:

Lëpseverschlusslauter (Bilabial)	/p/ /b/	Mat deenen zwou Lëpsen ausgeschwat: <i>Patt, Béier</i>
Nasal - mat de Lëpsen (labial) - mat den Zänn (dental) - mam hënneschte Gomm	/m/ /n/ /ŋ/	<i>Muppen, Mammen</i> <i>Numm</i> <i>Zong</i>
Labio-dental Reiflauter mat der Lëps a mat den Zänn	/f/ /v/	déi ënnescht Lëps géint déi iewescht Zänn: <i>Fësch, wat</i>
Zännverschlusslauter Dentalen	/t/ /tʰ/ oder /t̪/ /s/ /d/ /z/ /n/	d'Zong widdert dem Réck vun den ieweschten Zänn: <i>Tuddeler, zeideg, Zalot, Zatz, Netz</i>
zischend Reiflauter hënnescht Reiflauter	/ʃ/ /ʒ/	d'Zongespëtzt tëscht den ieweschten an den ënneschten Zänn, Lëpse gespëtzt: <i>schéin, héijen</i>
viischt Reiflauter Palatalen	[ç] [j]	de Réck vun der Zong géint de Gomm: <i>fücht, Liichtmëssdag, Jeeër</i>
Palato-velar Verschlusslauter	/k/ /g/ [x]	d'Zong ass no bei dem Gomm: <i>baken, Wak</i> <i>Baach</i>
Kehlkapp	/h/	<i>hallef, Holz</i>
	[haʃ]	bal wéi am Franséischen, mä de lëtzebuerger /h/ ass méi stëmmhaft

2.3.3 D'Stëmmhaftegkeet

Duerch d'Stëmmhaftegkeet kann ee stëmmhaft a stëmmlos Konsonanten ënnerscheeden. D'Stëmmhaftegkeet ass bedéngt duerch d'Vibréiere vun de Stëmmbänner. Stëmmlos Konsonante ginn och schaarf genannt a stëmmhaft Konsonanten heeschen och mëll.

D'Oppositioun spillt nëmme bei de plosive Verschlusslauter a bei de Reiflauter:

	Verschlusslauter	Reiflauter
stëmmlos (schaarf)	/p/ /t/ /k/	/f/ /s/ /ʃ/
stëmmhaft (mëll)	/b/ /d/ /g/	/v/ /z/ /ʒ/

D'Nueslauter /m/ /n/ /ŋ/ , de Säitelaut /l/, de Schwénglaut /r/ an den [haʃ] si stëmmhaft.

D'Affrikaten /pʰ/ /tʰ/ an den /h/ sinn net-stëmmhaft.

Am Lëtzebuergesche gëtt de stëmmlosen (schaarfen) Ennkonsongant dacks stëmmhaft (mëll), wann no him ee Vokal kënnt. T ass da Rieds vun der Vermëllung vum Ennkonsongant. Prinzipiell gëtt dës kontextuell Vermëllung awer orthographesch net festgehal.

Hei d'Beispill vum R. Bruch (1973 : 44):

*Wa mer am Hierscht de Bierg eropgeklotert sin, dann as eis vun elauter Bluttarmutt all Loft ausgaang.
 Wa mer am Hierjhd e Bierj eropgeklotert sin, dann az eis vun elauter Bluddaarmudd all Lowd ausgaang.*
 (cf. 3.2.2.1)

2.3.4 Beispiller a Varianten

① Stëmmlos (schaarf) Verschlosslauter:

Pann ['pʰan]   *Mapp*   ['map]
Téi ['tʰeɪ]   *Lat*   ['la:t]
Kan ['kʰa:n]   *Bak*   [ba:k]

An der Ufankssilb kommen éischter déi aspiréiert Varianten [pʰ], [tʰ], [kʰ] vir,
 awer si verléieren ëmmer méi hiren aspiréierte Charakter.

Stëmmhaft (mëll) Verschlosslauter:

Ball [bal], *Bobbo* ['bobo],
Doum [dʊm], *rouden* [rʊdɐn],
gro [gro:]

An der Ufankssilb ass [b], [d], [g] net esou stëmmhaft am Däitsche wéi am Franséischen (dowéinst imitéieren d'Fransouse gären eis däitsch Noperen, andeems se den Ufanksaccent express staark betounen: *une ponne pière plonde!*). Et sinn dës déi douce Variante vu [b], [d], [g].

Am Lëtzebuergesche sinn d'Verschlosslauter [b], [d], [g] méi stëmmhaft wéi am Däitschen. Dat hëlt een z. B. am Verglach mam Standarddäitschen gutt an Uecht beim [d] am Ufank oder matzen an engem Wuert:

Töpel ↔ *Dëlpe*; Tisch ↔ *Dësch*; Tür ↔ *Dier*; Tochter ↔ *Duechter*; Tiefe ↔ *Déift*; Traube ↔ *Drauf*; treiben ↔ *dreiwen*; trinken ↔ *drénken*; taub ↔ *daf*; tauchen ↔ *dauchen*; Tal ↔ *Dall*; Tag ↔ *Dag*; Spital ↔ *Spidol*; treten ↔ *trieden*; beten ↔ *bieden*;
 Tod ↔ *Doud*; Umleitung ↔ *Ëmleedung*

De stëmmhaften [d] steet awer net systematesch, z.B. fënnt een en net méi bei der Assimiliatioun vu Wierder aus dem Franséischen, déi mat engem [t] ufänken an och net méi onbedéngt bei den Neologismen aus dem Standarddäitschen:

Téitsch, tingelen, tommelen, Trotinette (an net: **Drotinett*), *Trottoir* (an net: **Drottoir*),
Leitungsrohr huet déi zwou Versiounen: *Leitungsrouer* oder *Leedungsroue* (*Erdgasleedung/Leitung*)

Wat de [g] ugeet, sou ass et schwéier tëscht stëmmhaftem (mëllem) Verschlosslaut [g] oder stëmmlose (schaarfe) [k] ze ënnerscheeden. Am Lëtzebuergesche steet de Buschtaf “g” och fir [ʒ], [ʃ], [x] (cf. 3.2.4).

Matzen am Wuert ass de “g” och dacks un de Vokal, dee virdru steet, assimiléiert:

Belegung → *Beleeung* (vun *de Coursen*); Gelegenheit → *Geleeënheet*, Frage ↔ *Fro*, Krug ↔ *Krou*,
 Magen ↔ *Mo*, plagen ↔ *ploen*, Regen → *Reen*, Schwager → *Schwoer*, wenigstens → *wéinstens*.

Et stellt ee fest, datt de /g/ meeschtens [ʒ] ausgeschwat gëtt, wann de kuerze Vokal “i” virdru steet (cf.: *Ligener*) oder wann de Vokal “i” oder “e” hannendru steet (Ausnamen: *Tiger* an *Neger*).

② Affrikaten (ëmmer stëmmlos / schaarf)

Wéi ëmmer ginn als Phonem nëmme phonetesch Eenheete bezeechent, déi sech duerch hire Sënn kënnen vunenander ënnerscheeden:

/pʰ/ cf. déi däitsch Minimalkoppelen: Pfeil ↔ *feil* ; Pfanne ↔ *Panne*

Am Lëtzebuergeschen ass den däitschen affrikéierte Konsonant [pʰ] an deene Wierder, déi aus dem germanesche Gebitt stamen ee stëmmlose [p] bliwwen:

cf: Apfel → *Apel*; Pferd → *Päerd*; Pflug → *Plou*, Pfanne → *Pan*; Pfund → *Pond*; Pfeife → *Päif*
De [p] ass nëmme [pʰ] an e puer transferéierten Ausnamen:
Pfff! Dat ass dach egal wat.
Bleif ewech do! Dat ass “Pfui”!

Oder den däitschen [pʰ] ass de stëmmlose Konsonant [f] bliwwen, wéi an:

Pfuschen → *fuschen*, *fuschnei*, *Fuschpabeier*
Pfennig → *Fenneg*: *Vu mir kréien déi kee Fenneg méi.*

/ts/ ass ee Phonem am Lëtzebuergeschen. Et brauch een nëmme dës Wierder ze vergläichen:

Zeien ↔ *scheien*; *Zäit* ↔ *Näid*, *zucken* ↔ *ducken*;
Zillen ↔ *fillen*; *Zuelen* ↔ *huelen*.

Och den [s], deen sech an [ts] verwandelt um Ufank vu Wierder, déi aus dem Franséische kommen, weist datt den [ts] ee Phonem ass:

Zopp, *Zalot*, *Zaldot*, *Zinema* [ts]

Dogéint mussen am Lëtzebuergesche wéi am Däitschen als zwéi verschidde Phonemer ënnerscheet ginn:

[tʃ] *bratschen*, *drätschen*, *knätschen*
[dʒ] *Dschungel*
[ks] *Hex*, *Aaxt*, *sechs*: *Hex* ↔ *Heck*; *Aaxt* ↔ *Aascht*
[kʊ] *Quell*, *Qual*
[ps] *Psychologie*

③ Reiflauter

Beispiller vu stëmmlose Reiflauter:

Fest [fɛst], *Slip* [slɪp], *Stall* [ʃtal], *Waff* [vaf], *Taass* [ta:s], *Täsch* [tɛʃ], *Buch* [bʊx], *Bicher* [ˈbɪçə]

Den Ach-Laut [x] kënnt nëmmen hannert /a/, /o/, /u/, /ɛʊ/ (= <au>) also hanner donkle Vokaler vir, an ni an der Ufankspositioun:

Broch, Bauch, Buch, dach, Duch, fachen, kachen, Kuch, laachen, Lach, puchen, Gebrauch, Verbrauch, Zuch, (cf. aussi: *Yacht, Almanach*)

mä: [k] *Anachronismus, Chrëschtadag, Machiavelli*

[tʃ] *Macho*

[ʃ] *Don Quichote*

Den Ich-Laut [ç] kënnt hannert allen anere Vokaler (also deen hellen) a Konsonante vir: *Bäichelchen, Blech, dech, Dichelchen, ech, Fächer, ficht, héich, Kächer, Kichelchen, Kierch, kréichen, Läich, Méchel, Pech, räich, Schläichelchen, sichen, vläicht, Zich*

Den Zischlaut [ʃ], geschriwwe <sch>, kënnt hannert all Konsonanten a Vokaler vir, inklusiv <a>, <o>, <u>, <au>:

Bësch, Fësch, Fläsch, Fleesch, Fräsch, fuschen, kräischen, Kréischel, kuschen, läschen, Mëscht, näischt, naschen, Päsch, tèschen, wäschen, wëschen

Beispiller vu stëmmhafte Reiflauter:

Wand [vant], *Sonn* [zɔn], *Genie* [ʒe:ni:], *Joss* [jɔs]

léif [leif], *Biesen* [biəzɔn], *Sabotage* [zabo'ta:f]

D'Reiwung vum /j/ ass net ëmmer evident, besonnesch um Ufank vun engem Wuert (cf.: *jo, Jupiter*), wou de [j] an ee vokaleschen [ɪ] kann ëmschloen oder ënner dem Afloss vum Franséischen an den Zischlaut /ʒ/ ka mutéieren:

Juegd [j], mä: *Jesus* [j] ↔ [ɪ], *Judas* [j] ↔ [ɪ],

Jang [ʒaŋ] an net *[ɪaŋ]

Matzen an engem Wuert gëtt [j] och éischer [ʒ] ausgeschwat:

grujeleg [ʒ], *knujeleg* [ʒ] ... *Regierung*

Fir déi transferéiert Wierder aus dem Englesche ginn et déi zwou Méiglechkeeten: [ʒ], [dʒ]

Junior [ʒuniɔːʁ], *Jogging*, *Jungle* [dʒuŋəl]

Franséisch Wierder behalen hiren [ʒ]:

Jackett, Jupon, Jupe, jovial, Journal, jugéieren, justement, just ...

Datselwecht gëllt och fir den Hallefkonsonant [w], dee meeschtens mat engem “w” weinst dem däitsche Schrëftbild geschriwwe gëtt, awer net als [v] ausgeschwat gëtt:

schwammen [ʃʊamən] (mëndlech zum Deel: *schwoammen*), *schwéier* [ʃʊeɪə]...

④ Beispiller vun den Nueslauter:

Maus [mɛʊs]

Helm [hɛlm]

Stong [stɔŋ]

Frang [fraŋ]

Long [lɔŋ]

Nout [nɔʊt]

Köln [kœln]

Engel [ɛŋəl]

Jong [lɔŋ]

mengen [mɛŋən]

néng [nɛŋ]

Péng [pɛŋ]

sangen [zaŋən]

zéng [t͡sɛŋ]

De Phonem [ŋ] steet nëmme postvokalesch:

Gong, Kalzong, Bong

sangen [zaŋən] ↔ *gehaangen* [gə'ha:ŋən], *laang* ['la:ŋ]

Déi franséisch Endung **-on** gëtt fir gewéinlech an [ɔŋ] assimiléiert:

bon, caleçon, [au] fond, jeton, prison → *Bong, Kalzong, [am] Fong, Stong, Prisiong*
Bëtongsmauer ['bətɔŋsmaʊə], *Bëtongsstol*

⑤ Den /h/ kënnt nëmmen um Ufank vun enger Silb vir:

Alkohol ['alkoɦo:l], *Geheimnis* [gə'ɦeimnis], *hunn* ['hun], *huel* ['ɦʊəl], *heemlech* ['ɦe:mləç],
Inhaber ['inha:bə]

Am Lëtzebuergesch gëtt den “h” prinzipiell nëmmen do geschriwwen, wou en och ausgeschwat gëtt. Dogéint huet den <h> an däitsche Wierder heiansdo nëmmen d’Funktoun vun engem orthographeschen net-ausgeschwatene Verlängerunszeechen, z. B.:

en Hoer, en Haus, eng Häip, Houer ↔ *Ouer, Heck* ↔ *Eck, feelerhaft*
 mä: *dehnen* [de:nən], *nahe* ['na:ə], *sehen* ['ze:n]

⑥ Rekapitulatioun vum konsonantesche System

STËMMLOS/SCHAARF					
B I L A B I A L	L A B I O D E N T A L	D E N T A L	Z I S C H E N D	P A L A T A L V I R	V E L A R H A N N E N
Verschlosslauter	/p/	/ t /		/k/	
Affrikaten	/pf/		/ts/		
Reiflauter	/f/	/s/	/ʃ/ / ç/	/x/	
Nueslauter					

STËMMHAFT / MËLL					
B I L A B I A L	L A B I O D E N T A L	D E N T A L	Z I S C H E N D	P A L A T A L	V E L A R
/b/	/d/		/g/		
/v/		/z/	/ʒ/	/j/*	
/m/	/n/		/ŋ/		

glottalen /h/	Säitelaut /l/
	Schwénglaut /r/

* /j/ och jee nom Wuert als halwe Vokal wéi /t/ ausgeschwat ginn

2.3.5 D'Neutralisatioun vun der Stëmmhaftegkeet

D'Oppositioun stëmmhaft-stëmmlos (mëll-schaarf) gëtt neutraliséiert zugonschte vun dem stëmmlose Konsonant bei de **Verschlosslauter** /b/ ↔ /p/, /d/ ↔ /t/, an de **Reiflauter** /v/ ↔ /f/, /z/ ↔ /s/ et /ʃ/ ↔ /ʒ/ an zwéi Fäll:

- um Schluss vun engem Wuert (2.3.5.1)
- matzen am Wuert virun engem stëmmlose Konsonant (2.3.5.2)

Dës Neutralisatioun zugonschte vum stëmmlose Konsonant um Enn vun engem Wuert gëtt och Verhäerdung oder Verschäerfung genannt. Se däerf net mat de stëmmlose / schaarfe Konsonante verwiesselt ginn, déi an der geschwatener Ausso stëmmhaft / mëll ausgeschwat ginn, ounst datt d'Orthographie deem Rechnung dréit. Z.B.: *Gitt der haut mat* gëtt an der Ausso *Gidder haut mat* (cf. 3.2.2.2).

2.3.5.1 Um Schluss vun engem Wuert oder vun engem lexikalesche Morphem, inklusiv bei der phonetescher Assimilatioun vun transferéierte Wieder

① gëtt de [b] zugonschte vun engem [p] neutraliséiert

[b]	[p]
<i>Catacomben</i>	<i>Catacomb</i>
<i>claustrophobe</i>	<i>claustrophob</i>
<i>dabberen</i>	<i>Dapp</i>
<i>globe</i>	<i>Glob</i> – ëm de ganze <i>Glob</i>
<i>Knubbelen</i>	<i>Knupp</i>
<i>microbe</i>	<i>Mikrob</i>
<i>Tüben</i>	<i>Tüb</i>
<i>Verben</i>	<i>Verb</i>

D'Verhäerdung vun de stëmmhafte Verschlosslauter a Reiflauter um Schluss vun engem Wuert ass bei den Transferenzen aus dem Franséischen duerch d'Verschwanne vum Schwa oder vum stommen /ə/ an den net-betountene Silbe bedéngt. Dës Verschwanne gëtt sengersäits dacks duerch d'Verrutsche vum Haaptakzent aus dem Champ accentuel final an de Champ accentuel initial verursaacht.

z.B.: Franséisch: *xéno'phobe* → Lëtzebuergesch: 'Xénophob(e) → 'Xénophob [p]

Bei assimiléierte Wieder aus dem däitsch-germanesche Gebitt kann de [b] um Schluss vum Wuert och mam [m] virdu fusionéieren:

die Bombe → *Bomb → *Bomm*

mä: *le plombage* [plč] → *de Plomb* (ausgeschwat: [plcmp])

② Den [d] gëtt zugonschte vun engem [t] neutraliséiert

[d]	[t]
<i>bluddeg</i> <i>bieden</i> <i>Dausender</i> <i>Händchen</i> (vs. <i>Händschen</i>) <i>Gaardebounen</i> <i>gudde</i> <i>Middegkeet</i> <i>[Zou]muddung</i> <i>Rieder</i>	<i>Blutt</i> <i>Gebiet</i> <i>Dausend</i> <i>Hand</i> <i>Gaart</i> (cf.: <i>Wéngert</i>) <i>gutt</i> <i>midd</i> <i>Mutt</i> <i>Rad</i>

D’Verschwanne vum [ə] um Schluss vun engem Wuert bewierkt bei den assimiléierte Wierder aus dem germanesch-däitsche Gebitt entweder d’Neutralisatioun vun der Oppositioun tëscht dem stëmmhaften [d] zugonschte vun dem stëmmlosen [t], z.B.:

hierzulande [d] → *heizuland* [t] ↔ *ländlech* [t]; imstande [d] → *ëmstand* [t]

oder de Schlusskonsonant gëtt un den Nasalkonsonant /n/ assimiléiert, dee just virdru steet:

<i>am Ende</i>	→ <i>um Enn</i>	<i>Kinder</i>	→ <i>Kanner</i>
<i>minderjährig</i>	→ <i>mannerjäreg</i>	<i>zugrunde</i>	→ <i>zugronn</i>
<i>die Sünde</i>	→ <i>eng Sënn</i>	<i>ein Wunder</i>	→ <i>ee Wonner</i> (cf. och: <i>Zant</i> → <i>Zänn</i>)

Déi phonetesch Sequenz [nd] gëtt et haut nëmmen an e puer ganz raren transferéierte Wierder:

eng Gondel, e Rondel, mä : *an* (= *und*)

Doduerch geet och am Lëtzebuergeschen de Partizip Präsens op – *end* verluer.

Dogéint bleift déi phonetesch Unitéit [nt] awer fir gewéinlech bestoen:

hinter → *hannen* mä: *Wanter, géint*

Dës Assimilatioun un de viregten Nasalkonsonant [n] léisst sech allerdéngs net bei den Transferenzen aus dem Franséische feststellen, wou et nëmmen zu enger Verhäerdung um Schluss vum Wuert kënnt:

Franséisch: *demande* [d] → Lëtzebuergesch: *eng Demande* [t] (am Pluriel: *Demanden* [d] oder [t])
amende → *eng Amende* [d / t]

cf. och: *commande* → *eng Kommand*; *bande* → *Bande* (Cf.: *Hie spillt op der lénksere Bande*)
Limonade → *Limonad*; *Merde* → *eng Merde* (mä am Silbegelenk: *merdique* [d]), *table ronde*...)

Wéinst der integréierter Liesweis kënne franséisch Léinwierder hir Aussprooch total veränneren:

prêt → *prett* : *ech sinn nach net prett* [t].

③ De [g] gött seelen zugonschte vun engem [k] neutraliséiert

[g]	[k]
<i>Bulldoggen</i> <i>Hotdoggen</i> <i>Philologe</i>	<i>Bulldog</i> <i>Hotdog</i> <i>Philolog</i> (och: [lo:x])

④ De [v] gött zugonschte vun engem [f] neutraliséiert

[v]	[f]
<i>aktive Member</i> <i>bleiwen</i> <i>brave Jong</i> <i>Bréiwer</i> <i>dawen</i> <i>fierwen</i> <i>hallwen</i> <i>nerven</i> <i>schreiwen, Schreiwes</i> <i>skandinavesch Länner</i> <i>stierwen, stierweskrank</i> An den Transferenzen aus dem Franséischen: <i>no all deenen affirmative Communiquéen</i> <i>e positive Mënsch</i> <i>esquivéieren</i> <i>rétrospectivement</i>	<i>hatt ass béis aktiv</i> <i>eng Bleif</i> <i>ee braavt Meedchen</i> <i>e Bréif</i> <i>daf</i> <i>eng Faarf</i> <i>Hallefnuecht</i> <i>een Nerv</i> <i>eng Schreif</i> <i>ee Skandinav</i> <i>de Stierffall</i> <i>affirmativ</i> <i>ee positivt Evenement</i> <i>eng Esquif</i> <i>eng Retrospektiv</i>

⑤ Den [z] gött zugonschte vun engem [s] neutraliséiert

[z]	[s]
<i>eist Lisi</i> <i>liesen, verlousen</i> <i>blosen</i> <i>bremsen</i> <i>béise Jong</i> <i>reesen</i>	<i>eist Liss</i> <i>eng Lies, lass, d'Lous</i> <i>d'Blos</i> <i>d'Brems</i> <i>ech sinn der net béis</i> <i>eng Rees</i>

⑥ Den [ʒ] gëtt zugonschte vun engem [ç] oder [ʃ] neutraliséiert

[ʒ]	[ç] / [ʃ]
<i>héije Bam</i> <i>Kollegin</i> <i>Kolléijer</i> <i>kéisege Geschmaach</i> <i>Orangen</i> <i>Pijen</i> <i>Fleegefall</i> <i>Roger</i> cf. och bei den assimiléierten Transferenzen aus dem Franséischen: <i>e couragéiert Meedchen</i> <i>Logement</i> <i>aménagéierten Horaire</i> <i>eng Stagiairin</i>	<i>eng zwéi Meter héich Mauer</i> <i>mäi Kolleg</i> <i>de Kolléisch</i> <i>de Kéis</i> <i>Orangen</i> (lëtzebuergesch zum Deel mëndlech: 'Oranschen) <i>eng Piisch</i> <i>d'Fleeg</i> <i>de Rosch</i> <i>de Courage</i> <i>eng Loge (Loosch)</i> <i>de Ménage</i> <i>de Stage</i>

Wéi scho gesot, implizéiert d'Neutralisatioun vun der Gespaantheet bei dem **Verschlosslaut** /d/ ↔ /t/, a beim **Reiflaut** /ʒ/ ↔ /ʃ/ och eng Dehnung vum Vokal virdrun:

attitude → *Attitiüd*, *fade* → *fad* [fa:t], *façade* → *Fassad* [ˈfasa:t]
bagage → 'Bagaasch, *Loge* → *Loosch* [lo:ʃ]
cf. och: *Blocage*, *Chômage*, *Courage*, *Message*, *Péage* [peIa:ʃ], eng *Plage horaire*, *Pourcentage*, *Montage*

2.3.5.2 Am Wuert virun engem stëmmlose Konsonant

Dëst gëllt besonnesch fir d'Konsonanten am Silbegelenk vun engem Stamm oder Radikal an engem Morphem (d'Sequenz stëmmhafte Konsonant + stëmmhafte Konsonant ass domatter ausgeschloss).

Et gëtt ausgeschwat:

[f] an: *hiewen* → *hien hieft* (an net: *hien *hiewt*); *hatt lieft*; *et stierft*; *du schreifts*; *e léift*, *braavt Meedchen*, *du goufs* ...
[t] an: *Wodka*, *biets*, *buets*, *luets*, *béist Meedchen*;
[k] an: *Smaragd*, (*d* gëtt [t] ausgeschwat also stëmmlos)
[s] an: *liest*, *léisst*, *bléist*, *liesbar*, *e Spezialist* ↔ *spezialiséieren*

D'Neutralisatioun vun der Oppositioun stëmmhaft ↔ stëmmlos zugonschte vun dem stëmmlose Konsonant ass ausgeschloss virun engem Iwwergangs [ə] oder [ə] intercalaire.

du wibbels, *du dribbels* an net: **du drippels*
mengetwegen an net [k]
léiwe Jong an net [f]. Mä: *e léift Meedchen* (well keen /ə/ intercalaire)

Dës Neutralisatioun kënnt och net virun /l/, /m/, /n/ oder /r/ (= stëmmhaft!) vir, wann dës Konsonanten zum Radikal gehéieren, grad eebe wéinst dem Verschwanne vum /ə/ intercalaire. Den *d* am Wuert *adleg* gëtt also [d] ausgeschwat, wéi am Wuert *adeleg*, an et

gëllt ze analyséieren: *adl-eg*. Déi geschwate Silbentrennung (Sprechsilbe) ass also net déiselwecht wéi déi morphologesch Silbentrennung (Sprachsilbe). Beispiller:

	fir:	wéi an:
[v]	<i>iww(e)reg</i> <i>jiddwer</i>	<i>iwwereg</i> <i>jidder wer</i>
[d]	<i>Adler, veredlen</i> <i>Handlung</i> <i>Riedner</i> <i>Uerdnung</i> <i>widdreg</i>	<i>Adel, edel, adelen, veredelen</i> <i>handelen</i> mä: <i>hand-lech</i> [t] <i>rieden</i> , mä: <i>riedlech</i> [t] <i>Uerden</i> <i>widder</i>
[g]	<i>Wagner</i>	<i>Wagener</i> (cf däitsch: <i>Wagen</i> mä: <i>ein Wag-nis</i> [k])

Et geschitt och keng Neutralisatioun zugonschte vun dem stëmmlose Konsonant a ville Wierder, déi aus dem Griicheschen oder dem Laténgeschen iwwerholl gi sinn:

Agro'nom, 'Dogma, 'Egmont, 'Magma, *Obliga'tioun*, *obliga'toresch*, *Si'gnal* a.s.w.
cf. och: 'Fuge, fu'gace, le'gal, Re'gal, Re'gatta

3 Deel II: D'EENHEETE VUM GESCHRIWWENE LËTZEBUERGESH

Allgemenges: d'Graphem-Phonem-Korrespondenz

Wann déi geschwaten Ausso schrëftlech festgehale soll ginn, gebrauch een eng ganz Rei vun anere Mechanissen, déi d'Eenheete vun der Chaîne graphique erklären. Hir zwou fundamental Komponente sollen hei presentéiert ginn.

Et sinn dëst:

- déi graphematesch Kette mat hire Konstituenten:
  - d'Graphem-Phonem-Zouuerdnung oder d'phonographesch Zouuerdnung
  - d'Wierder (d'Lexemen) an d'Silben mat de Problemer, déi d'Getrennt- an d'Zesummeschreiwen, d'Grouss- a Klengschreiw mat sech bréngen.

Et geet also fir d'éischt ëm d'Schreifweis mat alphabeteschen Zeechen, inklusiv der Trennung tëscht de Wierder an dem Bindestréch.

- d'Punktuation, dat heescht d'Schreifweis mat net-alphabeteschen Zeechen.

Dobäi muss een sech ëmmer bewusst sinn, dass am Lëtzebuergesch déi geschwaten Eenheeten net absolut deene geschriwwenen Unitéiten entspriechen.

Zum Beispill gëtt der Chaîne accentuelle net besonnesch Rechnung gedroen, et sief dann duerch spezifesch orthographesch Mëttelen, wéi dem Ënnersträichen oder Groussschreiw vun engem bestëmmte Wuert:

Déi géif ech mol gär gesinn! oder *DÉI géif ech gär gesinn!* Oder: *D é i géif ech gär gesinn!*

Och déi verschidden Intonatiounsmustere mat hirem kommunikative Wäert um Enn vum Saz ginn am Fong just duerch ee ganz einfacht System vu Punkten, Ausruff- a Frozeechen graphesch festgehalen.

An enger geschriwwener Ausso sollten dobäi och nach Gestik, Mimik a bestëmmt Situatiounselementer virkommen. Mä dat gëtt meeschtens an den Text selwer intégréiert, wat mat sech bréngt, dass déi geschriwwe Sprooch also dacks méi detailléiert ass, méi ee komplizéierte Sazbau huet, wéi déi geschwaten Ausso an doduerch och manner flësseg a net esou spontan wierkt.

All déi verschidden Eenheete vum geschwatene Lëtzebuergesch gi schliesslech mat Hëllef vu 26 Buschtawen an 8 diakriteschen Zeechen (geschriwwen Accenten) ëmgesat.

Fir d'Graphem-Phonem-Korrespondenz benotzt d'Lëtzebuergesch eng Buschtaweschrëft, dat heescht d'laténgesch Alphabet. Jiddwer Buschtaf existéiert als klengen an als groussen Buschtaf.

D'lëtzebuerger Alphabet besteet aus 26 Buschtawen:

Graphie	Numm	Graphie	Numm
“a”	[a:]	“n”	[ɛn]
“b”	[be:]	“o”	[o:]
“c”	[tse:]	“p”	[pe:]
“d”	[de:]	“q”	[k ^h u:]
“e”	[e:]	“r”	[ɛr]
“f”	[ɛf]	“s”	[ɛs]
“g”	[ge:]	“t”	[te:]
“h”	[ha:], [haf]	“u”	[u:]
“i”	[ɪ]	“v”	[faʊ]
“j”	[jot]	“w”	[ve:]
“k”	[ka:]	“x”	[iks]
“l”	[ɛl]	“y”	[igrɛk] [ɪpsilɔn]
“m”	[ɛm]	“z”	[tsɛt]

Donieft gëtt et nach eng Rei vun diakriteschen Zeechen, déi zum Deel nëmme bei transferéierte Wierder aus anere Sproochen benotzt ginn:

Graphie	Numm	Beispiller
“ä” “ö” “ü”	a-Ëmlaut o-Ëmlaut u-Ëmlaut	<i>Häll, näümlech</i> <i>Blöd</i> <i>Püree, Süden</i>
é	Accent aigu	<i>Débit</i>
ë	e-Trema	<i>Mënsch</i>
è	Accent grave	<i>Carrière,</i>
“â” “ê” “ô”	Accent circonflexe	<i>relâchéiert,</i> <i>enquêtéieren,</i> <i>Jérôme</i>

Déi lëtzebuergesch Orthographie ass net konsequent op reng phonologesch / phonetesch Prinzipien opgebaut. Si beméit sech meeschtens méi drëm, dat franséisch, däitsch, englesch oder eent aus anere Sproochen transferéiert Schrëftbild bäizebehalen, wéi datt se

elo déi verschidde phonetesche Eenheete vum direkt geschwatene Lëtzebuergesch géif honnertprozenteg ëmsetzen.

Si déviéiert souzesoen nëmmen da vun den orthographesche Matricen, déi et och an anere Sprooch gëtt, wann drastesch Ënnerscheeder tëscht der lëtzebuergescher Aussprooch an där vun den anere Sprooch bestinn.

Dës Ënnerscheeder gëllt et op eng méiglechst logesch a kohärent Aart a Weis festzehalen, ounst datt een duerch d'Orthographie beim Verstoe vun engem Wuert gestéiert soll ginn.

Déi lëtzebuurger Orthographie gëtt also net nëmme vu reng phoneteschen Donnéeë bestëmmt, mä och vu systemexterne Facteuren, wéi z.B. der Etymologie, der Logik, der Analogie oder der Esthetik.

Wat d'Orthographie vun deenen dacks méi rezenten Transferenzen ugeet, sou kann ee sech froen, ob een dës Léinwierder och graphesch soll integréieren oder ob een se einfach tel quel soll iwwerhuelen, ounst eppes drun ze änneren, z.B.: *Dictionnaire* ↔ *Dixionnär*, *Garage* ↔ *Garaasch*, *Barrière* ↔ *Barriär*, *beef-steak* ↔ *Bifdeck*, *Week-end* ↔ *Weekend* ↔ *Weekenn*.

Déi offiziell lëtzebuurger Schreifweis huet sech drop festgeluecht, d'Transferenze méiglechst onverännert ze iwwerhuelen, wat natierlech mat sech bréngt, datt am Lëtzebuergeschen och zum Deel déi orthographesch Parallelsystemer (a Schwieregkeeten) vun den Donneursprooch mat iwwerholl ginn. (cf. 4.2)

Dat vereinfacht net grad d'Beschreibung vun der Graphem-Phonem-Entspriechung. Zielt een all Méiglechkeeten zesummen, dann ergi sech z.B.:

- aacht verschidde Schreifweise fir de Phonem /k/
- dräi verschidde Schreifweise fir d'phonetesche Unitéit [e:]
- dräi verschidde Schreifweise fir de Phonem /ɛ/
- dräi verschidde Schreifweise fir den [ə] a.s.w.

/k/	<i>Kal</i>	<i>Mokka</i>	<i>Eck</i>	<i>Clown</i>	<i>Charakter</i>	<i>Quarantän</i>	<i>Aaxt [ks]</i>	<i>Smog</i>
[e:]	<i>Gen</i>		<i>Klengegkeet</i>		<i>détachéiert</i>			
/ɛ/	<i>Käschten</i>		<i>blechen</i>		<i>Mêche</i>			
[ə]	<i>Lëscht</i>		<i>geneelt</i>		<i>Bevëlkerung</i> (fréier awer: <i>Bevölkerung</i>)			

Op där anerer Säit kann de Buschtaf “g” fir bis zu siwe verschidde Phonemer benotzt ginn, déi ënner Punkt 3.2.4 rekapituléiert sinn.

Dobäi kënnt, datt d'Graphem-Phonem-Korrespondenz an deene verschiddene Sproochen nach laang net ëmmer identesch ass, esou datt ee Phonem och durch aner Graphemer kann ausgedréckt ginn. Dat gëllt souwuel fir d'Vokaler wéi fir d'Konsonanten:

Phonie (Vokal)	Graphie	Beispiller
[a] / [a:] / [ʌ]	u at	<i>Butler, Cup, Make-up, Slum, Update</i> <i>Eclat, Etat, Mandat-lettre, [kale] Plat</i>
[i] / [i:]	y ea ee	<i>Baby, City, fifty-fifty, heavy, Lady, Pony, sexy</i> [i] <i>Beach, Beat, Dealer, Hearing, Jeans, Team</i> [i:] <i>Bungee-Jumping, Evergreen, Jeep, Screensaver, Spleen,</i> <i>Teenager, Weekend, Yankee</i> [i:]
[o] / [o:]	au eau ot	<i>Aumonier, Chaussee, Chauvinismus, Lauréat, Chauffe-plat</i> <i>Niveau, Plateau, Poteau, Tableau</i> <i>Depot, Paletot, Tricot</i>
[ø:]	eu ö	<i>Fraudeur, Ingenieur, luxueux, Milieu, Pneu</i> <i>luxuriös</i>

(cf. 3.1.4 Déi verschidden Orthographië vum Vokal /e/ an 2.2.4 D'Diphthongen)

Phonie (Konsonant)	Graphie	Beispiller
[dʒ]	g j	<i>Gentleman, Manager, Teenager</i> <i>Jazz, Jeans, Jeep, Job</i>
[k]	c k	<i>circa, codifizéieren</i> <i>zirka, kodéieren</i>
[s]	c	<i>Annonce, Facette, Nécessaire</i>
[ʃ]	ch	<i>Chicorée, Sketch</i>

(cf. 3.2.4. Detailléiert Phonem-Graphem-Korrespondenz vun deene verschiddene Konsonanten)

Onofhängeg vun all deene verschiddene Méiglechkeeten, déi besonnesch duerch d'Graphië vun den transferéierte Wierder bedéngt sinn, gëtt et awer och eng ganz Partie vu Regelméissegkeeten an der Zouuerdnung tëscht Phonie a Graphie am Lëtzebuergeschen. D'Systematik vun dese Regelméissegkeete gëllt et, mat Hëllef vun de phonetesche Grondprinzipien ze definéieren, ounst dobäi zevill no deene vereenzelte Wuertkategorien oder Wuertklassen ze kucken. Grundsätzlech sollten d'Regele fir d'Schreiwe vun den Nominalbasissen déi selwecht sinn wéi fir d'Verben oder fir d'Adjektiver.

3.1 D'Vokaler (Vereinfachten Iwwerbléck)

① kuerz, einfach Vokaler

Phonie	Heefegst Graphie	Beispiller
[a]	a	<i>Alter</i>
[ɛ]	ä, e	<i>Fräsch, keng</i>
[e]	e, é	<i>mech, meng, sécher, wéineg</i>
[ə]	ë, e	<i>Dësch, net</i>
[ɪ], [i]	i	<i>immens, Pilot</i>
[ɔ]	o	<i>Organ, Sproch</i>
[œ]	ë	<i>gëllen, bevëlkert</i>
[ʊ], [u]	u	<i>Kuss, Bus, Zuch</i>
[ʏ], [y]	ü, u	<i>Püree, Hüls, Hütt, zut</i>

② laang, einfach Vokaler

Phonie	Graphie	Beispiller
[a:]	a, aa	<i>Af, Kraaft</i>
[e:]	e, ee	<i>Gen, Meedchen</i>
[ɛ:]	ä, äe	<i>Sekretär, Päerd</i>
[i:]	i, ii	<i>Din, rücht, Sücht</i>
[o:]	o, oo	<i>molen, gemoolt, Sprooch</i>
[ø:]	ö	<i>Föhn, blöd</i>
[u:]	u, uu	<i>Bud, Luucht</i>
[y:]	ü	<i>Bühn, Prüfung, Süden</i>

③ Diphthongen (per se laang)

Phonie	Graphie	Beispiller
[ʊə]	ue	<i>Buedem</i>
[ɪə]	ie	<i>bieden</i>
[eɪ]	éi	<i>béis</i>
[əʊ]	ou	<i>Bouf</i>
[aʊ]	au	<i>Bauer</i>
[ɛʊ]	au	<i>Bauch</i>
[aɪ]	ei, ai	<i>Feier, Gebai</i>
[ɛɪ]	äi	<i>Zäit</i>
[ɔɪ]	eu, oi	<i>Europa, Moien</i>

De grapheschen Environnement vun engem Vokal ass esou virgesinn, datt e wichteg Informatiounen iwwer d'Qualitéit vun dësem Vokal vermëttelt, besonnesch ob et sech elo ëm ee laang oder kuerz ausgeschwatene Vokal handelt.

Fir den <a>, <i>, <o> an <u> (vum <e> geet spéider Rieds) kënnen d'Hauptfäll a betountene Silbe mat dëse Regele festgehale ginn:

- ⇒ Steet de Vokal nëmme virun engem Konsonant, ass e laang.
- ⇒ Steet de Vokal um absoluten Enn vum Wuert, dann ass e meeschtens laang.
- ⇒ Gëtt de Vokal verduebelt, ass e laang.
- ⇒ Steet de Vokal am Wuert viru méi Konsonanten, dann ass e kuerz.

3.1.1 Zeeche vu laang ausgeschwatene Vokaler a betountene Silben oder an eesilbege Wieder

3.1.1.1 Nom laange Vokal am lexikaleschen Stamm steet nëmme ee Konsonant

1 Vokal + 1 Konsonant = laange Vokal	<i>Af, Bal, bal, Bak, baken, Bam, Bibel, Bir, Biz, Bom, Bop, daf, Dir, Drot, Fal, Gas, Gol, Graf, grad, hat, Kabes, Kan, Kap, Kaz, Klamer, Kran, Krop, Krom, Laf, Mokuch, Nol, Oder, Pad, Pak, paken, Plaz, Pol, Rad, Radio, Rot, rosen, sat, Saz, Schaf, schif, siwen, Som, Stol, Toz, Tut, tuten, Uz, wat, Wut, Viz, zam, Zon</i> cf. och: <i>spon'tan, men'tal, Star</i>
---	--

- ⇒ Normalerweise stëmmt de Géigendeel och, dat heescht 1 Vokal + méi Konsonanten = kuerze Vokal, cf. 3.1.2

Den <ä> [ɛ] gëtt dacks als kuerze Vokal gebraucht an d'Konsonantzeechen hannendru gëtt dowéinst och duebelt geschriwwen ("tz" gëllt als verduebelten "z" : cf.: *Land* → *Länner*, *Saz* → *Sätz*, *Kaz* → *Kätzchen*).

Dat ass awer net de Fall bei de Verben, déi schonns am Infinitiv keen dueble Konsonant am Verbstamm hunn, z.B.: *fal-en* → *hie fäl-t* (an net: *hie fäll-t, wéi et allgemeng no engem kuerzen [ɛ] misst sinn, cf. 4.1.)

Den <ä> [ɛ:] kann awer och als laange Vokal virkommen a gëtt dowéinst selwer viru méi wéi engem Konsonant verduebelt, z.B.: *näämlech, zämen* → *bezäämt Iech!* (cf. och: *quälen* → *gequäält*)

Den <ö> als orthographesch Zeechen ass dogéint ëmmer laang (*Manöver, blöd*). De kuerzen [œ] oder [ø] gëtt "ë" (*gëtt*) respektiv "e" (*net*) geschriwwen.

3.1.1.2 Ausnamen: nëmme ee Konsonant no engem kuerze Vokal

Bei enger ganzer Rei vu Wieder oder lexikaleschen, respektiv grammateschen Elementer ass de Vokal virun einfachem Konsonant net laang. Et sinn dës:

- ① eesilbeg Elementer a Virsilbe mat nëmmen engem Konsonant no engem kuerze Vokal.

Dës monosyllabesch lexikalesch Elementer sinn:

- Artikelen an Demonstrativpronomen: *dem, den, der, des, dës*
- Personalpronomen: *em, en, es, et, him*, mä: *hatt* (cf.: *hien hat ↔ hatt hat*)
- Präpositiounen a Partikelen: *an, am, bis, [der]vun, dran, drop, drun, ëm (um), eran, erëm, hin, mam, mat, ob, op, ronderëm, um, un, virun, vum, vun, zum, zur...*
- Virsilben a Verbpartikelen: *an-, ëm-, em[p], er-, on-, op-, ver-, zer-*
- D'Negatiounspartikel *net*
- Lexikalesch a grammatesch Suffixen an Ennsilben, ob accentuéiert oder onbetount, wéi z.B.

-el [əl]: *Quisel* net ze verwiessle mat dem Suffix **-ell** [ɛl] vu: *Fotell* oder **-el** [ɛl] vun: *Hotel*

-em: *Jonktem, Manktem, dësem, Iertem*

-en: *goen, lafen, léiwen*

-ek: cf. **-ik**: *Musik / Musek, Buttik / Buttek*

-er: *Bauer, Lauer, Mauer, Trauer, dëser*

-es: respektiv **-nes**: *Begriefnes, Erliewnes, Geständnes, Wëldnes, eppes ...*

-if: *Tarif, Manif*

-il: *debil (debilen), senil, Ventil*

-ik: respektiv **-ek** (net betount: *'Musek*) *'Ethik, 'Kritik (Kritiker), 'Musik (Musiker), Poli'tik*
cf. och: **-ika** (*Basilika*), **-iker** (*Analytiker, Chemiker, Politiker*), **-ikus** (*Musikus*)

-in: accentuéiert: *Benzin, Nikotin, Vitamin*

net ze verwiessle mat:

- dem onbetountenen Femininsuffix **-in**: *Léierin, Haushälterin*

- dem betountenen **-inn** am Stamm: *Minn (Minnen), Schinn (Schinnen)*

-ip: *Prinzip*

-is: *Basis, gratis, Kenntnis, Praxis*

-it: *Bandit, Fazit, Kredit, Limit, Profit, Satellit, Anthrazit*

-as, -os, -us als Suffixe wann si /s/ ausgeschwat ginn: *Albatros, Rhinoceros, Globus*

Wann et sech ëm Nominaelementer handelt, déi am Pluriel virkommen, gëtt de Konsonant am Silbegelenk vun dësen Suffixe dacks doubléiert (cf. 4.2.); z.B.:

Hotellen, Tariffer, Maniffen, Ventiller, Maschinnen, Léierinnen, Basissen, Begrieffnesser, Praxissen, Banditten, Satellitten, Albatrossen, Globussen.

- ② virun <x> a virun engem einfache <g> oder <s> ass de Vokal meeschtens kuerz.

-x [ks]	weist un, datt de Vokal, dee virdu steet, kuerz ass (x ass een dueble Phonem)	<i>boxen, Box, Boxer, féx, Fixfeier, Hex, Index, Luxus, Relax, Taxi, Texas</i>
-g [ʒ] [r]/[x] mä virun [j] an [ʏ]	weist un, datt de Vokal, dee virdu steet, kuerz ass:	<i>Digel, Ligen, Spiegel</i>
	de Vokal virdrun ass kuerz: kann de Vokal och laang sinn	<i>Kugel, verlugen</i> <i>Fliger, Jugend, Regel, Segen, grujeleg</i>
-s [z]	weist an e puer Fäll un, datt de Vokal virdu kuerz ass:	<i>bëselen, dësen, Kisel, Musel, plus [s], Wisen (mä: eng Wiss)</i>

- ③ Bei ganz ville Wierder, déi aus anere Sproochen iwwerholl gi sinn, besonnesch aus dem Franséischen an dem Engleschen, gëtt de Vokal kuerz ausgeschwat, och wann nëmmen ee Konsonant hannert dem Vokal steet. D'Regel "1 Vokal + 1 Konsonant = 1 laange Vokal" gëtt also och an anere Schreifsystemer wéi dem germanesch-lëtzebuergeschen net konsequent agehalen.

kuerze Vokal,
obwuel nëmmen ee
Konsonant
hannendru kënnt an
onbetountenen an a
betountene Silben

Album, Bus, Bac (baccalauréat), *bitte ein Bit, B.I.L., CD-R.o.m., Chip, Clip, Club, Dopage, Dum Dum Munitioun, d'Fac* (faculté), *Festival, Flop, Finanzen, fit, Hip-Hop, Hit, Jet, Job, 'Journal, 'Kanada, Kapitel, Kilo, Kino, Kit, Liter, Loterie, Mini, Mob, Pin, Pop, R.a.m., Roboter, Sat1, Shop, Slip, Stop, tabu, Tic Tac* (Bonbon), *Titel, Tram*

Bei enger Partie vun dëse Wierder gëtt de Konsonant nom kuerze Vokal awer nees verduebelt, wann Derivatiouns- oder Flexiounsmorphemer drugehaange ginn.

<i>Ech hunn een Job</i>	↔	<i>Fir ween jobbs de?</i>
<i>Hatt huet een Jet</i>	↔	<i>Si jette vun engem Palais zum aneren.</i>
<i>Waart net op de Bus</i>	↔	<i>D'Busse si schonns all laanscht.</i>
<i>Hatt keeft sech ee Slip</i>	↔	<i>Hatt huet sech lauter Slippe kaaft.</i>
<i>Hie lauschtert vill Pop</i>	↔	<i>Et ass ee poppege Sound.</i>

- ④ Am Däitschen ass den "Dehnungs-h" een Zeechen dofir, datt de Vokal an derselwechter Silb laang ass.

Ehe, ihn, Kohn, Kuh, Kühe, mähen, Reh, Ruhm, [er] sah, Sohn, Söhne, Vieh, [die] Wahl

Dësen "h" gëtt net ausgeschwat, am Géigesaz vun deem "h", dee betount ass an den Ufank vun enger Silb signaliséiert, ouni datt ee weess, ob de Vokal virdru kuerz oder laang ausgeschwat gëtt, cf.:

a'ha, 'Ahorn, Alko'hol, Sa'hara, 'Uhu

Am Lëtzebuergesche gëtt den "h" prinzipiell nëmmen do geschriwwen, wou en och betount an ausgeschwat gëtt, also am Ufank vun engem Wuert oder enger Silb:

en Haus, en Hoer, eng Häip, feelerhaft

cf. och d'Minimalkoppelen, déi beweisen, datt den /h/ ee Phonem ass:

Handy ↔ Andy, Heck ↔ Eck, Houer ↔ Ouer

Nëmmen an transferéierte Wierder oder Eegennimm bleift den "h" heiansdo stoen, fir ze weisen, datt de Vokal virdru laang ass:

Bühn, Fernseh, Führerschäin, Föhn, Kühler, Ohn, Schlagsahn, während

Eng ganz aner Roll spillt den "h" an deene meescht dem Griicheschen no opgebaute Wierder, wou hien nëmmen e Rescht vun engem aspiréierte Konsonant markéiert, z.B.:

Athen, Bibliothéik, Diphthongen, Orthographie, Philosophie, Phonetik, Theater, Thes, Thema, Theo, Theologie, Thermometer,
cf. och: *Rhän, Rhône*

Vereinfacht Schreibweisen aus de moderne Sprooche ginn awer och bei transferéierte Wierder iwwerholl:

Elefant, Fantasie, Fotografie, Telefon

- ⑤ De Vokal steet, ouni weidere Konsonant, um Enn vun engem Wuert oder an engem Silbegelenk.

Dëse Fall gëllt zum Beispill besonnesch fir de Vokal “o”:

Büro, do, fro, K.O., lo, Mo, Plo, Potto, schlo, so (cf. och: *Niveau, Plateau, Show*)

Bei anere Vokaler ass et awer éischter rar, se eleng um Enn vun engem Wuert erëmfannen; z.B.:

Menu, Ski, Coup / Ku / Ki (coup)

An net-betountener Positioun kënnen dës Elementer hir Längt verléieren:

do, do'heem, do'bäi, lo 'gläich

Am Verglach mam Däitschen, wou dës Vokaler an enger absoluter Ennsilb laang betount bleiwen, hu se am Lëtzebuergesch éischter d'Tendenz sech an Diphthongen ze veränneren. Ruh → *Rou*, zu → *zou*, froh → *frou*, Kuh → *Kou*, Klee → *Kléi* ...

- ⑥ Am Däitsche gëtt de Buschtaf “i” meeschtens laang ausgeschwat, wann en net-ausgeschwatene “e” hannendru kënnt:

Biene, bieten, Lied, riechen, Siemens, Tier ...

mä: *die Bibel* (den “i” ass laang), *der Titel* (Lëtzebuergesch: *den Titel*)

D'Graphie “ie” gëtt et och am Lëtzebuergesch, mä si huet do eng ganz aner Funktioun. Si gëtt gebraucht fir den Diphthong /iə/ ëmzesetzen:

de Kierchbiere läit net um Mier; lesen ... mä: *mir sinn net frou.*

Hiert Meedchen ass eng Ligenesch. Mä: Hire Jong hält Drogen. (cf. 3.1.2.6)

An der lëtzebuurger Schreifweis gëtt de laangen [i:] entweder mat engem einfachen “i” geschriwwen oder mat engem dueblen “ii” virun zwéi Konsonanten oder mat “ie” virun engem “r”:

Si huet ni d'Schong gebiicht.

Griicheland, Liiblingswuert, de Sig ['zi:ç], *de Siger* ['zi:ʒɐ].

Nier, Regierung, Schmier

Och heiansdo mat “y”:

A'syl, E'gypten, 'Kyrie, 'Syrien.

- ⑦ Bei den zesummegezatene Wierder gëtt de laange Vokal um Schluss vum éischten Element net verduebelt, obwuel zwéi oder méi Konsonanten hannendru stinn, vun deenen een e Liaisonsbuschtaf ka sinn:

z.B.: *Stat* → *Statsbudget* (cf. 3.1.2.7), mä *daagsiwwer* = ale figéierte Genitiv + Präpositioun

3.1.1.3 Als Zeeche vu laang ausgeschwatene Vokaler gëtt de Vokal verduebelt:
<aa>, **<ii>**, **<oo>**, **<uu>** (fir den **<ee>** cf. 3.1.1.4)

Dat ass de Fall:

- normalerweis, wann ee laange Vokal an enger betountener Silb virun zwéi Konsonante steet;
- heiansdo fir d'Liese virun engem Konsonant ze vereinfachen (besonnesch fir den **<ee>**, vun deem nach spéider Rieds geet; cf 3.1.4).

[a:]	aa	<i>Aangel, Aarbecht, Aarm, Aart, Aarschbak, Aas, Aascht, Aaxt, Baach, baang, faaschten, flaach, Gaass, haapt-, Kaarten, Kraaftwierk, laang, Laascht, naass, Saach, Spaass, Virfaart, Waasser</i>
[e:]	ee	<i>Been, beetschen, Deeg, eenzeg, eemol, Fee, Fleesch, Freed, Gebeess, geeschteg, hees, heeschen, Leed, meescht, Meedchen, nees, Rees, Streech, Thees, Weess, Zeechen</i>
[i:]	ii	<i>Büsch, Gesücht, Geliüts, Gewücht, Küscht, liicht, Riichter, Sücht, Süwtchen</i> keen "ii" virun "r + Konsonant", mä "ier": cf. <i>Kierch</i>
[o:]	oo	<i>Boot, loossen, Moos, Mooss, Poopst, Sprouch, Strooss, Zooss</i>
[u:]	uu	<i>Buuscht, Duuscht, Fuuss, Kuuscht, Luucht, luusseg</i>

Heiansdo gëtt de Vokal och verduebelt fir eng Verwiesslung mat engem homophone (gläichlautendem) Wuert ze evitéieren, an sou d'Liesen ze vereinfachen.

laange Vokal + 1 Konsonant	laange Vokal (verduebelt)
<i>Fred (Alfred)</i> <i>Gas</i>	<i>Freed</i> <i>Sakgaass</i>

Bei verschiddene Wierder gëtt de Vokal och verduebelt, obwuel et theoretesch mat nëmmen 1 Vokal + 1 Konsonant duergéing. D'Verdueblung ass an dësem spezifesche Fall meeschtens op dat germanesch-däitscht Schrëftbild zréckzeféieren, z.B.:

<i>die Strasse</i>	↔ <i>d'Strooss</i> (an net: * <i>Stros</i>)
<i>der Fuchs</i>	↔ <i>de Fuuss</i> (an net: * <i>Fus</i> , wéinst dem däitschen "chs", cf. 3.1.2.3)
mä:	
<i>die Flamme</i>	↔ <i>d'Flam</i> (an net: * <i>Flaamm</i>)
<i>die Kappe</i>	↔ <i>d'Kap</i> (↔ <i>de Kapp</i>)
<i>die Katze</i>	↔ <i>d'Kaz</i> (↔ <i>katzen</i>)
<i>der Sack</i>	↔ <i>de Sak</i> (an net: * <i>Saack</i>)
<i>die Stadt</i>	↔ <i>d'Stad</i> (an net: * <i>Staad</i>)
<i>der Staat</i>	↔ <i>de Stat</i> (an net: * <i>Staatt</i>)
<i>stammen</i>	↔ <i>stamen</i> (an net: * <i>staammen</i>)

Bei deene Wierder, fir déi et kee germanesch-däitscht Muster gëtt, huet d'Lëtzebuergesch normalerweis déi kuerz Form:

<i>plakeg</i>	an net * <i>plaackeg</i>
<i>Ham</i>	an net * <i>Haamm</i>

3.1.1.4 D'Diphthongen

D'Diphthonge ginn och heiansdo Duebelvokaler genannt, wa si an derselwechter Silb virkommen. Jee no der Definitioun versteet een domat fir d'alleréisch halleflaang bis iwwerlaang Vokaler, déi den Haapttoun um viischte Laut an den Niewelaut op dem Hallefvokal /ɪ/ oder /ʊ/ oder op dem sougenannte "Rëtschvokal" /ə/ hunn, deem am Règlement grand-ducal vum 30. Juli 1999 esou eng wichteg Roll unerkannt gëtt.

Obschonns d'Transkriptioun all dës Diphthongen als laang kennzeechent (si kënnen jee no der Accentuatioun méi oder manner laang ausgeschwat ginn) hält d'Schreifweis vum Standardlëtzebuergeschen nëmmen d'Quantitéit vun den eenzele Vokaler fest.

Sou gëtt ënnerscheet tëscht: (cf. och 2.2.4.)

①	[aɪ]	→ <i>bei, Gebai</i>
②	[ɔɪ]	→ <i>Moien, Lëtzebuerger</i> (regional: <i>Lëtzeboier</i>)
③	[aʊ]	→ <i>Mauer, schlau</i>
④	[əʊ][ɔʊ]	→ <i>Brout, Kou</i>
⑤	[ɛʊ]	→ <i>Bauch, Maul</i>
⑥	[eɪ], [əɪ]	→ <i>béis, séier</i>
⑦	[ɛɪ]	→ <i>Äis, bäi</i>

a mam sougenannte Rëtschvokal:

⑧	[ɪə]	→ <i>bieden, Biesen, Ried</i>
⑨	[ʊə]	→ <i>bueden, fueren, lueden, Uewen</i>

Dëse monophonemateschen Diphthonge sti biphonematesch Vokalkoppele géintwärt, déi eigentlech zwéi Phonemer duerstellen an also keng echt Diphthonge méi sinn. Esou fënnt een dacks am Lëtzebuergesche mam "Rëtschvokal" déi scho genannten [ɪə] (cf.: *Schmier*) an [ʊə] (cf.: *Wuer* ↔ *wouer*), mä och:

[oə]	<i>goen, Hoer, Joer, kloer</i>
[aə]	<i>Aen, Fraen, knaen</i>
[ɛə]	<i>Äerd, Häerchen, Päerd</i>
	an och: <i>är, där, Här, Stür</i>
	(den [ə] gëtt wuel ausgeschwat, mä net geschriwwe virun engem eenzegen <r> - Konsonant)
[e:ə]	<i>Employéeën, Jeeër, leeën, seeën</i>
[əɛ]	<i>agëengt, anzëengen</i>
[əe:]	<i>gëeegent, gëeetert</i>

Besonnenesch bei deenen zwou leschte Vokalkoppelen (*Jeeër, gëeetert*) mierkt ee gutt, datt et sech hei net méi ëm en Diphthong an enger Silb handelt, mä ëm d'Vokaler vun zwou Silben. Datselwecht gëllt och fir verschidden transferéiert Lexemer aus dem Franséische mat laangem [e:], déi mat engem lëtzebuergesche Morphem fusionéieren, cf.: *Employéeën*.

Mat Hëllef vun Tabelle gëtt elo déi orthographesch Komplexitéit vun den Diphthongen a vun den eventuelle Vokalkoppelen am Lëtzebuergeschen illustréiert. D'Struktur vun den Tabellen ass dobäi ëmmer déiselwecht: vum geschwatene Laut oder vun der geschwatener Vokal-

koppel an der Kolonn ganz lénks bis zu deene verschiddene Schreifweisen a Beispiller ganz riets.

D'Vokalkoppele mat Rëtschvokaler gi méi spéit behandelt. (cf. 3.1.4.6)

①

[aɪ] / [ai]	geschriwwen <ei>:	<i>Bei, deier, Eil, Feier, fein, Freier, Freiesch, Gei, Gezei, leien, Leier, Leit, nei, Papagei, Rei, Scheier, Steier, weien, Zeien</i>
	geschriwwen <ai>:	wann den Diphthong engem lëtzebuerger Wuert oder engem Wuert aus enger anerer Sprooch entsprécht, dat een <a>, <au>, <äu> enthält: Daum → <i>Daimchen</i> , Gebäude → <i>Gebai</i> , Haus → <i>Gehais, Haiser, Haischen; Lais</i> Maul → <i>Mailchen</i> , Mauer → <i>Maierchen, Mais, Saier, Straiss; Pai (=paye)</i>
	geschriwwen <ai>, <ay>, <ey>, <i>, <ie>, <y>, <ye> an transferéierte Wierder:	<i>Bayern, bye bye, cyber, Cyborg, drive-in, File, Fire, Headliner, Hi-fi, High Society, Hotline, Kaiser, Night Show, Provider, Spiderman, Spikes, Tie-Break, Timing</i> cf. och: <i>Maillot, Mayonnaise</i>

②

[ɔɪ] / [ɔy] /	geschriwwen <oi>:	<i>Moien, moies</i>
	geschriwwen <ue>:	<i>Lëtzebuerger [ɔɪ] (regional)</i>
	geschriwwen <eu>:	<i>Eupen, Europa, Euro</i>
	geschriwwen <oy>, <oi> an englesche Wierder:	<i>Boiler, Boykott, Cowboy, Joint, Joystick, Pointer, Red Boys, Rolls Royce</i>
	geschriwwen <äu>, <eu> an däitsche Wierder:	<i>Enttäuschung, täuschen</i> <i>Heuchler, keusch, neutral, Rheuma</i>

③

[aʊ] / [au]	geschriwwen <au>:	<i>Auer, Bauer, Daum, haut, Lauer, Laun, Mauer, Nassau, sauer, Schauer, schlau</i>
	geschriwwen <ow>, <ou> an englesche Wierder:	<i>Download, Flower-Power, Mickey Mouse, Minitower, out, Rowdy, Tower (um Findel)</i>

④

[əʊ] / [oʊ]	geschriwwen <ou>:	<i>blouss, Boun, Brout, Chouer, Doud, dout, esou, Flou, frou, Houer, Kou, Koup, Krou, Kroun, Lous, Louder, Loun, Ouer, Ouschteren, Ou!, Patroun, Poul, Prouf, Roudes, roueg, Roum, soueren, Schroun, Schouss, Soud, Toun, wou, wouer, Zitroun, zou ...</i> Ee Pluriel vun de lëtzebuerger Wierder mat enger Diphthong / əʊ/ ass /eɪ/ (cf.: <i>Flou</i> → <i>Fléi</i> , <i>Kou</i> → <i>Kéi</i> , <i>Schouss</i> → <i>Schéiss</i>). Dat gëllt awer net fir déi Lexemen aus anere Sproochen: <i>eng Show</i> → <i>zwou Showen</i> , an net: * <i>zwou Schéi</i>
	geschriwwen <o>, <ow> an den englesche Wierder:	<i>Homepage, Home Run, Joker, Mobile Home, Oldies, Show, Showbusiness, Window ...</i>

⑤

[ɛʊ]	geschriwwen <au>:	<i>Bauch, dobaussen, elauter, Fauscht, Haus, Kraut, lauschteren, Maul, Schlauch</i> Den Ëmlaut vun dësem Diphthong ass an de lëtzebuerger Wierder /ɛɪ/: <i>Schlauch</i> → <i>Schläich</i>
------	-------------------	--

⑥

[eɪ] [əɪ]	geschriwwen <éi> / <Éi> : (den Accent aigu däerf net op dem groussen Buschtaf feelen)	<i>Arméi, begéinen, béien, béis, Béier, déi, Déier, déif, dréien, éiweg, Éislek, Erléis, Féiss, Fléi, fléien, fréi, fréier, géi, genéissen, gewéitscht, Gréiss, héich, Kéis, Kéi, Kéip, Kéier, léieren, léien, Léisung, méi, méien, Réi, Schéier, Schnéi, Schéiss, schéin, schwéier, séier, séiss, péit, Stéiss, Stéier, Stéit, Stéifbrudder, Tréier, Videothéik, Verkéier, Véi, wéi, zéi, Zéif</i> [eɪ] ass och dacks den Ëmlaut vum [ɔʊ] a vum laangen [o:]: <i>Fouss</i> → <i>Féiss</i> ; <i>Stot</i> → <i>Stéit</i>
	geschriwwen <ai>, <ay>, <a> an den transferéierte Wierder:	<i>Aids, Baby, Cocktail, Container, cyberspace [eɪ], Day, E-Mail, Fair-Play [pleɪ], Interface, Lady, Laser, late (Night-show), Make-up ['meɪkʌp], Made in China, Milk-Shake, Pay-TV, Safe [seɪf], Skateboard ['skeɪtbɔ:rd], Stage diving, Tramway, Videogame</i>
	cf. och déi méi rezent transferéiert Wierder, déi scho phonetesch zum Deel assimiléiert goufen, mä wou déi phonetesch Assimilatioun graphesch net festgehale gëtt, z.B.: [e:] → [eɪ] <i>péage</i> ; geschwat [pe:aʃ] oder [peɪaʃ]: <i>Wou sinn d'Sue fir de Péage?</i> oder: <i>beignet</i> [bɛ'ŋɛ] → [beɪŋɛ]; cf. och: <i>créer</i> → <i>kreéieren</i>	

⑦

[ɛɪ]	geschriwwen <äi>:	<i>Äis, bäi, bäissen, Bräi, däischer, fräi, Kamäin, Läim, näischt, Päif, Räis, Schäin, Schäiss, Schwäin, Wäin, wäit, wäiss, Zäit</i>
------	-------------------	--

⑧

[ɪə]	geschriwwen <ie>:	<i>bieden, Bierger, Briet, Fieder, Fierschter, Giewel, Hiem, Hiert, Hierscht, hiert, Iech, Iesel, iergend, ierwen, ieren (etwa), Kierch, kliewen, Kniet, Liewen, lieweg, Liewer, nediert, geldiert, niewent, Riewen, Schmier, Schiet, Stied, Wiert, Wieder, Wierder, du wiers, zielen, Zier</i> Den däitschen <ie> gëtt bäibehale virun “r”: die Niere → eng <i>Nier</i> , gierig → <i>giereg</i> die Regierung → eng <i>Regierung</i> , die Schwierigkeit → eng <i>Schwierigkeit</i> De verwëschten “r” no <ie> bleift stoen, wann en och am däitsche Wuert steet: Förster → <i>Fierschter</i> , Herbst → <i>Hierscht</i> , Wörter → <i>Wierder</i> Den [ɪə] ass och heiansdo den Ëmlaut vum [ʊə] a vum laangen [a:] <i>Lued</i> → <i>Liedchen</i> , <i>Rad</i> → <i>Rieder</i>
	geschriwwen <i>: nom däitsche Muster (fir de laangen[i:])	<i>fīr: fir dech</i> <i>vir-: virbereeden, virschwätzen, virschreiw...</i> <i>Virtrag</i> <i>dīr, mīr, hīr, Bīr, Gehīr, Geschīr (Geschīrr), Stīr</i> <i>iren (irren) → hien iert sech</i> (“ie” weinst “r” + engem anere Konsonant hannendrun) Mä <ie> wann de Vokal am Däitschen ännert: <i>spieren</i> (spüren), <i>wieren</i> (wehren), <i>Gewier</i> (Gewehr)

⑨

[ʊə]	geschriwwen <ue>:	<i>Buedem, Buergermeeschter, duerch, Duerf, Fuesent, Knuet, Lëtzebuerg, Nuecht, Zuel</i> Den Ëmlaut vun [ʊə] ass och heiansdo [ɪə]: <i>Buedem</i> → <i>Biedem</i> , <i>Knuet</i> → <i>Kniet</i>
------	-------------------	---

Déi lëtzebuergesch Sprooch huet also wäit méi Diphthonge wéi déi däitsch Sprooch, an duerch déi massiv transferéiert Lexemer mat Diphthonge besonnesch aus dem Englesche ginn déi lëtzebuergesch Diphthongen /aɪ/, /ɔɪ/, /aʊ/, /ɔʊ/ /ɛʊ/, /ɪə/, /eɪ/, /ɛɪ/, /ɪə/, /ʊə/ permanent revitaliséiert. Et besteet also keng direkt Gefor, datt si sech un déi dräi Diphthonge vum Standarddäitschen ([aɪ], [aʊ], [ɔɪ]) upassen. Déi englesch Wierder mat Diphthonge behalen dowéinst och meeschtens am Lëtzebuergeschen hir englesch Aussprooch, wat den Diphthong ugeet:

Make-up, Skateboard ['skeɪtbɔːrd] / ['skeɪtbɔrt]...

Och franséisch Transfereenze brénge Vokalkoppele mat sech, déi dacks als Diphthongen ausgeschwat ginn, z.B.:

[œɪ]	an:	<i>Dé'tail, E'mail, 'Faillite, 'Taille</i>
[ɛɪ]	an:	<i>Con'seiller, 'Corbeille, Pay'sage</i>
[œɪ]	an:	<i>Deuil, Feuille</i>
[ʊɪ]	an:	<i>'Bouillon, Fouille</i>
[ʊœɪ]	an:	<i>Em'ployé, 'Foyer, 'Loyer</i>
[ɥɪ]	an:	<i>'Huissier, 'Suite, 'Tuyau</i>

[ɛ:]	an:	'Courrier, 'Epicier, 'Portier
[ɛ]	an:	'Barrière, 'Carrière, 'Première

Am Standarddäitschen hunn zwéi vun deenen dräi echten Diphthongen verschidde Schreifweisen:

[aʊ] / [au]	geschriwwen <au>	<i>Baum, Tau, laufen</i>
[aɪ]	geschriwwen <ei>	<i>Leib, Seite, mein, Weise</i>
	geschriwwen <ai>	<i>Hai, Kaiser, Laib, Laie, Main, Saite, Waise</i>
	geschriwwen <ay / ey>	<i>Bayern</i>
[ɔʏ] [ɔɪ]	geschriwwen <äu>	<i>Bäume, Geräusch, Gebäude, Häuser, Mäuse, Säule, täuschen</i>
	geschriwwen <eu>	<i>Feuer, heute, Heu</i>

Am Lëtzebuergeschen hunn zwéi verschidden Diphthongen nëmmen eng an déiselwecht Schreifweis. Vun deene puer Méiglechkeeten, déi bis dato virgeschloe gi sinn, fir z.B. den [aʊ] an den [ɛʊ] ze ënnerscheeden, ass nach keng offiziell ugeholl ginn.

<au>	steet fir [aʊ] wéi am Standarddäitsche bei:	<i>Auer, Bauer, haut, Hauf, Trauer</i>
	steet fir [ɛʊ] bei:	<i>Bauch, Braut, Dausend, dobaussen, Fauscht, Haus, lauschteren, Maul, Maus, opbauschen, Raum, Sau, Schaum, Schlauch</i>
<oi>	steet fir [ɔɪ] bei:	<i>Moien, moies</i>
	steet och fir [wa] resp. [wɛ] wéi am Standardfranséischen	<i>Coiffer, Manoir, Pissoir, Trottoir, Besoin, soin</i>

3.1.2 Zeeche vu kuerz ausgeschwatene Vokaler an enger betountener Silb

De Vokal an enger betountener Silb gëtt an der Regel kuerz ausgeschwat

- wann hannert dem Vokal ee verduebelte Konsonant steet (3.1.2.1) oder
- wann zwéi verschidde Konsonanten hannert engem Vokal am Stamm stinn (3.1.2.5).

3.1.2.1 Nom kuerze Vokal gött de Konsonant verduebelt

Dës Verdueblung ass nëmme méiglech fir:

“b”	<i>babbelen, dabberen, Dubbel, Klibber, knubbeleg, krabbelen, Präbbeli, rabbelen, Sabbel, wibbelen</i>
“d”	<i>braddelen, Brudder, Dadder, Diddeleng, druddelen, Duddelsäck, fuddelen, Fridde, geschnidden, Judd, Kniddel, Kludder, Lidd, midd, Nuddel, Puddel, Pudder, Pudding, paddelen, Rudder, Spruddelwaasser, tuddelen, widder, wudderen, zidderen</i>
“f”	<i>Affekot, Affer, Affekt, Affisch, Auspuff, baffen, Differenz, Driff, Fiffi, Gaff, graff, Grëff, Haff, Joffer, Kaffi, Lëffel, piffen, praffen, Puff, raffinéiert, Roff, ruffen, Ruff, Schaff (=eng Aarbecht), Schëff, Soff, Stuff, treffen, Ziffer</i> cf. och: <i>Tarif</i> → pluriel: <i>Tariffer</i> ; <i>Manif</i> → <i>Maniffen</i> . Nëmmen 1 <i>f</i> am Singulier wéinst der franséischer Schreifweis. Awer <i>ff</i> am Pluriel (cf. 3.2.5)
“g”	<i>Bagger, Bugger, Buggi, suggeréieren, Waggon</i> (am Silbegelenk nëmme [g])
“k”	<i>Akkont, Akkord, akklimatiséieren</i>
“l”	<i>all, Allee, Ball, billen, Boll, Brëll, Bulldog, Dall, Dill, Fall, fillen, generell, hallef, Häll, hëllefen, hell (=en Heel), Illusioun, kill, Kontroll, Kräll, Lalleng, Millen, Mullen, Pëll, Parzelläin, Rill, rullen, Sall, spillen, spullen, trëllen, vill, Vull, Wull, zillen</i> cf: <i>Kellogg's, Nutella</i>
“m”	<i>Bomm, Damm, domm, drummen, ëmmer, fëmmen, fromm, Gummi, Hummer, jummen, Kamm</i> (Kamp), <i>klammen, kromm, Kummer, Lëmmel, Mamm, nammen, Numm, Nummer, Renommée, Rommel, Rumm, Schëmmel, schlëmm, Summer, Strumm, Tommel, tommelen, Zëmmer</i> mä: <i>CD-R.o.m.</i>
“n”	<i>Anna, bannen, blann, Bunn</i> (Autobunn, Eisebunn), <i>Dänn, dënn, donneren, Dunn, Gelänner, hannen, Hunn, kann, kannereg, Kannibal, manner, Minn, ronn, Sënn, Spann, Spunnes, Stonn, wunnen, Zänn, Zënn</i> (zinc) Am Pluriel kritt de Suffix <i>-in</i> och zwéin “n”, den “i” gött kuerz ausgeschwat: <i>Architektinnen, Frëndinnen, Kardiologinnen, Mandarinnen, Ma'schinnen, Trendsette'rinnen</i>
“p”	<i>Bippercher, Dapp, Dëppen, Drëpp, Flapp, flappeg, Flipper, Floppy Disk, fluppen, Galopp, Grapp, hippen, Juppela, juppelen, Kapp, Kopp, Läpp, luppen, Mapp, Mupp, Oppositioun, Papp, Popp, rappen, schrappen, sippen, Stopp, Tipp, tipp-toppp, zappen, Zopp</i>
“r”	<i>Arrangement, Horror, Konkurrenz, korrekt</i>
“s”	<i>Assistent, Beschass, besser, Bless, Boss, Dossier, Fassong, Floss, gewëss, Kasset, Kuss, këss, lass, Mass, masseg, müssen, Noss, passen, séiss, Stress, verquëssen, verschass, zëssen</i> cf. och: <i>Dress, Hostess, Miss Walen, Stewardess</i> Den dueblen “ss” steet och als Ersatz vum “ß” no engem laange Vokal: <i>Spaass</i> . D'Suffixen <i>-as, -is, -nis, -os, -us</i> kréien och duebelen “ss”, wann ee Vokal drukënt: <i>Albatros</i> → <i>Albatrossen</i> , <i>Ananas</i> → <i>Ananassen</i> , <i>Diskus</i> → <i>Diskussen</i> , <i>Kürbis</i> → <i>Kürbissen</i> , <i>Kenntnis</i> → <i>Kenntnisse</i> , <i>Rhinozeros</i> → <i>Rhinozerossen</i> , <i>Globus</i> → <i>Globussen</i>
“t”	<i>Attest, Attraktioun, batter, Blutt, Bott, Botter, Ditti, drëtten, fett, futti, gutt, Gott, hatt</i> (sie), <i>Hutt, Jatt, Lotto, Manschett, Mëtteg, Mutt, Patt, Pätter, platt, Platten, prett, Rutt, Wett, Watt</i> Den “t” gött och am Pluriel verduebelt, wann den “i” kuerz ausgeschwat gött: <i>Bandit</i> → <i>Banditten</i> , <i>Kredit</i> → <i>Kreditter</i>
“w”	<i>Diwwi, duerch'driwwen, Hiwwel, huwwelen, iwwer, kniwwelen, Miwwel, Niwwel, Stiwwel, Struwwelpéiter, triwwelen</i>

Konsonantesch Graphemer, déi aus zwéin oder dräi Buschtawe bestinn, ginn ni verduebelt (cf. 3.1.2.3). Och de <g>, deen [j] oder [ʏ] ausgeschwat gött, steet keemol duebel, z.B.:

Kugel [ʏ], *Sigel* [j] no engem kuerze Vokal

Fliger[j], *Regel*, *Segel* [j], *Lager*, *Jugend* [ʏ] no engem laange Vokal

3.1.2.2 <k>, <z>, <x>:

<p>“k” → “ck”</p>	<p>fir “kk” schreift een “ck”:</p>	<p>▷ Wann de Vokal virum “k” kuerz ass: <i>Annick, Bäcker, bécken, bockeg, Bréck, déck, Dreck. drécken, Flocki, Hick, Kack, Klack, kréckelen, Lack, lecken, Méck, Néckel, packen, Rack, Rucki Zucki, schécken, Schnucki, Stéck, suckelen, Tick, tockeg, vrecken, wackelen, zackeg</i> cf.: <i>Pick-Up, Picknick, Spock</i></p> <p>▷ Bei der Trennung um Enn vun der Zeil kënn den “ck” an déi zweet Zeil: <i>le-cken, kré-ckelen, pa-cken, plé-cken ...</i> an net wéi fréier: <i>*lek-ken</i></p> <p>▷ Den onbetounte Suffix –ek/-ik ännert net, wann ee Vokal duerch d’Declinaison, respektiv d’Derivatioun drugehaange gött:</p> <table><tr><td><i>Bécklek</i></td><td><i>Béckleker</i></td><td><i>Logik</i></td><td><i>Logiker</i></td></tr><tr><td><i>Buttek/Buttik</i></td><td><i>Butteker/Buttiker</i></td><td><i>Mechanik</i></td><td><i>Mechaniker</i></td></tr><tr><td><i>Chronik</i></td><td><i>Chroniker</i></td><td><i>Musek</i></td><td><i>Museker</i></td></tr><tr><td><i>Elektrik</i></td><td><i>Elektriker</i></td><td><i>Praktik</i></td><td><i>Praktiker</i></td></tr><tr><td><i>Éislek</i></td><td><i>Éisleker</i></td><td><i>Panik</i></td><td><i>Paniker</i></td></tr><tr><td><i>Kiewerlek</i></td><td><i>Kiewerleken</i></td><td><i>Physik</i></td><td><i>Physiker</i></td></tr><tr><td><i>Klinik</i></td><td><i>Kliniker</i></td><td><i>Politik</i></td><td><i>Politiker</i></td></tr><tr><td><i>Kritik</i></td><td><i>Kritiker</i></td><td><i>Pronostik</i></td><td><i>Pronostiker</i></td></tr><tr><td><i>Informatik</i></td><td><i>Informatiker</i></td><td></td><td></td></tr></table>				<i>Bécklek</i>	<i>Béckleker</i>	<i>Logik</i>	<i>Logiker</i>	<i>Buttek/Buttik</i>	<i>Butteker/Buttiker</i>	<i>Mechanik</i>	<i>Mechaniker</i>	<i>Chronik</i>	<i>Chroniker</i>	<i>Musek</i>	<i>Museker</i>	<i>Elektrik</i>	<i>Elektriker</i>	<i>Praktik</i>	<i>Praktiker</i>	<i>Éislek</i>	<i>Éisleker</i>	<i>Panik</i>	<i>Paniker</i>	<i>Kiewerlek</i>	<i>Kiewerleken</i>	<i>Physik</i>	<i>Physiker</i>	<i>Klinik</i>	<i>Kliniker</i>	<i>Politik</i>	<i>Politiker</i>	<i>Kritik</i>	<i>Kritiker</i>	<i>Pronostik</i>	<i>Pronostiker</i>	<i>Informatik</i>	<i>Informatiker</i>		
<i>Bécklek</i>	<i>Béckleker</i>	<i>Logik</i>	<i>Logiker</i>																																						
<i>Buttek/Buttik</i>	<i>Butteker/Buttiker</i>	<i>Mechanik</i>	<i>Mechaniker</i>																																						
<i>Chronik</i>	<i>Chroniker</i>	<i>Musek</i>	<i>Museker</i>																																						
<i>Elektrik</i>	<i>Elektriker</i>	<i>Praktik</i>	<i>Praktiker</i>																																						
<i>Éislek</i>	<i>Éisleker</i>	<i>Panik</i>	<i>Paniker</i>																																						
<i>Kiewerlek</i>	<i>Kiewerleken</i>	<i>Physik</i>	<i>Physiker</i>																																						
<i>Klinik</i>	<i>Kliniker</i>	<i>Politik</i>	<i>Politiker</i>																																						
<i>Kritik</i>	<i>Kritiker</i>	<i>Pronostik</i>	<i>Pronostiker</i>																																						
<i>Informatik</i>	<i>Informatiker</i>																																								
		<p>Mä mat engem betountene Suffix –éck: <i>Fabréck, Genéck, Geschéck, Léck</i> (Liège)</p>																																							
<p>“kk”</p>	<p>nëmme bei transferéierte Wierder:</p>	<p><i>Akkont, Akkord, Akkordaarbecht, Akkolad, Akku, Akkusatif, Pikkolo, Makkaroni, Marokko, Mekka, Mokka, Sakko</i> Net ze verwiessele mat dem “kk” am Silbegelenk vun zesummesatene Wierder: <i>Bankkonto, Gepäck(s)kontroll, Musek(s)kappell, Postcheckkonto, Réckkoppelung</i></p>																																							
<p>“kk” → “cc”</p>	<p><kk> kann och “cc” geschriwwe ginn, wann d’Wuert aus dem Franséischen iwuerholl ginn ass:</p>	<p><i>akklimati’séieren / acclimati’séieren, accou’chéieren, Acclama’tioun, Accomoda’tioun, Accompagna’teur, Accord, accredi’téieren, A’ccueil, Accumula’tioun, Accusa’tioun, accu’séieren</i></p>																																							
<p>“qu” → “ck”</p>	<p>D’Sequenz “qu + Vokal” an de franséische Wierder gött heiansdo “ck” am Lëtzebuergeschen:</p>	<p><i>bouquet</i> → <i>Bucki</i></p>																																							

“z”	den <z> gött net mat <zz> doubléiert, mä mat <tz>:	<i>Batz, bitzen, botzen, Butz, Datz, fatzeg, Grätz, hätzen, katzen, Kätzercher</i> (mä: <i>Kaz</i> wéinst laangem [a:]), <i>Klatz, Krätz, de Latz, latzeg, Lëtzebuerg, Matratz, motzeg, Mutz, Notzen, platzen, pëtzzen, Rotz, Sätz</i> (mä: <i>Saz</i>), <i>setzen, sëtzen, Sätz, Schnutz, Spatz, Witz, Wutz, Zatz</i> <i>Kaz</i> a <i>Saz</i> hu wéi gesot ee laange Vokal = also einfachen “z” net doubléiert ass och : <i>Notiz – Notizen</i> Ogepasst: een zoufällegen [ts] kann och “ts” geschriwwe ginn: <i>Nuets</i>
	<zz> existéiert nëmmen a Wierder aus anere Sproochen:	<i>Blizzard, dizzy, Gazzetta, Grizzly, Intermezzo, Jacuzzi, Jazz, Jazzband, Fuzzi, Mezza Voce, Mezzanine, Mozzarella, Nizza, Peruzzi (Baldassaire), Piazza, Pizza, Pizzeria, Pizzicato, Puzzle, Razzia, Razzmatazz, Skizz (skizzéieren), Wozzeck</i> Net ze verwiessele mat dem biphonemateschen op zwou Silbe verdeelten “zz” an den zesummegeatene Wierder : (cf. 3.1.2.4) <i>Kräzzuch, kuerzzäitig, Kuerzzäitgediechtnes, Notizziedel, Sazzesummenhang</i>

“x”	Weist den duebele Konsonant [ks] un, an dowéinst ass de Vokal, dee virdru steet, och meeschtens kuerz:	<i>Box, boxen, Fix, Luxus, Max</i>
	wann de Vokal, dee “x” steet awer laang ausgeschwat gött, da gött e verduebelt:	<i>Aaxt</i>

3.1.2.3 D'Graphemer, déi mat zwéin oder dräi Buschtawe geschriwwe ginn

Konsonantesch Graphemer, déi aus zwéin oder dräi Buschtawe bestinn, kënnen net verduebelt ginn; esou z.B.: <sch>, <ch>, <ng> fir : /ʃ/, [ç]/[x], /ŋ/.

Am Fall vum <sch> a vum <ch> kann de Vokal, dee virdru steet, kuerz oder laang sinn. Ass e laang, sou gött de Vokal verduebelt; ass e kuerz, sou steet den einfache Vokal.

kuerze Vokal → nëmmen 1 Vokal	laange Vokal → de Vokal gött verduebelt
<i>Besuch, Buch, Duch, Dusch, Fach (siwefach), gebrach, Kach, Kuch, nach, Nisch, Schach, Sproch (Spruch)</i>	<i>Büsch, fücht, laachen, lücht, maachen, Saachen, schmaachen, Sprooch (Sprache)</i>

Virun der Buschtawesequenz “-ng” (/ŋ/) kann de Vokal <a> laang oder kuerz ausgeschwat ginn. D'Opposition kuerz ↔ laang gött duerch den einfache Vokal oder duerch seng Verdueblung signaliséiert.

kuerze Vokal → 1 Vokal	laange Vokal → de Vokal gött verduebelt
<i>e Fanger, sangen, schlank, Schwong, sprangen</i>	<i>gehaangen, opgaangen, eng Schlaang, ugaangen, Vergaangenheet</i>

3.1.2.4 Konsonanteverdueblung an de polylexikalesche Wieder

D'Verdueblung vum Konsonant ass ee rengt orthographesch Zeechen, dat am Fong dofir geduecht ass, fir d'Quantitéit vum Vokal, dee virdru steet, unzeweisen. De verduebelte Konsonant däerf also an dësem Fall net zweemol ausgeschwat ginn.

Wann awer zweemol deeselwechte konsonantesche Phonem an engem lexikalesche Silbegelenk vum engem zesummegeatene Wuert steet, da kënnen se eventuell separat ausgeschwat ginn, ouni awer elo speziell betount mussen ze ginn:

Bank+konto, Déckkäpp, Heckklapp, Réckkoppelung - ee [k] gëtt seelen [kk] ausgeschwat
De Schwamm+meescher, den Dram-Männchen - nëmmen een [m] gëtt ausgeschwat

Bei Nominalzesummesetzungen ass et rar, datt zweemol deeselwechte Konsonant am Silbegelenk zesummefält. Fir gewéinlech kënnt nach de Liaisonskonsonant "s" oder een anert Fugenelement wéi "en" oder "er" dertëscht, z.B.:

Tockskapp, Guichetskätti mä: *Scheckkaart*
Bauerenhaus, Instrumententafel, Kannerkutsch

Well am Lëtzebuergeschen den [ə] an der Sequenz -er- oder am Präfix ver- staark vokaliséiert ass, gëtt en am Silbegelenk bal ni duebel ausgeschwat, mä wéinst dem däitsche Schrëftbild, duebel geschriwwen:

lëtzebuerger Aussprooch	däitsch Aussprooch
<i>verreesen</i> [fɛ're:zən] <i>Verrot</i> [fɛ'ro:t] <i>verréckt</i> [fɛ'rekt]	<i>verreisen</i> [fɛr'ra:zən] ↔ <i>vereisen</i> [fɛr'a:zən] <i>Verrat</i> [fɛɐ̯'rat] <i>verrückt</i> [fɛɐ̯'ʏkt]

Wa Konsonanten, déi duerch déi méibuschtaweg Graphemer <ch> an <sch> transcrivéiert sinn, am lexikalesche Silbegelenk vum zesummegeatene Wieder stinn, da kënnt et am Mëndlechen zu enger Assimiliatioun: déi zwéi Konsonante ginn normalerweis nëmmen eng Kéier ausgeschwat; mä wéinst dem Schrëftbild gi se allen zwéi geschriwwen:

duerchschloen, Duerchschnëtt, Duerchschnëttsvitesse, duerchschneiden, Duerchschnëttsalter, Duerchschnëttsloyer, Duerchshnëttssalaire

3.1.2.5 Zwéi verschidde Konsonanten nom kuerze Vokal am lexikalesche Stamm

Wann zwéin oder méi Konsonanten no engem Vokal am lexikalesche Stamm stinn, da gëtt de Vokal normalerweis kuerz ausgeschwat, et sief dann, de Vokal ass verduebelt.

Kuerze Vokal + 2 Konsonanten am lexikalesche Stamm	<i>Fascht, Këscht, Lach, Loft, Loscht, Nascht, Post, Prost, Rascht, Sport, Vreckecht, Wanter, Welt</i> cf. och: <i>Akzident, Bifdeck, Hamburg, Impuls, Mikro</i>
---	---

Duerch dës Bestëmmung gëtt de **laange** Vokal verduebelt, wa konsonantesch Flexiouns-oder Formatiounsmorphemer drugehaange ginn:

laange Vokal + 1 Konsonant	↔	laange Vokal + 2 Konsonanten
<i>afen</i> <i>e brave Jong</i> <i>mir baken</i> <i>falen</i> <i>e kale Wanter</i> <i>lafen</i> <i>ech mole Buschtawen</i> <i>no</i>		<i>Geaafs</i> <i>e braavt Meedchen</i> <i>hatt baakt</i> <i>dat Duch ass gefaalt</i> (vs. <i>gefall</i>) <i>e Kallef huet sech erkaalt</i> <i>dir laaft net genuch</i> <i>hie moolt e grouse Buschtaf</i> <i>am noosten</i>

Bei monolexikalesche Wierder mat laangem Vokal am Stamm muss de Konsonant verduebelt ginn, wann aus dem laange Vokal ee kuerze gëtt, z.B. duerch ugehaange Flexiouns- oder Formatiounsmorphemer:

Monolexikalescht Wuert mat laangem Vokal	monolexikalescht Wuert mat kuerzem Vokal + zousätzlechem Morphemskonsonant
<i>Af</i> <i>Kaz</i> <i>Saz</i> <i>Schaf</i> <i>Trap</i>	<i>Äff-chen</i> <i>Kätz-chen</i> <i>Sätz-chen</i> <i>Schäff-chen</i> <i>Träpp-chen, Träpp-lek</i>

Fir d' Verben an d' Ausnam bei *falen*, *halen*, *bezuelen*, *trieden*, cf. 4.1.

3.1.2.6 De Possessivartikel

Am Possessivartikel *hir* gëtt de Vokal net verduebelt. Mä den /i:/ gëtt <ie> geschriwwen, wann nach ee Konsonant hanner dem “r” kënnt:

<i>Hir</i> Kanner sinn do	↔	<i>Hiert</i> Meedche war net do
<i>Hire</i> Joss ass duerchgefall	↔	<i>Hiert</i> Georgette huet et gepackt

Bei *är* gëtt den “ä” net verduebelt. Mä wann nach ee weidere Konsonant hanner den “r” kënnt, da gëtt “ä” mat engem Rëtschvokal, also “äe”, geschriwwen:

<i>Är</i> Kanner sinn do	↔	<i>Äert</i> Kand ass do.
<i>Äre</i> Josi ass do	↔	<i>Äert</i> Georgette ass do.

cf. och: *gären*, *Här*, *Kär*, *klären*, *Märel*, *Stär* ..., mä: *De Most gäert*, *Äerd*, *Häerchen*, *Stäerchen* ...

3.1.2.7 Polylexikalesch Zesummesetzungen

An den zesummegeatene Wierder gëtt de Vokal um Schluss vum éischten Element ëmmer d'selwecht ausgeschwat, och wann duerch d'Zesummesetzung no engem laangen, einfache Vokal eventuell zwéi Konsonante kënnte stoen. De Vokal gëtt och dann net verduebelt, wann ee Liaisounselement, z.B. den <s>, dotëschent kënnt.

Zesummegeesate Wierder ouni Liaisounselement		
<i>Al</i> [a:]	<i>Stad</i>	<i>Alstad</i>
<i>of</i> [o:]	<i>rappen</i>	<i>ofrappen</i>
<i>Sak</i> [a:]	<i>Gaass</i>	<i>Sakgaass</i>
<i>Ur</i> [u:]	<i>Saach</i>	<i>Ursaach</i>
<i>vir</i> [i:]	<i>liesen</i>	<i>virlesen</i>
<i>Wal</i> [a:]	<i>Kampagne</i>	<i>Walkampagne</i>

Zesummegeesate Wierder mat dem Liaisounselement <s> oder <er>, <en>		
<i>Akaf</i>	<i>Weenchen</i>	<i>Akafsweenchen</i>
<i>Akaf</i>	<i>Bong</i>	<i>Akafs bong</i>
<i>Konveniat</i>	<i>Iessen</i>	<i>Konveniatsiessen</i>
<i>Kathedral</i>	<i>Tuerm</i>	<i>Kathedralstuerm</i>
<i>Schof</i>	<i>Pelz</i>	<i>Schofspelz</i> [o:]
<i>Telefon</i>	<i>Buch</i>	<i>Telefonsbuch</i>
<i>Pyjama</i>	<i>Box</i>	<i>Pyjamasbox</i> [a:]
<i>Stat</i>	<i>Budget</i>	<i>Statsbudget</i>
<i>Stat</i>	<i>Minister</i>	<i>Statsminister</i>
<i>Stat</i>	<i>Rot</i>	<i>Statsrot</i>
<i>Kand</i>	<i>Kutsch</i>	<i>Kannerkutsch</i>
<i>Gebuert</i>	<i>Kontroll</i>	<i>Gebuertekontroll</i>
<i>Gromper[en]</i>	<i>Zalot</i>	<i>Gromperenzalot</i>

Opgepasst och bei monolexikalesche Wierder, an deenen de verduebelte Konsonant um Schluss vun engem Wuert stoe bleift, och wann nach ee weidere Konsonant, z.B. a Form vun engem Flexiouns- oder Formatiounsmorphem, dobäikënnt, cf.:

monolexikalescht Wuert mat kuerzem Vokal	monolexikalescht Wuert mat kuerzem Vokal + zousätzlechem Konsonant
<i>brennen</i>	<i>mir hu vill Kuele verbrannt</i>
<i>dënnen</i>	<i>dënn</i>
<i>Domm</i>	<i>Dëmmchen, dat dommt Stéck</i> (den zweeten <m> wier am Fong iwwerflësseg, wéinst dem “c” / “t”, deen hannendru kënn)
<i>gëllen</i>	<i>gëll</i>
<i>klappen</i>	<i>Geklapps</i>
<i>Lamm</i>	<i>Lämmchen</i>
<i>Läpp</i>	<i>Läppchen</i>
<i>wullen</i>	<i>Gewulls</i>
<i>Zill</i>	<i>Zillchen</i>
<i>Zomm</i>	<i>Zëmmchen</i>

3.1.3 Rekapitulatioun

Dës Tableauen illustréieren, wéi wichteg dat orthographescht Ennviirgemaach vun engem Vokal ass, fir déi verschidde Wierder, besonnesch a Fäll mat Minimalkoppelen, vunenaner kënnen ze ënnerscheeden.

laange Vokal	kuerze Vokal
<i>Af</i>	<i>Affekot</i>
<i>bal</i>	<i>Ball</i>
<i>Baaschtert</i>	<i>baschten</i>
<i>beetschen</i>	<i>Bëtschel</i>
<i>büchten</i>	<i>Bicher</i>
<i>brooch</i> (Feld)	<i>Broch</i>
<i>Bud</i>	<i>buddelen</i>
<i>faaschten</i>	<i>faschten</i>
<i>Graf</i>	<i>graff</i>
<i>Gebeess</i>	<i>Gebëss</i>

laange Vokal	kuerze Vokal
<i>Heel</i>	<i>hell, helleg, Häll</i>
<i>Kap</i>	<i>Kapp</i>
<i>Klak</i>	<i>Klack</i>
<i>Laach / Lag</i>	<i>Lach</i>
<i>Pak</i>	<i>packen</i>
<i>Reef</i>	<i>Rëff</i>
<i>Reen</i>	<i>rennen</i>
<i>Seecher</i>	<i>sécher</i>
<i>Sprooch</i>	<i>Sproch</i>
<i>Streech</i>	<i>Stréch</i>

3.1.4 Déi verschidde Schreifweise vum Vokal /e/

D'Lëtzeburgophonen hunn am Allgemenge Schwieregkeete mat deene verschiddene Schreifvariante vum Vokal /e/. Fir sech ee besseren Iwwerbléck iwwer déi sëllegen orthographesch Fixéierung vum Vokal /e/ kënnen ze maachen, ginn an dësem Kapitel mat Hëllef vun Tableaun all méiglech graphesch a phonetesch Variatioune vum Vokal /e/ illustréiert a gläichzäiteg och mat den transferéierte Wieder aus anere Sproochen verglach.

Mir ënnerscheeden (cf. 3.1.4.6) normalerweis fënnf verschidden Timbre vum Vokal /e/, niewent deem onbetountenen [ə] oder stommen "e", vun deem ënner 3.1.4.6 Rieds ass.

3.1.4.1 de kuerzen, oppenen [ɛ], deen < ä > oder < e > geschriwwe gëtt:

Deckel, Äppel

3.1.4.2 de laangen, oppenen [ɛ:], deen < ä >, < ää > oder < äe > geschriwwe gëtt:

Stär, bezäämt, fäerdeg

3.1.4.3 de kuerzen, zouenen [e], deen < é > oder < e > geschriwwe gëtt:

Gléck, dech

3.1.4.4 de laangen, zouenen [e:], deen < ee > oder < e > geschriwwe gëtt:

Feeler, Regel

3.1.4.5 den neutralen [ə] oder de Schwa, deen < ë > oder < e > geschriwwe gëtt:

Rëpp, Chancen

3.1.4.6 den onbetounten [ə] (*eleng, elo, interessant*), deen net méi ausgeschwat ka ginn (*leng, lo, intréssant*), de stommen "e" ("e" muet: *Madame*), an de "Retschvokal", deen no engem anere Vokal <e> geschriwwe gëtt (*duerch, Iesel, äert ...*)

3.1.4.1 De kuerzen, oppenen [ɛ] kann am Lëtzebuergeschen <ä> oder <e> geschriwwe ginn

[ɛ]	<ä>	<p>▷ Duerch den Ëmlaut vun engem <a> an engem lëtzebuergeschen, däitschen oder franséische Wuert (<a> → <ä>: cf. <i>Sträng</i> ↔ <i>streng</i>; <i>Fräsch</i> ↔ <i>frech</i>) <i>Apel</i> → <i>Äppelchen</i>; <i>Adieu</i> → <i>Äddi</i>; <i>Asche</i> → <i>Äschebecher</i>; <i>Ausland</i> → <i>Auslänner</i>, <i>baken</i> → <i>Bäcker</i>; <i>Bank</i> → <i>Bänk</i>; <i>Brand</i> → <i>Brännes</i>; <i>Catherine</i> → <i>Kätti</i>; <i>Damm</i> → <i>Dämmchen</i>; <i>Danz</i> → <i>Dänzchen</i>; <i>Fach</i> → <i>Fächer</i>; <i>Fahne</i> → <i>Fändel</i>; <i>falen</i> → <i>fält</i>; <i>Faass</i> → <i>Fässer</i>; <i>fänken/gefaang</i> → <i>Fänkchen</i>; <i>Franz</i> → <i>Fränzchen</i>; <i>Hans</i> → <i>Hännes</i>; <i>Hang</i> → <i>hänken</i>, <i>kachen</i> → <i>Kächen</i>, <i>Kallef</i> → <i>Källefchen</i>; <i>Kapp</i> → <i>bekäppen</i> / <i>Käppert</i>, <i>sech ee</i> <i>virknäppen</i>; <i>klappen</i> → <i>Kläpperei</i>; <i>knaen</i> → <i>Knätsch</i>; <i>kaschten</i> → <i>Käschten</i>; <i>Laang</i> → <i>Längt</i>; <i>Lappen</i> → <i>Läpp</i>; <i>Mathias</i> → <i>Mätti</i>; <i>Matsch</i> → <i>Mätsch</i>; <i>Patt</i> → <i>Pättchen</i>, <i>Parapluie</i> → <i>Präbbeli</i>; <i>sangen</i> → <i>Sänger</i>, <i>Sak</i> → <i>Säckdréier</i>; <i>Sall</i> → <i>Sällchen</i>; <i>Sand</i> → <i>Sändi</i>; <i>Schwanz</i> → <i>Schwänzchen</i>; <i>Tasche</i> → <i>Täsch</i>; <i>Tanne</i> → <i>Dänn</i>; <i>waschen</i> → <i>wäschen</i>; <i>Zant</i> → <i>Zänn</i>, <i>Zännercher</i> cf. och : <i>rabbais</i> → <i>Räbbi</i> <i>raisonnable</i> → <i>räsonnabel</i> (obwuel den <i>ä</i> och [e:] ausgeschwat ka ginn)</p> <p>▷ Wann et een < ä > ass, deen engem däitschen <ä> oder <ö> entsprécht: cf. : <i>Fächer</i>, <i>Frösche</i> → <i>Fräsch</i>; <i>Hölle</i> → <i>Häll</i>; <i>Löffel</i> → <i>Läffel</i>; <i>löschen</i> → <i>läschen</i>; <i>Schöffe</i> → <i>Schäffchen</i>;</p>
-----	-----	---

<e>	<p>▷ An all deenen anere Fäll, och bei villen aus anere Sproochen transferéierte Wierder:</p> <p><i>Alimenter, bedrecksen, Bengel, beschten, besser, Blech, Bifdeck, Deckel, Decken, Dokument, Dreck, Eck, eleng, Elektresch, eng, enk, eppes, Esch, etlech, Ex, Feld, fett, Fleck, Firmament, frech, Forell, Geck, Geld, gell, Grenz, Heck, Hesper, Hetz, Internet, Jelli, Keller, keng, leschten (dernier), lecken, meckeren, mengen, Messer, nennen, Pech, Personal, Press, prett, Probeller, reng, rennen, Rennert, rentabel, Rent, Recht, Rescht, Respekt, retten, Scheck, schrecklech, Schreck, selwer, sengen, Sechs, September, Sex, Speck, Stecker, Steng, Stempel, Stell, Streck, strecken, Strenz, Teller, Temperatur, Tendenz, Teppech, Terrass, Terrain, Te'xaco, Texas, Text, trennen, Westen, Zenner, zerren</i></p>
-----	---

An däitsche Wierder gött den [ɛ] mol mat <e> mol mat <ä> geschriwwen:

<ä>: bei ofgeleedene oder deklinéierte Wierder mat <a>: *Apfel* → *Äpfel*, *Garten* → *Gärtner*, *Mann* → *Männer*

<e>: a betountener Silb: *Bett, Dreck, Eltern, es, Fernsehen, Held, hell, Penner, schnell, Zweck*
an net-betountener Silb: *Adresse* [a'drɛsə], *'Eidechse*, *'Elend*, *Ver'rat*

A fransésische Wierder gött den [ɛ] mat <e>, <è>, <ê>, <ai>, <aî> ... geschriwwen:

<e>: *Appel, Antenne, Chef, Greffe, Gestoun, Infection, Palette* (cf.: d'Suffixer **-ell(e)**: *Kamell*; **-ett(e)**: *Zigarette* a.s.w.)

<ê>: *Enquête*

<ai>, <aî>: *Délai, Foutaise, Traité, Traîtement*

<è>: *Crèche, Parenthèse*

An englesche Wierder gött den [ɛ] mat <a> oder <e> geschriwwen:

<a>: *Cadillac, Caddy, Catch, Cash, Catchup, Dandy, Fan, Gentleman, Handycap, Match, Lap top, Track-ball*

<e>: *Bestseller, Selfmademan, Schweppes*

3.1.4.2 De laangen, oppenen “e” [ɛ:] kann <ä>, <ää> (rar) oder <äe> geschriwwe ginn.

[ɛ:]	< ä >	<p>▷ An deene meeschte Fäll, dacks virun engem einfachen < r > (ouni anere Konsonant):</p> <p><i>blären, gär, Här, Härebiereg, honnertjäreg, Kär, Kärel, 'Konträr, Kräll, Märel, Mili'tär, 'Misär, Pärel, schären, eng Spär, spären, Stär, Zär</i></p>
	< ää >	<p>▷ No laangem Vokal virun zwéi Konsonanten (seelen):</p> <p><i>äänlech, bezämen → bezäämt [Iech], geläämt, näämlech</i></p>
	< äe >	<p>▷ Den [ɛ:] steet an dëser Verbindung mat engem Retschvokal ; <äe> steet och virun engem “r”, no deem nach een anere Konsonant kënnt:</p> <p><i>Äerd, Äermchen, äert, Bäertchen, fäerdeg, Häerz, Küerchen, Küertchen, Küerz, Mäerder, Püerd, Schüerft, Stäerchen, Tüertchen, Wäert, Züertlechteet</i> (cf. 3.1.2.6)</p>

An däitsche Wierder gött den [ɛ:] mat <ä> geschriwwen:

<ä>: *Di'ät, Käfer, Nährstoff* (cf. och: *Bär* [bɛ:g])

An de franséische Wierder gëtt den [ɛ:] mat <ai>, <e>, <è>, <ê>, <iè> ... geschriwwen:

<ai>: *Affaire, au pair, Commentaire, Concessionnaire, Émissaire, Locataire, Mayonnaise, Notaire*
 <e>: *Accessoire, Camembert, Dessert*
 <è>: *Crème, Critère, Ministère, Plénière*
 <ê>: *Enquête, Fête*

Fir verschidde franséisch Léinwierder op <aire> oder <ère> huet d'Lëtzebuergesch eng integréiert Form: *Aktion'är, Ho'norär, Kommen'tär, Kommi'ssär, 'Misär*

Am Franséische gëtt et nach den [ɛ] an den [ɛ:]

[ɛ] kuerz, nasal wéi an: *Bien, Pain [au chocolat]*

[ɛ:] laang, nasal wéi an: *Plainte, Pince*

D'Schreifweis vun dese franséische Wierder gëtt normalerweis tel quel am Lëtzebuergesche mat iwwerholl. Beispill:

“Huet dän Noper eng *Plainte* géint dech gemat ? *Ben*, jo.”

An den englesche Wierder gëtt den [ɛ:] mat <ai> oder <are> geschriwwen:

<ai>: *Flair, Open-air*; cf. och *Air-Bag [ɛ:ʁ], fair*
 <are>: *Hardware, Software, Square, Tupperware*

3.1.4.3 De kuerzen, zouenen “e” [e] kann am Lëtzebuergeschen < é > oder < e > geschriwwen ginn

[e]	< é >	<p>▷ Den <é> gëtt benotzt, fir net ze verwiessele mat dem kuerzen, oppenen [ɛ]: <i>déck ↔ Decken; kléngen ↔ klengen</i></p> <p>▷ Nëmmen a betountene Silben, virun <ch> ([ç]), <chs> ([ks]), <ck> ([k]), <ng> ([ŋ], <nk> ([ŋk]) a virun <x> ([ks]). Mä ni virun <sch> ([ʃ]).</p> <p><i>Béchs, bécken, Béckerlek, Béxelchen, brécht, Bréck, déck, Déngens, drécken, drénken, Fa'bréck, kréckelen, féxfäerdeg, flécken, fréckelen, flénk, Gléck, glécken, gréng, Jéngelchen, kléngen, mécht, Méck, Péng, plécken, réckelen, Réck, Séchel, sécher, Séckercher, sténken, Stréch, strécken, wénken, Wénkel, zécken, zéng, zréck</i> mä: <i>de Renert [e:]</i> vum Michel Rodange</p> <p>▷ Et ka virkommen, datt an enger Zesummesetzung den [e] net méi betount gëtt, awer säin diakritescht Zeeche behält:</p> <p><i>drécken</i> → 'ausgedréckt <i>blécken</i> → 'Réckbléck <i>schécken</i> → 'fortschécken <i>zéng</i> → véierzéng, siwwenzéng <i>féx</i> → féx'fäerdeg</p>
-----	-------	--

[e]	< e >	<ul style="list-style-type: none"> ▷ An de perséinleche Pronomen (déi een net mat anere Wierder verwiessle kann): <i>ech, mech, dech, sech</i> ▷ An de Possessivartikelen a -pronomen: <i>deng, meng, seng</i> ▷ An doduerch och an de komplexe Wierder: <i>mengetwegen, sengetwegen, sengerliwen</i> ▷ An den onbetountene Suffixen: -echt, -ek, -eng <i>Aarbecht, Heemecht, Uelzecht, Sëffecht, Vreckecht...</i> <i>Béckerlek, Éislek, Kiewerlek, Kinnek, Musek ...</i> <i>Fréiseng, Lalleng ...</i>
-----	-------	--

An der däitscher Sprooch gëtt de kuerzen [e] an den net-betountene Silben <e> geschriwwen:

ele'gant, Koffe'in, le'bendig, Metro'nom, Me'thode, Re'flex, Se'mester, The'ater...

Am Franséischen an am Englesche steet den <e> och nach fir aner Lauter:

bed, dress [dres], *Gentleman, Sketch* [sketʃ], *Stewardess* ...; cf. och: *été*

3.1.4.4 De laangen, zouenen “e” [e:] gëtt am Lëtzebuergesche prinzipiell <ee> geschriwwen, ob a betountener Silb oder net, an egal wéivill Konsonanten hannendru kommen (*Leefer, leeschten*). Mat engem einfachen <e> gëtt den [e:] nëmme bei net-assimiléiertene Léinwierder oder bei Eegennimm geschriwwen.

[e:]	< ee >	<ul style="list-style-type: none"> ▷ Wann en um Ufank steet ▷ Matzen an engem lëtzebuerger Wuert, egal ob virun engem oder méi Konsonanten ▷ Um Enn vun engem Wuert ▷ Wéinst dem Changement vum Timber <p><i>Allee, Bëbee, Bees, Bescheed, breet, Deeg</i> (Tage), <i>Deeg</i> (Teig), <i>Deel, deemolegen, deen, deenen, Dublee, Duurchléissegheet, Ee, Eed, Eefalt, eemol, een, eeneg, eens, eestëmmeg, entdeeën, Fee, feel, feelen, Feeler, Fleeg, Fleegepersonal, Freed, freeën, Gebeess, Geescht, geeschteg, Geeschtlechen, Geess, Geleef, genee, Hee, Heed, heelen, Jeeër, Keefer</i> (acheteur), <i>Keel, Keess</i> (Caisse), <i>Kleedchen, Kleeschen, Krees, Leed, Leeder</i> (Leiter), <i>leeën, Leefer, leeschten, Leeschtung, Mee</i> (Monat Mai), <i>Meedchen, Meedercher, neen, Pavee, Reen, reenen, Reech, Reef, Rees, reesen, scheeden, Scheedung, Schleek, Schweess, Seefepolfer, Seel, Seeler, steeën, Tëlee, Verdeedegung, Vereenegung, Wee, Zeechnung</i></p> <p>Och am Pluriel ginn d'Suffixen -keet an -heet mat duebelem <ee> geschriwwen, also -keeten, an -heeten, obwuel nëmme ee Konsonant hannert dem laange Vokal kënnt. <i>Dommheet</i> → <i>Dommheeten</i>, <i>Geleeënheet</i> → <i>Geleeënheeten</i>, <i>Schéinheet</i> → <i>Schéinheeten</i> <i>Dankbarheet</i>, <i>Ieselzechheet</i> → <i>Ieselzechheeten</i>, <i>Klengegheet</i> → <i>Klengegheeten</i></p> <p>Den <e> [ə] kann een aneren Timber kréien, wann hien a betountener Positioun ausgeschwat gëtt. Dëse Changement vum Timber gëtt duerch eng Verdueblung markéiert: <i>So emol näischt. – So eemol näischt. Haut den Owend. – Deen Owend ass keng gelaf.</i> <i>Ech hunn den Auto gesinn. – Deen doten Auto hunn ech gesinn.</i></p> <p>D’Verschiddenheet am Klang gëtt orthographesch just beim laangen a kuerzen /e/ (<ee>, <é>, <e>, <ë>) festgehal, cf.: <i>Deel, déck, deng, dënn, Dësch, deen ↔ den</i></p>
	< e >	<ul style="list-style-type: none"> ▷ Viru <g> ([j]): <i>Pegel, Regel, Segel, Segen</i> ▷ An net-assimiléierten Transferezen oder an Eegennimm: <i>Alpha'bet, A'llegro, eben, Edi</i> (Edouard), <i>entweder, Gen, konkret, Meter, 'Meteo, 'Media, Mega, Pro'blem, Para'meter, preven'tiv, Prefe'renz, 'System, Thema, trotzdem, weder, Zebra</i>
	< ä >	<ul style="list-style-type: none"> ▷ Bei verschiddene Wierder wéinst dem däitschen oder franséische Schrëftbild: <i>nächsten Donneschdeg, den Nächsten, nächstens</i> <i>Raymond</i> → <i>Räym</i>, <i>mais</i> → <i>mä</i>

An der däitscher Sprooch gëtt den [e:] an der betountener Silb mat <e> oder <ee> geschriwwen:

<e> *Bremen, edel, Lehrer, Lepra, Schere* (Schéier)
 <ee> *Bodensee, Leere, Seele*

An der franséischer Sprooch mécht een nëmme méi seelen de mëndlechen Ënnerscheed tëscht [e] an [e:]. Hei ginn et vill Méiglechkeete fir dës phonetesche Unitéiten ze transcrivéieren <e>, <é>, <ée>, <et>, <ier> ...:

Arrêt, Ballet, Billet, Bracelet, Brevet, Briquet, Budget, Buffet, Cabaret, Cachet, Chalet, Cornet, Décret, Filet, Fricassée, Gilet, Guichet, Lycée, Prêt, Parquet, Poulet, Premier, Rentrée, Sujet, Toupet, Tiercé, Trajet, Triplet ...

An der englescher Sprooch gëtt <ee> fir déi phonetesche Unitéit [i:] benotzt (cf. och <ea>):

<ee> [i:] *Feed-back, Feeling, Freelance, Frisbee, Goalkeeper, Jeep, Meeting, Weekend*
 <ea> [i:] *Beat, Beach, Team*

3.1.4.5 Den neutralen “e” (de Schwa) [ə] gëtt am Lëtzebuergeschen <ë> oder < e > geschriwwen.

[ə]	<ë>	<p>▷ A betountener Silb, a bal alle Fäll, och wann am Däitschen een <ö> steet: <i>Bëbee, bëlleg, Bëls, bëselen, Bëss, Bëtong, Bësch, Bëtschel, Brëll, Dëll, Dëlpe, Dëmmchen, dënn, Dësch, ëm, fënnef, Fësch, fëllen, gëtt, Gebëss, gëllen, glëtscheg, Grëff, Grëtz, Hënner, hëtzen, Hëtzes, Jëses, Kannersët, këddelen, Këndchen, kënneg, du kënnst, kënnen, këssen, Këscht, Lëmmel, Lëscht, lëschtég, Mëscht, Mëtt, nëmmen, pësperen, Rëffbock, Rëmeleng, rënnen</i> (couler), <i>Rëndfleesch, Rëpp, rëschen, Rësel, Rëss, schëdden, Schëff, Schëller, Schësser, Schrëft, Sënn, Sëffer, sëllegen, sëlwer, Sëtzung, Spëtzer, Stëbs, stëmmt, Stëppchen, Tëlee, tëschent, verquëssen, vëlleg, Vëlo, wëll, wëllen, wëschen, zënter</i> <i>mä: Jugend, Owend</i> mat <e> well den [ə] an enger net-betountener Silb ass.</p>
		<p>▷ Virun einfachem <e>: <i>agëengt, anzëengen</i> ▷ Virun oder no engem verduebelten <ee>: <i>Eëër, gëeelt, gëeiert; feeën, freeën, Geleeënheet, Jeeër, leeën, streeën</i> (cf. 3.1.4.4)</p>
		<p>▷ De Plurielsmorphem -en kritt nëmmen dann een Trema, wann den <n> wéinst der Eifeler Regel (cf. 3.2.3) ewechfält, an den Trema déi eenzeg Méiglechkeet bleift, fir kënnen ze ënnerscheeden tëscht Pluriel a Singulier, z.B. bei polylexikaleschen Zesummesetzungen aus dem Franséischen: <i>an der Avenue</i> → <i>an den Avenuen</i> → <i>an den Avenüë goufen et...</i> <i>Point-de-vue</i> → <i>déi vill Point-de-vuë vu gescheite Leit, d'Chancëgläichheet</i> <i>Kopië maachen</i> Am Normalfall kritt de Plurielsmorphem -en awer keen Trema, cf.: <i>d'Baissen an d'Haussë vun de Loyerer</i></p>
		<p>▷ De kuerzen däitschen <ö> [œ] gëtt <ë> geschriwwen: <i>Bevölkerung</i> → <i>Bevëlkerung, öffentlich</i> → <i>ëffentlech, nördlich</i> → <i>nërdlech, Wölfe</i> → <i>Wëllef</i> ▷ De laangen däitschen <ö> [ø:] gëtt bäibehalen: <i>blöd, Föhn, Grönland, grölen, Hörer, nervös, Pöbel, Zölibat</i></p>
	< e >	<p>▷ An de Präfixen, de Suffixen an an den onbetountene Morphemen : <i>beschreiwen, belueden, bestueden, geéiert, gelidden, gesinn</i> <i>Apel, Owe, Jonktem, Manktem, Tourissem</i> ▷ Bei net-betountene Personalpronomen oder Artikelen: <i>e fält, en ass, so dem Mann dat - gëff er dat, 't ass es genuch</i> ▷ An den Declinaisonsmorphemen (ausser, wann néideg, am Plurielsmorphem -en) <i>Bauerer, Breedeweë, Bouwen</i></p>

An der däitscher Sprooch gëtt den [ə] mat <e> transcrivéiert, z.B. bei net-transferéierte Wierder:

alle, sauberere, wuchernde

Am Franséische gëtt den [ə] och mat <e> transcrivéiert, z.B.:

Premier, Levier

Am Englesche gëtt den [ə] deemno wéi mat <a>, <e>, <u> ... transcrivéiert, z.B.:

ago [ə'gəʊ], *Chevrolet, Fitness, suppose* [sə'pəʊz]

3.1.4.6 De stommen “e” an den [...ə], Rëtschvokal no engem anere Vokal

- Onbetount kënnt dësen <e> [ə] am Ufank vun enger Rei Wierder wéi *eleng, elo, elei, emol, eran, eraus, erëm, esou, ewech, ewell* a.s.w vir. E kann och ewechgelooss ginn, ouni datt en duerch en Apostroph ersat misst ginn: *leng, lo, lei (hei), mol, raus, rëm, sou, wech, well*.

A(n) (e)lo kënnt nach d'Meteo.

Gees d'ewech! ↔ Gees de wech!

- Onbetount sinn och eng Rei Personalpronome wéi *e, em, en*, deenen eng aner Rei betountener Pronome géintiwier steet: *hie, hien, him, hir, dës...*
- Onbetount definit Artikelen *(d)en, (d)em, der, déi* kënnen de betountenen Demonstrativartikelen *deen, deenen, där / deer* géintiwier gestallt ginn. (cf. 3.1.4.4)
- A ville Wierder gëtt am Mëndlechen den <e>, apart virun engem <r>, <l> an <n>, net ausgeschwat an dach meeschtens an der Schrëft ausgedréckt.

gou(e)reg, makab(e)ren, Temp(e)ratur, Timb(e)ren, dréch(e)nen, zéch(e)nen, probéi(e)ren

Et / 't ass net schéin. Mir samm(e)le Fixkëschen.

Da brauch ech net ze go(e)n.

- Vill Transferen aus dem Franséischen hunn am Schrëftlechen, besonnescht um Enn, wann d'Schrëftbild vum Franséische soll behal ginn, ee stommen “e”, deen net ausgeschwat gëtt

Madame, Mariette, Belle (Mir müssen d'Belle nach spielen.)

- Deen am Règlement grand-ducal Rëtschvokal genannten <e> (= [...ə]) ass entweder een Deel vun engem Phonem an därselwechter Silb oder en ass biphonematesch, dat heescht, keen echten Diphthong. Hei e puer Beispiller (cf. 3.1.1.4).

Diphthongen:

[Iə]: *Briet, iech*

virun <r> + en anere Konsonant: *wiers, Wiert* (cf. 3.1.2.6)

mat <r> als eenzege Konsonant: *Dier, Mier* vs. *dir, mir*

[ʊə]: *bueden, muelen*

virun <r> + en anere Konsonant: *Buerg, duersch, kuertz, Tuerm, Wuert, dir fuert ...*

mat <r> als eenzege Konsonant: *Bur* (Brunnen), *stur, zur ...*

[ɛə]: virun <r> + en anere Konsonant: *Äerd, Häerchen, Päerd*
mä einfachen <ä> virun <r> als eenzege Konsonant: *är, där, gären, klären, Stär*

Vokalkoppelen, déi op zwou Silbe verdeelt sinn:

[ɔə]: *goen, Hoer, Joer, kloer*
[aə]: *Aen, Fraen, knaen* (cf. aussi [e'ɛ]: *reell, Reelles*)
[e:ə]: *Eeër, Employéëen, feeën, Jeeër, leeën, streeën*
[əɛ]: *agëengt, anzëengen*
[əe:]: *gëeelt, gëeetert, gëeegent*

Just an deenen dräi leschte Fäll, wann den <e> ([ə]) op <e> oder <ee> stéisst, gëtt *e* mat engem Trema “ë” geschriwwen. De Begrëff “Rëtschvokal” ass an dësem Fall awer net ganz ubruecht.

3.2 D’Konsonanten

D’Schreifweis vun de konsonantesche Phonemer ass net vill méi einfach, wéi déi vun de vokalesche Phonemer, well sech hei och déi offiziell Orthographie meeschtens nom däitschen, eventuell och nom franséischen oder englesche Schrëftbild rücht. Mir versichen hei sou kloer wéi méiglech ze weisen, wéi déi phonesch Donnéeën am Detail graphesch festgehalen ginn. An den Tabelle ginn dann och déi verschidde Variante fir déi vereenzelt Konsonanten agedroen. Tëscht Klamere steet heiansdo als Erklärung déi Transferenz, no där hirer Graphie sech d’Lëtzebuergesch orientéiert.

3.2.1 D’lëtzebuergesch Konsonantgraphemer an enger vereinfachter Phonem-Graphem-Korrespondenz

Den Inventaire vun de Graphemer fir d’Konsonanten am Lëtzebuergesche besteet aus:

<p>	<t>	<k>		<b>	<d>	<g>
<pf>	<ts>					
<f>	<v>	<s>		<w>	<j>	<h>
<m>	<n>	<l>	<r>			
<qu>	<h>	<sch>	<x>	<z>	<c>	<ch>

Déi meescht gebrauchte Phonem-Graphem-Zouuerdnung ass och déi einfachst.

Phonie	Graphie	Beispiller
[b]	<b>	<i>baken, Bam, bont</i>
[ç], [x]	<ch>	<i>liicht, sécher, och, Bauch, Buch</i>
[d]	<d>	<i>deedegen, Dësch</i>
[f]	<f>, <v>	<i>fäerdeg, Fësch, fënnef, vill</i>
[g]	<g>	<i>goen, Gas</i> (nëmmen am Morphemufank)
[h]	<h>	<i>Haus, hunn</i>
[j]	<j>, <g>	<i>Jesus, Joer, Regierung, Fliger</i>

[k]	<k>	<i>kal, Këscht, kromm, Pak</i>
[l]	<l>	<i>falen, lafen, Loft</i>
[m]	<m>	<i>maachen, Mamm, Ausnam</i>
[n]	<n>	<i>nëmmen, Nouten</i>
[ŋ]	<ng>	<i>Jong, Schlaang</i> (vs. <i>jonk, schlank</i>)
[p]	<p>	<i>Poopst, Tulpen</i>
[r], [R], [ʁ]	<r>	<i>rëselen, Ritter, Zitroun</i>
[s]	<s>, <ss>	<i>Skandal, Russ</i>
[z]	<s>	<i>Seef, lesen</i>
[ʃ]	<sch>	<i>schaarf, schlofen, Käschen</i>
[t]	<t>	<i>tuten, fort</i>
[v]	<w> <v>	<i>Wanter, wou, léiwe, Villa, Vas</i>

Als Konsonantekoppelen an derselwechter Silb gëtt et z.B.:

Phonie	Graphie	Beispiller
[dʒ]	<dsch>, <dj>	<i>Dschungel, Krëttdjëft</i>
[kʊ] / [kɔ]	<qu>	<i>Qualitéit, quasi</i> (ni [kv] wéi am Standarddäitschen)
[ks]	<x>	<i>boxen, mixen</i>
[ŋk]	<nk>	<i>schlank, jonk</i>
[ts]	<z>	<i>Zopp, Zänn, Viz</i>
[ʧ]	<tsch>	<i>Knätschgummi, ciao</i>
[ʃp]	<sp>	<i>Spéin, Spann, uspanen</i>
[ʃt]	<st>, <scht>	<i>Stëmm, Knascht</i>

3.2.2 Zwou lëtzebuergesch Sproochgewunnechten

Déi einfach Ëmsetzung vun de Konsonantphonemer am Lëtzebuergesche gëtt doduerch méi komplizéiert, datt de Lëtzebuergophon e puer Sproochgewunnechten huet, déi seng Aussprooch vun de Konsonanten ännert an och meeschtens säin typeschen “Accent” ausmaachen, wann hie Friemsproochen (a virun allem Franséisch) schwätzt.

3.2.2.1 D’Vermëllung / D’Lenificatioun vun de scharfe Konsonanten

Um Enn vun der leschter Silb vun engem Wuert gëtt an der Ausso all scharfen (dat heescht am System stëmmlose) Konsonant mëll ausgeschwat, wann dat nächst Wuert mat engem Vokal oder engem Diphthong ufänkt. Dat bekannt Beispill vum Bruch ass hei schonns eng Kéier zitéiert ginn (cf. 2.3.3):

Wa mer am Hierscht de Bierg eropgeklotert sin, dann as eis vun elauter Blutarmutt all Loft ausgaang.
Wa mer am Hierjhd e Bierj eropgeklotert sin, dann az eis vun elauter Bluddaarmudd all Lowd ausgaang.

Dës Vermëllung oder Lenifikatioun ass typesch an der lëtzebuerger “Schaukelmelodie”, déi sech vum däitsche Knacklaut, mä och vun der franséischer Liaison ënnerscheede léisst. Och an den zesummegezatene Wieder ginn déi schaarf Konsonanten am Silbegelenk virun engem Vokal oder Diphthong mëll ausgeschwat.

Sou schwätze mir: *maddeneen* [d], *obbeneen* [b], *duerjerneen* [j]
e Rouda [d], *e Knubbauto* [b], *e Baguewen* [g], *eng Seejomes* [j]

Mä mir schreiwen: *mateneen* <t>, *openeen* <p>, *duercherneen* <ch>
e Routa <t>, *e Knuppauto* <p>, *e Bakuewen* <k>, *eng Seechomes* <ch>

Kee Schreifweissystem huet bis elo virgeschlo, dës Vermëllungsgewunnecht schrëftlech ëmzesetzen an anzehalen. Ofgesi vun deene villen Ausnamen, déi dës Gewunnecht huet, géif esou ee Schreifsystem engem et bal onméiglech maachen, sech un ee fest Schreiftbild vun engem Wuert ze gewinnen.

Dat wier nach méi de Fall, wann een, niewent dëser Vermëllung och eng aner wichteg Regel misst anhalen, an zwar d’Verbanne vun deene Wieder, bei deene schaarf a mëll Konsonanten openeestoussen, z.B. an der Folleg:

schaarf (Enn) + hallef schaarf (Ufank) : *Ves-per* (= [sb]); *gees-te* (= [sd]) = *gees de*
fësch der (= [fd]) mat enger Assimiliatioun vum [t]

Jiddefalls gi vill Schwieregkeete bei der Ëmsetzung vun de Verschlusslauter an de Reiflauter op dës kontextuell Vermëllung zréck, z.B.:

*jiddferee oder *jiddweree* (etymologesch: wer),
spazéieren oder **spadséieren* (etymologesch: spazéieren),
*Franzous oder *Fransous*, *Benzin* oder **Bensin*? (etymologesch: *Franz* a *Benz*)
goufen oder **gouwen*?

Bei de Verschlusslauter ass dës Vermëllung sou wäit gaangen, datt diakronesch de [g] an den [d] a Verbindung mat engem [n] ganz verschwonn sinn:

verschwannen (↔ verschwinden), *fannen* (↔ finden), *Reen* (↔ Regen), *wéinst* (↔ wegen)
leien (↔ liegen), *Wee* (↔ Weg), *zugronn* (↔ zugrunde), *Keelespill* (↔ Kegelspiel)

Bei anere Wieder ass de [g] nach ëmmer do, mä an enger vermëlltener Form:

Regel [j], *Kugel* [ʏ], *Dag* [x], *Deeg* [ç], *Spigel* [j] oder [ʒ]

3.2.2.2 D’Ennverhäerdung vun de mëlle Verschluss- a Reiflauter

Am Géigendeel vun der éischter Aussproochgewunnecht gëtt déi zweet net nëmme mëndlech ausgedréckt, mä och orthographesch festgehalten. Et geet och nees ëm d’Verschluss- a Reiflauter, an dat mécht d’Saach net méi einfach.

Am Ufank oder matzen am Wuert schwätzt de Lëtzebuergerophon d’Verschluss- a Reiflauter mëll oder schaarf aus. Um Enn awer gëllt d’Gesetz vum haarden Auslaut oder d’Ver-

schäerfungsgesetz, respektiv d'Verhäerdung, dat heescht datt dës Lauter um Schluss also schaarf ausgeschwat ginn.

Esou hu mir z.B.: (cf. och 2.3.5)

[b]	<bb>	→	[p]	<pp>:	<i>knubbelen</i>	↔	<i>Knupp</i>
[d]	<dd>	→	[t]	<tt>:	<i>bludden</i>	↔	<i>Blutt</i>
[v]	<w>	→	[f]	<f>:	<i>Kaalwer</i>	↔	<i>Kallef</i>
[z]	<s>	→	[s]	<s>:	<i>blosen</i>	↔	<i>Blos</i>
[ʒ]	<g>	→	[ʃ]	<g>:	<i>Garagen</i>	↔	<i>Garage</i>
[j]	<j>	→	[ç]	<ch>:	<i>héijen</i>	↔	<i>héich</i>

Et ass awer net ëmmer esou einfach fir d'Verschäerfungsgesetz schrëftlech anzehalen. Fir d'éischt gëllt dat fir d'Verschäerfung um Silbegelenk vun engem Wuert :

Meedchen [t] an net *Meetchen; normalerweis: *Ëmgangssprooch* [ɲ] an net *Ëmgankssprooch

Oder fir d'Verschäerfung virun engem Suffix an derselwechter Ennsilb:

braavt an net *braaft

Nom Règlement grand-ducal vun 1999 awer gëtt d'Konsonanteverschäerfung och bei de Verben orthographesch festgehalen:

<w> → <f>   *bleiwen* → *bleift* → *blouf*
 <d> → <t>   *bieden* → *du biets* → *gebiet*
reiden → *reits* → *geridden* (cf. 4.1.2.2 : ③)

Am Verglach zum Däitsche behält eng Stacksilb also net onbedéngt hir Schreifweis bäi. (cf. 3.2.5 : ③)

3.2.3 Den “n” vun der Eifeler Regel

De Konsonant “n” gëtt viru verschiddene Phonemer net ausgeschwat, an dowéinst och net geschriwwen. Dat gëllt souwuel fir den “n” um Enn an am Silbegelenk vu polylexikaleschen Zesummesetzungen wéi fir den “n” um Enn vu vereenzelte Wierder.

De mobilen “n” bleift nëmme stoen

- virun alle Vokaler “i-u-e-o-a-y”,
- och virun den ëmgelautete Vokaler “ä-ö-ü”
- virun den Diphtongen
- virun de Konsonanten “n-d-t-z-h”,
- fakultativ virum Konsonant “s”, besonnescht viru *säin, se, si, sech, seng, sou*.

keen Iesel, den Uhu, den Éischten, den Osten, den Alter,
den Nol, deen Dëlpe, den Tuerm, den zweete Mee, den Hues,
den eeleren Här, keen Zuch, däin Haus, de Ball, de Gaart, de Jong, de Reen, de Su, de Wee
Gëtt een Iwwersetzer no de Wierder, no den Zeilen oder no de Säite bezuelt?

Am Silbegelenk vu polylexikaleschen Zesummesetzunge gëllt déiselwecht Regel:

Dammeschong, Gebuertekontroll, Frittefett,
Mä: Bauerenhaus, Frittendëppen, Gromperenzalot, Instrumententafel

Fakultativ virum “s”, souguer da wann e mat duebel “nn” geschriwwe gëtt:

Hunn si e fonnt? Oder: Hu si e krut?
Wann si kommen oder : Wa si kommen; Wann s de kënns oder : Wa s de kënns)
Komme(n) seng Kanner och?
E stoung viru(n) sengem Haus.

Eng wichteg Ausnam ass, datt een oder zwéin “n”, déi d'Resultat oder de Rescht vun engem nasale “Schwénglaut” duerstellen, ni ausgelooos ginn:

Hien huet ee gudden Roman gelies. Dat sinn dënn Fiedem. Hien ass verschwonn mat all senger Frënn.
Ech si gësch op der Autobunn gefuer. Mat den Hänn / Zänn maachen.
Ee Krounprënz, an net: de *Krounprënz (cf. och déi meescht Elementer déi op : - tioun oder - än enden:
De Kapitän geet an der Spëtzt. D'Inflatioun leeft nees un.)

Am Plurielmorphem “-en” kann den “n” och deemno wéi verschwannen, mä de finalen “-e” kritt nëmme dann een Trema, wann een ouni den Trema net méi kloer ënnerscheede kann tëscht Singular a Pluriel: (cf. 3.1.4.5)

Ech hätt gären déi Fritten do. ↔ Ech hätt gäre Fritte mat Zalot.
Mä: Ech ginn duerch d'Avenue an der Stad. ↔ Ech sinn duerch déi Stater Avenue gaangen.

cf. och an Zesummesetzungen:

d'Assurancëwiesen, d'Chancëgläichheet, d'Poubellen ↔ d'Poubellë vollmaachen
Ech hätt gären déi CDen do ↔ Ech hätt gären CDe fir 2 Euro d'Stéck.

D'Eifeler Regel gëtt awer och net agehal an anere Fäll. Dat heescht den “n” bleift ëmmer stoen

- virun engem Punctuationszeechen:

Dat do ass schéin, mä vill ze deier.
Si hunn (wéi sou dacks) näischt geschafft.

- An den Eegennimm:

Den Här Christen fiert mam Auto.
Hien ass op München mat senger Freiesch.

- Um Enn vun engem Vers

Du wëlls also wëssen
Wat ech sou liesen a schreiwen
Wou ech sou liewen a bleiwen

- an och emol an Iwwerschrëfte vu Plakater oder Zeitungsartikelen am Fall vun engem Zeilebroch:

<i>D'Europawalen</i>	↔	<i>D'Europawale</i>
<i>ginn ëmmer</i>		<i>ginn ëmmer</i>
<i>méi wichteg</i>		<i>méi wichteg</i>

3.2.4 Detailliert Phonem-Graphem-Korrespondenz vun deene verschiddene Konsonanten

Phonie	Graphie	Beispiller a Kommentaren
/p/	<p>	<ul style="list-style-type: none"> Um Ufank (<i>Pult</i>), am Silbegelenk (<i>kropen</i>), an no laangem Vokal och um Schluss (<i>Trap</i>) an an der Schlussilb (<i>Drëps</i>) <i>Pech, Polizei, Posch, Post, Gips, Lëpsen</i> (Lippen), <i>Damp, Kap, Strëmp</i> Hannert kuerzem Vokal: <i>op</i>, a wéinst der englescher Schreifweis: <i>Stop</i>
	<pp>	<ul style="list-style-type: none"> Hannert kuerzem Vokal: <i>Bippercher, Dëppen, Flapp, fluppen, juppelen, Kapp, Knapp, Schlupp, Schwupp, Stupp, tipp topp, Träpplek, Wupp, Zopp</i>
	<b>	<ul style="list-style-type: none"> Um Schluss vun engem Lexem, wéinst der transferierter Schreifweis: <i>Club, Job, Plomb</i> (plombage), <i>Stëbs</i> (Staub), <i>Verb</i>
/t/	<t>	<ul style="list-style-type: none"> No laangem Vokal an dacks wéinst der däitscher Graphie: <i>Blat, Brout</i> (Brot), <i>dout</i> (tot), <i>Eefalt, Fuesent, Längt, Léift, Nout</i> (Not), <i>Rat</i> (Ratte), <i>Rot</i> (Rat), <i>rout, Stat</i> (Staat), <i>Stot</i> Um Ufank: <i>Topert, Tuerm</i> Mä: trotz kuerzem Vokal nëmmen een "t" bei: <i>et, det, net, mat</i>
	<tt>	<ul style="list-style-type: none"> No kuerzem Vokal: <i>Bankett, bankrott, Blutt</i> (Blut), <i>Brikett, datt, flott, Fortschrëtt, Fritt, datt gëtt</i> (gëtt et net), <i>Gott, gutt</i> (gut), <i>Lazarett, Minett, prett, Spott, Watt, Wett</i> Och am Silbegelenk: <i>Better, wetten</i>
	<d>	<ul style="list-style-type: none"> Wéinst der däitscher Graphie: <i>Doud</i> (der Tod), <i>Friemd</i> (Fremde), <i>Gedold</i> (Geduld), <i>Geld, Gnod, Hand, Hond, Juegd, Leed</i> (Leid), <i>Mod</i> (Magd), <i>Mond</i> (Mund), <i>mëndlech, Moud, Owend, Rad</i> (Rad), <i>Sand, Soud, Stad</i> (die Stadt), <i>Trend, Wëld</i>
	<dd>	<ul style="list-style-type: none"> No kuerzem Vokal a wéinst der däitscher Graphie an der Verhäerdung: <i>Judd</i> (Jude), <i>Lidd</i> (Lied), <i>midd</i> (müde)
/k/	<k>	<ul style="list-style-type: none"> Um Ufank vun engem Lexem: <i>Kabes, kafen, kal, Kallef, Kaz, Käschten, Këscht, Kino, K.O.</i> No engem laange Vokal: <i>Akaul, baken, Hoken</i> Um Schluss vun engem Wuert: <i>Bok</i> (Haube), <i>Elektrik, Flillek, Flank, Kinnek, Musek, Päiperlek, Politik</i> cf. och: <i>Buttek</i>
	<ck>	<ul style="list-style-type: none"> No kuerzem Vokal: <i>Bäcker, Bock, Deckel, drécken, flécken</i>
	<ch>	<ul style="list-style-type: none"> Wéinst der griichesche/laténgesche Graphie: <i>Chaos, Charakter, Cholesterol, Choral, Chrëschten, chrëschtlech, Chromosomen, chronesch, Chronométrage</i>
	<c>	<ul style="list-style-type: none"> Wéinst dem romanesch / franséischen Urspong vum Lexem: <i>Cognac, Contraire, Coûten, Cretin, Cuvette, Fisc</i>
	<cc>	<ul style="list-style-type: none"> Wéinst der franséischer Graphie: <i>d'accord, Accord, Accordéon</i>
	<kk>	<ul style="list-style-type: none"> Wéinst der Adaptatioun vun engem Transfert: <i>Akku, Mokka, Sakko</i>
	<g>	<ul style="list-style-type: none"> Wéinst der däitscher oder englescher Graphie: <i>Bulldog, Drog</i>
	<qu>	<ul style="list-style-type: none"> <i>Quartier, Quiche</i>
/b/	<b>	<ul style="list-style-type: none"> Um Ufank: <i>Bam, baken</i>
	<bb>	<ul style="list-style-type: none"> Wéinst dem kuerze Vokal virdrun: <i>jobben, sabbelen</i>

Phonie	Graphie	Beispiller a Kommentaren
/d/	<d>	<i>däischter, Dësch, Drock, gedëlleg, Meedercher</i>
	<dd>	▷ Wéinst dem kuerze Vokal virun: <i>braddelen, Brudder, gudden, Liddler</i> (Lieder), <i>midden</i> (müder Mensch)
/g/	<g>	<i>Gas, Gaass, Gäns, Gedicht, gëschter, gewannen, gro</i>
	<gg>	▷ Hannert kuerzem Vokal: <i>Agglomerat, aggressiv</i> (Franséisch: <i>agressif</i>), <i>Bagger, Bugger</i>
	<gh>	<i>Spaghetti</i>
/f/	<f>	▷ Wéinst dem laange Vokal virun: <i>lafen, kafen, schlofen</i> ▷ Amplaz vum “b” um Schluss vun däitsche Wieder: <i>Bouf</i> (Bube), <i>Buschtaf</i> (Buchstabe), <i>Drauf</i> (Traube), <i>géif</i> (gäbe), <i>léif</i> (lieb) ▷ Wéinst der däitscher Graphie: <i>Bréif</i> (Brief), <i>Daf</i> (Taufe), <i>déif</i> (tief), <i>Fësch</i> (Fisch), <i>fiicht</i> (feucht), <i>fir</i> (für) ▷ Wéinst der franséischer Graphie: <i>Aperitif</i>
	<ff>	▷ Wéinst dem kuerze Vokal virun: <i>Affekot, baffen, Grëff, schaffen, Soff, Ziffer</i>
	<v>	▷ Wéinst der däitscher Graphie: <i>aktiv, brav, Dativ, Detektiv, Innovativ, Negativ, Nerv</i> (Pluriel: Nerven), <i>Objektiv, Offensiv, Oktav, Polver, positiv, radioaktiv, Spektiv, véier, Véi, Vertrag, viischt</i> (d’viischt Glace), <i>vijenzeg, vir</i> (vor), <i>vir</i> (vorne), <i>vrecken</i> (verrecken) ▷ De Präfix <i>ver-</i> : <i>verbëtzten, verlafen, verkafen, verzielen</i>
	<ph>	▷ Wéinst dem griicheschen Ursprong vum Wuert: <i>Atmosphär, Diphthong, Geographie, Katastroph, Metapher, Orthographie, Philharmonie, Philosophie, Phonetik, Physik</i>
	<w>	▷ An der Verhäerdung wéinst der däitscher Graphie: <i>Léiw</i> (Löwe), <i>Méiw</i> (Möwe)
/s/	<s>	▷ Um Ufank: <i>Sachet, Septième, Service, Sig</i> ▷ Um Schluss hannert Vokal oder Diphthong: <i>Äis, béis, Dëlpes, eis, Gas, Glas, lues, Nues, Präis, Rous, Tennis, Vas, Wues bis</i> (Präpositioun) ▷ Am Suffix <i>-nes</i> (däitsch: <i>-nis</i>): <i>Begriefnes, Erlaabnes, Gediechtnes, Gläichnes</i> ▷ Wéinst dem Ursprong vum Wuert: <i>Bus</i>
	<ss>	▷ No kuerzem Vokal: <i>Goss, Klass, Kuss, Nëss, Schlëssel, Schnëss, wëssen</i> mä: <i>Gedeessesems, Präisser</i> (Sing.: <i>Präis</i>) : een <s> géif /z/ gelies ginn! ▷ Wann un de Suffix <i>-nes</i> de Plurielsmorphem <i>-er</i> kënnt: <i>Bedierfnesser, Begriefnesser, Gläichnesser</i> ▷ Wéinst der däitscher Graphie <i>-chs-</i> , <i>-ß-</i> , <i>-ss</i> : “ <i>chs</i> ”: <i>Hoerwuess</i> (Haarwachs), <i>wiesselen</i> (wechseln), <i>wuessen</i> (wachsen) “ <i>ß</i> ”: <i>bëssen</i> (bißchen), <i>Bouss</i> (Buße), <i>fléissen</i> (fließen), <i>Fouss</i> (Fuß), <i>grouss</i> (groß), <i>Strooss</i> (Straße), <i>Stroossbuerg</i> (Straßburg), <i>séiss</i> (süß), <i>weess</i> “ <i>ss</i> ”: <i>Gaass, loossen</i> (lassen), <i>moossen</i> (messen), <i>Waasser</i> (Wasser)
	<c>	▷ Wéinst der franséischer Graphie:
	<ç>	<i>Annonce, Avance, Centre, Cinema, Garçon, Glace, Merci, Reçu, Remplaçant</i>
	<sc>	▷ Wéinst dem Ursprong vum Wuert: <i>Adolescence, Discipline, Science</i>
	<t>	▷ Wéinst dem Ursprong vum Lexem: <i>Demokratie, Explicatioun, Interpretatioun</i>
	<sss>	▷ Bei polylexikaleschen Zesummesetzungen, an deenen d’Wieder schonns een, respektiv zwéin <s> hunn: <i>Schlusssequenz, Stresssituatioun</i>

Phonie	Graphie	Beispiller a Kommentaren
--------	---------	--------------------------

/ʃ/	<sch>	▷ An alle Positioune vum Wuert: <i>akademesch, Artischock, belsch, Bäsch, Däsch, Forschett, Händschen, Haschisch, Kiischt</i> (Kirsche), <i>Klensch, Kolléisch, Schabloun, Scheck, Schlaang, Schong, Schüler, theoretesch, viischt</i> (vorder) cf. och: <i>schizopren</i> [ʃitso'fre:n] / [skizo'frɛn] ▷ A verschiddenen assimiléierte Léinwieder aus dem Franséischen: brochure → <i>Broschiir</i> ; cliché → <i>Klischee</i>
	<ch>	▷ Wéinst dem Ursprong vum Lexem: <i>Accouchement, Affiche, Archiven, Brochure, Branche, Chalet, Chamber, Champignon, Chance, Charcuterie, Charge, Chargeur, Châssis, Chauffage, Chauffeur, Chef, chic, Chicoreeszalot, Chirurg, Crochet, déclenchéieren, Echange, Franchise, Guichet, [Steak] haché, Quiche lorraine, Recherche, Reproche, Torchon, Tranche</i>
	<ge>	▷ Um Schluss vu franséische Wieder: <i>Chômage, Garage, Langage, Loge, Message, Plage</i>
	<sh>	▷ An den englesche Wieder: <i>cash, fresh, shock, shopping</i>
	<sk>	<i>Ski</i> , mä [sk] bei: <i>Skateboard</i>

/ç/	<ch>	▷ Seelen [ç] um Ufank vun engem Lexem: <i>Chemie</i> (och: [ʃ]) ▷ Matzen an engem Lexem: <i>Achilles</i> (oder mat [x]), <i>Dichotomie, fiicht</i> (feucht), <i>Gedicht, Geschicht, gläichen, Hierarchie, Indochina, Katechet, Lichtenstein, liicht, Masochist, mécht</i> (hie mécht), <i>Meedchen, Schicht, sécher</i> (sicher), <i>technesch, Tiitchen</i> ▷ Um Schluss vun engem Lexem: <i>anschaulech, buchstäblech, duersch, geféierlech</i> (gefährlich), <i>héich, heemelech, Kielech</i> (Kelch), <i>Kierch</i> (Kirche), <i>Mëllech</i> (Milch), <i>Perch</i> (Pferch), <i>wierklech</i> ▷ Adjektiver an Nominalementer op -echt: <i>Aarbecht, Gielzecht, Molzecht, selwecht, Vreckecht</i> ▷ Amplaz vum Däitschen “g” : <i>Zich</i> (Züge), <i>ewech</i> (weg), <i>Krich</i> (Krieg)
	<g>	▷ Nom laange betountene Vokal: <i>Juegd</i> ▷ No kuerzem onbetountenem Vokal bleift de “g”: <i>bëlleg</i> (billig), <i>helleg</i> (heilig), <i>Kolleg, Mëtteg, richtig, wackeleg, wéineg, Ueleg</i> ▷ D’Adjektiver op -zeg: <i>brongelzeg</i> (brongelzegt Kleed) ▷ Partizipie vu Verben: <i>gesiedegt, verfollegt, vernoléisegt</i> ▷ Wann “l” oder “r” tëscht dem Vokal an dem [ç] kënnt: <i>Bierg, Buerg, Felg, Muerg</i> (Mark), <i>Suerg, uerg</i> ▷ De “g” bleift bei Lexemer mat [ç] um Schluss, sowuel bei Suffixer wéi bei Flexiounsmorphemer: <i>gleeweg</i> → <i>Gleeweger</i> , <i>helleg</i> → <i>Helleger</i> , <i>wéineg</i> → <i>Wéinegkeet</i>

[x]	<ch>	▷ <i>Baach, brauchen, Buch, Daach</i> (Dach), <i>Duch, flaach, Fluch, Geroch, Glach, Hochzäit, Lach, Saach, spachtelen, Trach, Yacht</i>
	<g>	▷ <i>Dag, Dialog, Lag, Synagog</i> (och [g]), <i>Vertrag</i>
	<r>	▷ <i>Bar, Star</i>

Phonie	Graphie	Beispiller a Kommentaren
/v/	<v>	▷ Wéinst dem Ursprung vum Wuert: <i>Avis, Enveloppe, Motivatioun, Nouvelle, privat, Rendez-vous, Revue, Vanill, Vas, Verb, vis-à-vis, Visitëkäertchen, Vitamin, Vote, Vue, Virus, Vakanz, Nerv</i>
	<w>	▷ Um Ufank vum Lexem (ni um Schluss): <i>Wal, Wand, wëll, Wëld, wou, Wuerm</i> ▷ Am Silbegelenk: <i>bleiwen, gleewen, ierwen, léif → léiwen, stierft → stierwen, Bouf → Bouwen, Bréif → Bréiwer</i> ▷ Bei integréierte franséische Léinwierder: <i>valises → Wallissen</i>
	<ww>	▷ No engem kuerze Vokal: <i>Huwwel, iwwereg, kniwwelen, Niwwel</i> ▷ Bei integréierte franséische Léinwierder: <i>duvet → Diwwi, civet → Ziwwi</i>
/z/	<s>	▷ Um Ufank oder intervokalesch vun engem Wuert: <i>Sënn, Sonn;</i> <i>bëselen, Dusel, Dosen, Fusel, Kisel, lesen, Riselen, rosen, Tasenteller, Wisen</i> cf. och: <i>Laser</i>
	<z>	▷ Wéinst der franséischer Graphie: <i>zut [zYt]</i>
	<x>	▷ Wéinst der franséischer Graphie: <i>Sixième</i>
/h/	<h>	▷ Den “h” gëtt nëmmen do geschriwwen, wou en ausgeschwat gëtt. Um Ufank vum Wuert: <i>Handy, Haus, Houer, Hoer, Här, Hals, Hobby, Hymn</i> ▷ Matzen an engem Silbegelenk: <i>aha, ahoi, oho, feelerhaft, Uhu</i> ▷ Wéinst der däitscher Graphie: (Dehnungs-“h”) <i>Bühn, Fernseh, Föhn, Führerschäin, Truh, während</i> ▷ An de Graphemkombinatiounen <ph>, <th>, <rh> wéinst anere Sproochen z.B. dem Griicheschen oder dem Franséischen: <i>Athen, Bibliothék, Diphthong, Orthographie, Philosophie, Phonetik, Rhäin, Rhône, Theater, Theologie, Thermometer</i>
/j/ /i/	<j>	<i>Alleluja, Billjee, Familljen, Gaaljebierg, Januar (och [ʒ]), jiddwereen, Joffer, Jonktem, Pompjee</i>
	<g>	▷ Wéinst der däitscher oder franséischer Graphie: <i>Regierung, Reli(gi)oun, Igel</i>
/ʒ/	<j>	▷ Um Ufank an am Silbegelenk (dëse /ʒ/ gouf fréier “jh” geschriwwen): <i>Bonjour, grujeleg, Jalousie, Jämpi, Jang, jummen, Jus, just, Piisch → Pijen</i>
	<g>	<i>Agence, Energie, Gillet, Digestioun, Dragee, G.S.M. Bigel, Beschäftigung, deeglech, Egypten, Fliger, gentil, Georgette, Ierger, Ligen, méiglech, Segen, uergen, Vigel, kéisege [Geschmaach]</i>
/m/	<m>	▷ Um Ufank vu Lexemer oder hannert laangem Vokal: <i>Bam, Bom, Mamm, Monni</i> ▷ Hannert kuerzem Vokal (ni eleng): <i>Kamp, Jemp</i>
	<mm>	▷ Hannert kuerzem Vokal: <i>kommen, Mamm</i>

Phonie	Graphie	Beispiller a Kommentaren
/n/	<n>	<ul style="list-style-type: none"> ▷ Um Ufank vu Lexemer: <i>Noss, Nues</i> ▷ Hannert laangem Vokal: <i>laanscht, Maandel</i>, ▷ Um Schluss vu Lexemer: <i>den, Frëndin, Léierin, Lektouun, Mandarin(e)</i> ▷ An engem Grupp mat engem <n> no engem Vokal: <i>Fändel, Mandel, Mantel, Rondel, Wanter</i>
	<nn>	<ul style="list-style-type: none"> ▷ Hannert kuerzem Vokal: <i>dënn, Dänn, Nonn, rennen</i> ▷ Suffix “in” am Silbegelenk + Plurielsmorphem: <i>Frëndinnen, Léierinnen</i> ▷ Opgepasst: däitsch/engl.: <i>Millennium</i> lëtzebuergesch: <i>Millénaire, Millionär, funktionéieren, traditionell</i> franséisch: <i>millénaire, millionnaire, fonctionner, traditionnel</i>
/ŋ/	<ng>	<ul style="list-style-type: none"> ▷ Ni [ŋ] um Ufank vun engem Lexem. ▷ Hannert kuerzem oder laangem Vokal: <i>Gang, Längt, sangen, Zaang, Zong</i> ▷ Am Suffix “-ung”: <i>Beleidegung, Endung, Forschung, Kräizung, Léisung</i>, (oder “-ong”) <i>Lüftung, Ofdreiwung, Rechnung, Schöpfung, Währung</i> ▷ Am Suffix “-eng”: <i>eleng, Diddeleng, Rëmeleng, Wunneng</i> ▷ Bei phonetesch integréierte franséische Léinwierder op [ɔ̃] an op [ɛ̃]: <i>caleçon</i> → <i>Kalzong</i>, <i>cousin</i> → <i>Koseng</i>, <i>fonds</i> → <i>Fong</i>, <i>jeton</i> → <i>Stong</i>, <i>prison</i> → <i>Prisong</i>
/l/	<l>	<ul style="list-style-type: none"> ▷ Um Ufank vum Lexem: <i>lafen, Land, Loscht, lues</i> ▷ No laangem Vokal: <i>al, Deel, Kuel, Miel, Wal, Wiel</i> ▷ Am Suffix “-el”: <i>Fändel, fuddel, Schnuddel, Schlëssel</i> ▷ An enger Konsonantekoppel: <i>blo, Fleck, Klack</i>
	<ll>	▷ No kuerzem Vokal: <i>all, Allee, brilliant, Kristall, Mull, Null, rullen</i>
	<[a]l/[l]>	▷ A franséische Léinwierder: <i>Billjee, Famill, Medail, Taille</i>
[r],[R], [ʁ],[ʀ]	<r>	<ul style="list-style-type: none"> ▷ An alle Positiounen vum Lexem: <i>Bauer, Bier, Bir, Dier, dir, erlaben, Äerzbëschof, lauschteren, Mier, mir, raschten, rullen, schreiwen, Star</i> ▷ Um Schluss vum Lexem an an de Präfixen “er-”, “ver-” gëtt den “r” och [ʀ] ausgeschat: <i>awer, erzielen, Huewer, verroden</i>
	<rr>	▷ Hannert kuerzem Vokal: <i>Horror, korrekt, Wurrel</i>
	<g>	▷ Wéinst der däitscher Graphie: <i>Groussherzogin, Lager</i> (och: [x] / [r])
/kʊ//kɔ/	<qu>	<i>Qualitéit, quasi, Quell</i>
/ks/	<x>	<i>Aaxt, Box, extra, féx, fixéieren, Hex, Jux, mixen, Taxi</i>
	<cc>	<i>Accès, Accent, Succès</i>
	<ct>	<i>Actioun</i>
	<kt>	<i>perfektionéieren</i>
	<chs>	<i>Eidechs, Ochs, sechs</i> , mä: <i>Fluess, Fuuss, Wuess</i>
	<cks>	<i>dacks, Gedecks</i>
	<ks>	<i>gaaksen, quiiksen, gierksen</i>
/ŋk/	<nk>	<ul style="list-style-type: none"> ▷ Ni [ŋk] um Ufank vun engem Wuert, ëmmer nëmmen um Schluss vun engem Wuertstamm: <i>Bank, denk-en, fänk-en, Gank</i> (↔ <i>gaang</i>), <i>Geschenk, Gestank, Instinkt, jonk</i> (↔ <i>Jong</i>), <i>schlank</i> (↔ <i>Schlaang</i>), <i>Spelunk, Wénk-el, Zénk</i>

Phonie	Graphie	Beispiller a Kommentaren
/t ^s /	<z>	<ul style="list-style-type: none"> Um Ufank, an der Mëtt an um Schluss vum Lexem: <i>Danz, faszinant, Gënz, Horizont, Holz, Kranz, kuerz (kurz), Malz, Mëlz, Mënz, Pelz, Salz, Schmalz, spezial, Zäit, Zatz, Zeitung, zënter, Zill, Zip (machin), Zuch</i> Hannert laangem Vokal oder Diphthong: <i>Kaz, Plaz, Saz, jäizen</i> → [du] jäiz; <i>späizen</i> → [du] späiz Um Ufank vun integréierte franséische Léinwierder: <i>zolidd, Zinema</i>
	<tz>	<ul style="list-style-type: none"> Hannert kuerzem Vokal: <i>pëtzen; sëtzen</i> → [du] sët → [do] souz [keen], <i>Kätzercher, Metzler, Sätz, spat, matzen, Mutz (Mütze), Netz, Spëtzt</i>
	<ts>	<ul style="list-style-type: none"> Bei zesummegeatene Lexemer am Silbegelenk: <i>Geschäftsleit, Rätselen, Wiertseleit</i> “-s” als Endung hannert dem “-t”: <i>honnertsten, nuets, riets</i> Bei de Verben: <i>fléien</i> → <i>du flitts</i>, <i>zéien</i> → <i>du zitts</i>
	<ds>	Um verschäerfte Schluss virun engem figéierte Flexiounsmorphem: <i>hannerwands, owends (owes)</i>
		Bei zesummegeatene Wierder: <i>Kandskanner</i>
	<c>	och [s] : <i>Cinquième, Exorcissem, Cäsar</i>
	<tioun> <tient>	Wéinst dem Ursprong vum Wuert: <i>Actioun, Direktioun, Explikatioun, Natioun, Relatioun, Statioun, Patient</i>
	<zz>	Wéinst dem Ursprong vum Wuert: <i>Pizza, Razzia, Terrazzo</i>
[t]	<st>	<ul style="list-style-type: none"> Um Ufank vun engem Lexem gëtt den [ʃ] virun [t] meeschtens “st” geschriwwen: <i>stabel, stabil, Stack, Stagnatioun, Stall, Stand, Stär, Start, Statistiken, Statue, Status quo, Stéck, Steen, Stigmaen, Stil, Stock, Stockholm, Stong, Stop, Stopp, stoussen, Sträif, Strand, Stréch, strikt, Struktur, Student</i>
	<scht>	<ul style="list-style-type: none"> Am Silbegelenk: <i>baschten, gëschter, Moschter, Ouschteren, Paschtouer, Plooschter</i> Um Schluss vun engem Wuertstamm: <i>Aascht, Broscht, Fauscht, Frascht, Houscht, Këscht, Knascht, Kuuscht, Konscht, Loscht, Mëscht, näischt, Rescht, viischt (vorder)</i>
[p]	<sp>	<ul style="list-style-type: none"> Viru [p] gëtt de [ʃ] am Wuert- oder Morphemufank meeschtens <s> geschriwwen: <i>Gespenst, Spa, Späicher, späizen, Speechel, Speis, Spektakel, Spëtzt, Spezial, Spidol, Spigel, Spill, spillen, Spioun, [hie] spiert, Spiritualismus, Spläiter, Spoiler, Sponsor, Sport, spottbëlleg, sprengen, Sprit, Sprudeldwaasser, Spuenien, Spuerkeess, Sputnik</i> D'Graphie <sp> kann awer och [sp] ausgeschwat ginn, cf.: z.B. bei gewëssen Uertschaftsnimm: <i>Keespelt, Uespelt</i> oder bei englesche Wierder: <i>Spot</i> (Werbespot)

Phonie	Graphie	Beispiller a Kommentaren
/sp/	<sp>	<ul style="list-style-type: none"> ▷ Am Silbegelenk, z.B. an Uertschaftsnimm: <i>Keespelt, Nouspelt, Uespelt</i> ▷ Besonnesch bei net-assimiléierten Transferenzen: <i>Despot, esperanto, Espresso, Esprit, Espadrillen, knuspereg,</i> <i>Aspekt, Perspektiv, Respekt, Spot</i> [sp] / [ʃp] (Lampe/publicitaire), <i>Spacelab,</i> <i>Spaceship, Spleen, Spice, Spiderman, Splitting, Speaker, Speech, Speed,</i> <i>Sprint(er), Sprite</i> ▷ Net ze verwiessene mat dem phonotakteschen [sp] an zesummegezatene Wieder: <i>Auspuff, suspekt, transparent, Transport</i>
/st/	<sst> <st>	<ul style="list-style-type: none"> ▷ Um Schluss vun engem Wuert mat oder ouni Flexiounsmorphemer: <i>dat gréisst Haus, wëssen → dir wësst</i> ▷ Um Ufank oder um Schluss vun Transferenzen: <i>Sticker, Stoa, Stratego, Poopst, Post</i> ▷ D'Graphie <st> vun den transferéierte Wieder gëtt meeschtens [st] ausgeschwat. <ul style="list-style-type: none"> - <i>Australien, Éisterräich, Fest, Frust, Fürst, Historiker, Katastroph, Küst</i> - <i>Backstage, Casting, Establishment, Joystick, Nonstop, Post It, Standby,</i> <i>Starwars, Steve, Stewardess, Story, Strip-tease, Studio, Superstar</i> - <i>Abstraktioun, Alpinist, Aristokratie, Bistro, Distillerie, Distortioun, Lastik</i> <i>(élastique), Manifestatiounen, Maschinist, Ministère, Restaurant</i> - <i>Minestrone, Pasta</i>
/tʃ/	<tch> <tsch>	<ul style="list-style-type: none"> ▷ Wéinst dem Ursprong vum Wuert: <i>Catch, Dispatch, Ketchup, Match, Patch, Scotch</i> ▷ Englesch Aussprooch [tʃ]: <ul style="list-style-type: none"> - <ch>: <i>Attachment file, Challenge, Champion, Channel, Charter-Flieger, Charts,</i> <i>Chatroom, Check-in, Checkpoint, Cheeseburger, Chihuahua, Macho,</i> <i>Poncho, Ranch, Sandwich</i> - <tch>: <i>Kitchnette, Matchbox, Sketch</i> ▷ Um Schluss vun dem Wuertstamm: <i>autsch, flutschen, Krätsch, Lutsch, Mëtsch, mätsch, rutschen, utsch</i>

Zum Schluss gi mir hei een detailléiert Beispill fir ze weisen, wéi deeselwechte konsonantesche Buschtaf och op déi verschiddenst Aart a Weisen ausgeschwat gëtt. De Buschtaf <g> kann, jee no Positioun an Ursprong vum Wuert, bis zu siwe verschidde Lauter transcrivéieren, cf.:

Graphie	Phonie	Kommentaren	Beispiller
<g>	[g]	<p>▷ An der Ufankssilb, an de Wieder, déi aus dem germanesch-däitsche Gebitt hierkommen, an an däitschen Neologismen, z.B.:</p> <p>▷ An den net-assimiléierten transferéierte Wieder:</p>	<p><i>Geleeënheet, gesamt, Gebai, Gerëpp, gëschter, gewannt, Gas, gläich, Gäns, Gnod, gro, Garage, vergiessen;</i> <i>Neger, Tiger</i> <i>Agro'nom, 'Dogma, 'Fug, 'Magma, Re 'gal</i></p>
	[k]	<p>▷ An der verschäerfter Schlusssilb bei transferéierte Wieder:</p> <p>▷ Virun engem stëmmlosen [s]:</p>	<p><i>analog (och [x]), Bug, Smog</i> <i>bugséieren</i></p>
	[ʒ]	<p>▷ An der Ufankssilb a matzen an engem Léinwuert aus dem Franséischen, cf.:</p> <p>▷ An den Ofkierzungen, et sief si kommen aus dem Däitschen:</p>	<p><i>'Gilet, sans °gêne, Ge'stioun, Ge'nie, Ar'rangement, Al'gerien, 'jugement</i> <i>C.E.G.E.D.E.L., G.S.M., L.C.G.B., T.G.V. mä: A.E.G. [a'le:'ge:]</i></p>
	[j] [ʏ]	<p>▷ Matzen an engem lëtzebuurger Wuert oder an engem assimiléierte Wuert aus dem Däitschen, meeschtens virun engem /e/ = [j]:</p>	<p><i>beschäftegen, Bigel (Bügel), eigentlech, Entschëllegung, Fliger, folgendermoossen, fügen, Gaalgen, Géigend, géigen, Ligener, méiglech, Uergel, Regel, Regierung, rigid, Segel, Siger, Schlussfolgerung, Spigel, Stroosbuurger, Uschëllegung</i></p>
	[ç]	<p>▷ Matzen am Wuert kann de Buschtaf <g> och [ʒ] oder [ç] duerstellen:</p> <p>▷ Um Schluss vum Wuert, besonnesch nom Verschwanne vum finalen [ə]. Heiansdo notéiert duerch <ch>:</p>	<p><i>beweeglech, Obregkeet</i> <i>Feigling</i> <i>Beleeg, deemoleg, eeneg, éiweg, Erfolleg, Kolleg, Krich, onofhängeg, schëlleg, de Sig, wéineg</i></p>
	[x]	<p>▷ An der Schlusssilb, meeschtens no “a”, “u”, “o” an den aus dem Däitschen assimiléierte Wieder. Dacks geschriwwen <ch>:</p> <p>▷ Matzen am Wuert, cf.: ausgeschwat [x] oder [r]</p>	<p><i>Tag → Dag, mä: Betrug → Bedruch</i> <i>genug → genuch, klug → kluch [klu:x],</i> <i>Zug → Zuch, mag [sinn][ma:x], Schlag;</i> <i>Cf. och: Dialog → mëndlech: Dialooch, Katalog, Synagog [x]</i> <i>Kugel, Jugend, Dugend (Tugend), Lager</i></p>
	[ŋ]	<p>▷ An der Sequenz “-ng”:</p>	<p><i>jong, brong, Bong</i></p>

3.2.5 Rekapitulatioun

- ① Wéini ee Konsonant verduebelt gëtt, hänkt also vun der Längt vum Vokal of, dee virum Konsonant steet.

- **Laang** ass een einfachen, eenzelen, accentuéierte Vokal nëmme virun engem einfache Konsonant

al, kafen, molen, rosen

mä ee laangen /e/ gëtt an der Regel “ee” geschriwwen.

Eefalt, Eekel, feelen, Gläichheet

- **Kuerz** ass een einfachen, eenzele Vokal virun zwéin oder méi Konsonanten

Bild, kachen, kaschten, Kichen, Kutsch, Loscht, tippen

- **Laang** ass de Laut vun zwéin doubléierte Vokaler virun zwéin oder méi Konsonanten

Aarbecht, Kuuscht, lücht

- **Laang** ass d’Sequenz Diphthong + Konsonant(en)

Äerd, bäi, bei, bieten, huelen, méi, Rei

Dat sinn also déi véier Haaptméiglechkeeten.

- ② Wann de Vokal virdru scho verduebelt ass, da kann de Konsonant hannendrun och nach verduebelt ginn. Dat ass z.B. de Fall beim <ss> (een [s], deen am Lëtzebuergesche meeschtens fir den am Däitsche geschriwwenen “ß”/ “ss”/ steet).

loossen, moossen, Strooss, Gaass (= Gasse), mä och: *Fuuss* (= Fuchs), *Weess* (= Weizen)

- ③ Wéini een awer elo
<b>	oder	<p>			
<bb>	oder	<pp>			
		<v>	oder	<f>	oder <w>
<ch>	oder	<g>	oder	<k>	oder <j>
<d>	oder	<t>	oder	<dd>	oder <tt>
<cc>	oder	<ck>		(a.s.w.)	

schreift, léisst sech zum dacksten net duerch einfach Regele festhalen, wéi dat z.B. am Standarddäitschen de Fall ass a wou eng Stacksilb ëmmer deeselwechte Schlusskonsonant vun der flektéierter Form bäibehält:

blut ← *bluten*, *Kalb* [p] ← *Kälber* [b]

Geif een dëse Prinzip op d’Lëtzebuergesch uwennen, da wier ee séier a Gefor, sech ze wäit vun deem gewinnten däitsche Schrëftbild ze distanzéieren:

*Bludd ← *bludden*, **Kallew* ← *Kaalwer*; **Bouw* ← *Bouwen*

Déi duerch d'Flexioun bedéngte konsonantesch Qualitéitsverännerungen an de Stacksilbe ginn am Lëtzebuergesch also och graphesch festgehalten:

Blutt – bluddeg, Kallef – Kaalwer, héich – héijen, gruef – gruwen.

Schold un deene verschiddene Schreifvariante vun de Konsonante sinn deemno:

- d'Neutralisatiounen vun de Lautoppositiounen an deene verschiddene lexikalesche Silben:

– geschwat mä net geschriwwen gi meeschtens déi kontextuell mëll Konsonanten amplaz vun deene schaafen an de Schlussilben:

mateneen (an net: *maddeneen) , *bëlleg* [ç] , *Mëllech* [ç],
Ruff en eran (an net: *ruww-ënn-erann)

– geschwat ewéi geschriwwen ginn déi verschäerft Konsonanten an den neutraliséierten Ennsilben, déi awer matzen am Wuert nees mëll ausgeschwat ginn:

Schreif [f] *mir ee Bréif* → *Si schreift* [f] *mir ee Bréif* → *Mir schreiwen* [w] *hinnen ee Bréif*

- d'Variétéit vun deenen aus anere Sproochen transferéierte Wieder, bei deenen orthographesch Parallelsystemer mat am Spill sinn, z.B.:

am Franséischen: *agressif, infinitif*
 am Däitschen: *aggressiv, Infinitiv*
 am Engleschen: *life ↔ live*

- déi bewusst an onbewusst Schrëftbiller, déi de Multilinguismus der Bevëlkerung vum Lännchen operluecht huet;
- déi ganz verschidde Stadien, déi Léinwieder oder Transferenzen diachronesch a synchronesch kënnen opweisen, an déi d'Beschreibung vun engem eenzegen, einfachen a systematesche grapheschen Integratiounsprozess onméiglech maachen;
- den Toleranzgrad géintwuer vun “anere” Sproochen.

- ④ Fir verschidde Wieder, déi nach matzen am Transferenzprozess dra sinn, gëllt dann och d'Duebelschreiwung oder d'Toleranzregel (cf.4.2)

[j]	<y-j>	<i>Yoghurt / Joghurt</i>
[k]	<c-k>	<i>circa / zirka</i>
[ts]	<t-z>	<i>potentiell / potenziell, substantiell / substanziell</i>

4 DEEL III: E PUER WICHTEG EENZELFROEN

Allgemenges

An dësem drëtten Deel, wou méi spéit och aner Aspekter vun der lëtzebuenger Orthographie kënnen behandelt ginn, geet et ëm Schwieregkeeten, déi entweder bis dato am Lëtzebuergeschen ongekläert bliwwen sinn oder, well déi meescht Lëtzebuergophone si als selbstverständlech ugesinn hunn, nach net geregelt respektiv genormt gi sinn. Esou z.B. stellt d'Schreifweis vun de Verben traditionell zënter dem Ufank vum 19. Joerhonnert vill ongeléist Froen, och well et hei ëm eng lexikalesch Kategorie geet, déi eng besonnesch iwwerluechten Applikatioun vun den hierarchiséierten Orthographiesprinzipie verlaangt. Hei gëlt nämlech net méi den éischte Prinzip vum Urschreiftbild (de lëtzebuenger Infinitiv huet hei dës Referenzfunktoun), an och d'Quantitéitsregele ginn net méi genau agehal (well et weess een net richtég, ob d'Konjugatiounsmorphemer zu de Konsonante gezielt ginn oder net). Anersäits ass déi sougenannt Integratioun vun de lexikaleschen Elementer, déi aus anere Sproochen transferéiert gi sinn, virun allem am Lëtzebuergeschen eng kriddeleg Affär. Och d'Zesummen- oder d'Getrennschreiwung, d'Grouss- oder Klengschreiwung an d' Zeechesetzung gëtt hei systematesch erkläert, ounst datt ëmmer nëmme grad pauschal op déi orthographesch Gewunnechte vun der däitscher Standardsprooch higewise gëtt. *Eis Ufanksbuschtawe sti grouss a kleng wéi am Däitschen. Eis Sazzeche stin och d'nämmlecht, an d'Silbe gi grad esou zerluegt*, schreift z.B. den A. Atten am Arrêté ministériel vum 10. Oktober 1975.

4.1 D'Schreifweis vun de lëtzebuenger Verben

D'Schreiwung vun de Verben, dat heescht vun deene Lexemen, déi als Basis vu Verbalgruppe konjugéiert virkommen, ass eng schwiereg Saach am Lëtzebuergeschen, well den einfachen oder komplexe Verbstamm duerch déi verschidde Konjugatiounsmorphemer ganz staark variéieren an de ganze System vun de Schrëftbiller vun alle Flexiounsmorphemer nach net kloer virläit. **Dofir geet et och mat enger eenzeger einfacher Regel net duer** fir déi verschidde Graphie vun de Vokaler a vun de Konsonanten am Verbstamm festzehalen an ze erklären. D'Orthographie vun de Verben ass vum systematesche Standpunkt aus e Musterbeispill vun der Komplexitéit, déi bei der Uwendung vun den orthographeschen Prinzipien mat am Spill ass. Et sinn dobäi op d'mannst dräi Prinzipien, déi zesummen de System ausmaachen:

- Beim Konjugéiere soll een net méi vum däitschen, mä vum lëtzebuenger Infinitiv ausgoen.
- Déi allgemeng Regele vun der Vokal- a Konsonanteschreiwung am Lëtzebuergesche muss kohärent gehale ginn a virun allem de sougenannten dueble Konsonantismus vum Verbstamm (Radikal).
- Phonetesch Eenzelchwieregkeeten, wéi Assimilatiounsproblemer vu Flexiounsmorphemer mat Ausgangssilbe vum Verbstamm, mussen prinzipiell esou geregelt ginn, datt allgemeng orthographesch Normen ugewannt ginn, an esou och, wa méiglech, an der Gesamtschreifweis keng kategoriell Ausname gemaach ginn.

4.1.1 Dräi Grondprinzipien

Sech un de lëtzebuergesche Verbstamm vum Infinitiv halen a vun him ausgoen, wëll soen, datt z.B. beim Verb *fannen* eng Form wéi du *fënds wéi se am Arrêté vum 10. Oktober 1975 nach virgeschriwwen war (S. 1388), net méi gëllt, genee wéi de Gesamtprinzip, deen deemools festgehale gouf, sech un d'„däitscht Schrëftbild“ ze halen, soulaang et geet (ausser bei den Assimilatiounen, vun deene méi spéit nach Rieds ass). D'phonographesch Korrespondenz an d'allgemeng Qualitéits- a Quantitéitsregele vum lëtzebuergeschen Infinitiv anzehalen, heescht am Fong ganz normal dem **Stammprinzip** (méi prezis: dem morphematesche Prinzip) Virrang gi bei der Vokal- an och bei der Konsonanteschreiwung. De Stammprinzip gesäit vir, datt e lexikalesche Morphem, sou wäit wéi méiglech, d'selwecht geschriwwen gëtt, sou datt een d'Schrëftbild méiglechst séier „erëmkennet“. Dofir muss dann och fir d'éischt mol ee generellen Ënnerscheid gemaach ginn tëscht dem Verblexem an de Konjugatiounsmorphemer, also tëscht dem Stack vum Verb (Stamm, Radikal, eventuell komplexe Lexem) an den Endungen, déi dem Verbstack ugehaange ginn. Allgemeng ausgedréckt, geet et also ëm den Ënnerscheid tëscht der lexikalescher Basis an de Flexiounsmorphemer bei konjugéierte, respektiv deklinéierte verännerleche Lexemwieder.

Zum Beispill:

- ass de Verbstamm deen Deel, dee **virum** Bindestréch fett gedréckt ass:
mol-en, krëgëil-en, gëll-en, rësel-en, begräif-en
- ass de Flexiounsmorphem deen Deel **nom** Bindestréch, dat heescht an eise Beispiller d'Endung **-en** vum Infinitiv.

An anere Fäll kënnen den Ëmlaut (an och aner Verännerungen) am lexikalesche Wuert als Flexiounsmorphemer unerkannt ginn, z.B.:

- d'Vokal- a Konsonantenverännerung bei *leien* ↔ *louch*,
- de grammatesche Präfix **ge-** beim Partizip Perfekt *geluecht*, mat der Endung **-t**,
- d'Verännerunge bei *kommen* → *kënnt* (oder bei *e Pad* → *Pied*, eng *Maus* → *Mais*), oder d'Endung vum Adjektiv bei *e mëllt-t Stéck Kuch*.

4.1.1.1 De Stammprinzip (morphematesche Prinzip)

De Stammprinzip anhalen, dat geet ouni weider Problemer bei deene Verben, déi **regelméisseg** sinn, dat heescht duerch hir ganz Konjugatioun deeselwechte Stamm behalen, sou z.B. bei:

- ***laachen*** - ***gelaacht*** a ***bauen*** - ***gebaut***
fir de Verbtyp mat engem laange Vokal oder mat engem Diphthong am Silbegelenk
- ***schaffen*** - ***geschafft*** a ***schellen*** - ***geschellt***
fir den Typ mat engem kuerze Vokal virun engem verduebelte Konsonant
- ***lauschteren*** - ***gelauschart***
fir den Typ mat engem Diphthong viru méi Konsonanten, déi zwéi Graphemer duerstellen
- ***léieren*** - ***geléiert***, ***begéinen*** - ***begéint*** a ***béien*** - ***gebéit***
fir den Typ mat engem aneren Diphthong (cf. och: *laueren*, *leieren* a.s.w.)

Besounesch bei deene villen, aus dem Franséischen transferéierte Verbe mat engem **betounenen** - *éier(en)*, wéi bei *condam'néieren*, *enga'géieren*, *illus'tréieren* (dat sinn ëmmerhin ëm déi 11% vun de lëtzebuerger Verben), ass et einfach, de Stammprinzip vum

Infinitiv anzehalen. Vill méi komplex gëtt d'Saach bei de regelméisseghe Verbe mat engem laange Vokal virun engem Konsonant oder bei all deenen onregelméisseghe Verben, ob si elo zu enger Rëtsch gehéieren oder isoléiert ("hors-série") do stinn. Z.B.: ***mol-en*** (a grammatesch Silben agedeelt) huet ee laange Vokal virun engem Konsonant an der Stammsilb.

Am Indikativ Präsens gëtt dat, wann een d'Quantitéitsregele respektéiert:

ech mol-en, du mool-s, hie mool-t, mir mol-en, dir mool-t, si mol-en, gemool-t.

Sécher bleift de Verbstamm vum phonetesche Standpunkt deesewechte mat engem laangen [o:] virun engem Konsonant [l] geschriwwen <l>, mä aus graphemescher Siicht kann een natierlech net vun engem onverännerte Stamm schwätzen.

Dat ass selbstverständlech nach méi kloer de Fall bei deenen **onregelméisseghe Verben**, dat heescht bei deene lexikalesche Basissen, déi verschidde Stammformen an hirer Konjugatioun opweisen, also de Qualitéits- bzw. och Quantitéitsverännerunge vun hire Vokaler an/oder Konsonanten ënnerleien. Hei e puer Beispiller vun e puer onregelméisseghe Verbzorten:

- Hëllefsvrben

Infinitiv	Ind. Präs. 2. Pers. + 3. Pers. Sg	Präterit 2. Pers. + 3. Pers. Sg	Conditionnel 2. Pers. + 3. Pers. Sg	Part. Perfekt	Imperativ Singular	Imperativ Pluriel
<i>sinn</i>	<i>bass</i> <i>ass</i>	<i>waars</i> <i>war</i>	<i>wiers</i> <i>wier</i>	<i>gewiescht</i>	<i>sief</i>	<i>sidd</i>
<i>hunn</i>	<i>hues</i> <i>huet</i>	<i>has</i> <i>hat</i>	<i>häss</i> <i>hätt</i>	<i>gehat</i>	<i>hief</i>	<i>hutt (hieft)</i>
<i>ginn</i>	<i>gëss</i> <i>gëtt</i>	<i>goufs</i> <i>gouf</i>	<i>géifs</i> <i>géif</i>	<i>ginn</i>	<i>gëff</i>	<i>gitt</i>

Dës Verben hunn am Infinitiv ee kuerz ausgeschwatene Vokal, deen duerch d'Verdueblung vum Konsonant markéiert ass: ***sinn***, ***hunn***, ***ginn***. Dëst ass eng Verännerung vun der Schreifweis vum Arrêté vun 1975 an d'Applikatioun vun de Quantitéitsregelen am Infinitiv fir all Verben. Mä am Indikativ Präsens gëtt an der 2. an an der 3. Persoun Singular den <u> vun ***hunn*** zu engem laangen Diphthong <ue>. Wat awer nach méi opfällt, dat ass, dass de kuerze Vokal vum Infinitiv systematesch am Imparfait (Präterit) an och am Conditionnel gelängt oder diphthongéiert gëtt, wat dann och mat sech bréngt, dass d'Quantitéitsverännerung anescht markéiert gëtt:

sinn → *ech war, du waars, hie war, mir waren, dir waart, si waren*
hunn → *ech hunn, du hues, hien huet, mir hunn, dir hutt, si hunn*
ginn → *ech gouf, du goufs, hie gouf, mir gouden, dir gouft, si gouden*

- Modalverben

Och bei de Modalverben (am formalen a semantesche Sënn) a bei deenen ale Präteritforme ginn déi allgemeng Regele vun der lëtzebuerger Orthographie respektéiert.

Sou gëtt z.B. beim "Pronostikverb" ***wäert-en*** (dat vum anere Verb *wäerten* / *bewäerten* z'ënnerscheeden ass) d'Ennverschäerfung ("t" an net "d") respektéiert:

ech wäert, du wäerts, hie wäert, mir wäerten, dir wäert, si wäerten.

D'Endung "t" gëtt mat dem "t" vum Verbstamm an der 2. Persoun Pluriel assimiléiert (*dir *wäert-t*). Hei gëtt och d'Regel vum "äe" virun engem "r" + anere Konsonant ugewannt, also:

ech wäert an net: *wärt.

Wat bei *kënnen, missen, sollen, wëllen* opfällt, dat ass déi Regel, datt den dueble Konsonant vum Verbstamm bäibehale gëtt am Stamm vum Indikativ Präsens (*kann-, kënn-, muss-, soll-, wëll-*) wéi am Stamm vum Präterit (*konn-t, muss-t, soll-t, woll-t*). De Vokal ass jo och kuerz. Steet also am Infinitiv een dueble Konsonant am Verbstamm, da bleift deen och am Indikativ Präsens stoen. Dat ass de Prinzip vum dueble Konsonantismus.

4.1.1.2 De Prinzip vun de Quantitéitsregelen

Grad well den dueble Konsonant no engem kuerze Vokal am Verbstamm respektéiert gëtt (och wann aner Konsonanten dobäikommen), kann een déi verschidden onregelméisseg Verben no de Quantitéitsregelen (eventuell och mat de Qualitéitsregelen) vum Vokal an andersäits no de Kennzeeche vun där Quantitéit duerch een oder och zwéin, respektiv dräi Konsonante klasséieren. D'Grondregele sinn hei, wéi an der ganzer lëtzebuerger Orthographie déiselwecht (cf. 3.2.5: ①). Si sollen nach eng Kéier opgezielt ginn:

- Ee verduebelte Vokal ass ëmmer laang, egal ob
  - virun engem Konsonant: *deef-en, feel-en*
  - e puer Konsonanten: *luuss-en, maach-en*
  - um Enn vum Lexem am Silbegelenk: *lee-ën*
- Een einfache Vokal ass
  - **laang** virun engem eenzele Konsonant an derselwechter geschwattener Silb: *duz-en, fal-en, hal-en, kaf-en, mol-en, op-raf-en* (regelméisseg an onregelméisseg Verben)
  - **kuerz** virun e puer einfache Konsonanten: *denk-en, fänk-en, sang-en*, viru méibuschtafleche Konsonanten: *blech-en, fësch-en* (regelméisseg an onregelméisseg Verben)
  - **kuerz** virun engem verduebelte Konsonant: *hëllef-en, komm-en, ruff-en* (regelméisseg an onregelméisseg Verben)
- Een eenzege Vokal um absoluten Enn vun engem Stamm ass normalerweis **laang**: *dro-en, fro-en, lee-ën, so-en* (regelméisseg an onregelméisseg Verben)
- En Diphthong ass per se ëmmer **laang**, egal ob e virun engem Konsonant oder viru méi Konsonanten oder um absoluten Enn vun engem Stamm virkënnt: *bäiss-en, begéin-en, fléi-en, houscht-en, lauscht-eren, schreiw-en, verspriech-en* (regelméisseg an onregelméisseg Verben).

4.1.1.3. Een onklaren drëtte Prinzip: D'Matzielen- oder d'Net-matziele vun de konsonantesche Flexiounsmorphemer

Ob bei de regelméissegen oder bei den onregelméissege Verben - de Stammprinzip gëtt agehalen, esou laang wéi d'Quantitéitsregel net agräift oder eng aner phonetesche Ursaach net d'Qualitéit oder d'Zuel vun de Konsonanten am Verbstamm ännert. Dat wëll, explizit gesot, heeschen, datt am Normalfall déi konsonantesche Flexiounsmorphemer, déi der lexikalescher Basis ugehaange sinn, net matgezielt ginn. An dësem Matzielen oder Net-matziele vun de konsonantesche Konjugatiounsendunge läit virun allem bei enger klenger Rëtsch vu Verben d'Haaptschwieregkeet. Eier e puer Beispiller detailléiert ginn, kucke mir eis eemol un, wat bei den onregelméissege Verben aus dem Verbstamm vum Infinitiv gëtt, wann een sech de Partizip Perfekt ① virstellt, den Indikativ Präsens an der 2. an an der 3. Persoun Singulier ② a fir déi Verben, déi nach esou eng Form behalen hunn, och nach de Präterit ③.

① Am Partizip Perfekt (Participe passé)

Wann een sech op d'Vokalverännerung konzentréiert an net op déi aner Facettë vun der Bildung vum Partizip Perfekt, da léisst sech feststellen, datt de graphesche Stammprinzip net ëmmer respektéiert gëtt. Sécher: ee kuerze Vokal am Infinitiv bleift dacks kuerz am Partizip Perfekt. De Prinzip vun der Infinitiv-Schreifweis stëmmt z.B. bei e puer Reie vun deenen zirka 20 Variatiounsméiglechkeeten, déi et am Lëtzebuergesche fir d'Partizip-Perfekt-Bildung gëtt:

- <a> kuerz → <o> kuerz (<ë> oder <é> an der 2. + 3. Pers. Sg. am Ind. Präs.)
bannen → *gebonnen*   *fannen* → *fonnt*   *klammen* → *geklommen* → *klëmmt*
sangen → *gesungen*   *sprangen* → *gesprongen*   *verschwannen* → *verschwonnen* → *verschwënn*
- <ë> kuerz → <o> kuerz (<ë> am Ind.Präs.)
gëllen → *gegollt*, *hëllef* → *gehollef*, *trëllen* → *getroll(t)* (*trëllt*)
- <e> kuerz → <a> kuerz (<e> am Ind. Präs.)
treffen → *getraff* (*trëfft*)
- <e> + nn (kuerz) <a> + nn (kuerz) an e puer Verbe wéi:
kennen → *kannt*, *nennen* → *genannt*, *rennen* → *gerannt*, *uwennen* → *ugewannt*.

Mä bei anere Verben hu mir och ee laange Vokal am Infinitiv, deen am Partizip laang bleift. Där Verbe gëtt et net esou vill: *halen* → *gehal*, *lafen* → *gelaf*. Am Indikativ Präsens hu si en "ä" oder "ee": *hien hül-t* (kuerz); *hie leef-t* (laang)

Interessant sinn dann déi Verben, déi e Vokal oder en Diphthong an hirem Stamm hunn, vun deem sech d'Quantitéit vum Infinitiv op de Partizip ännert.

- <a> (laang: <l>) → <a> (kuerz: <ll>)
falen → *gefall*
- <ä> (kuerz) → <a> (laang: <aa>)
fänken → *gefaang*; *hänken* → *gehaang*
- <e> (kuerz) → <ue> + cht (laang)
denken → *geduecht*; *bréngen* → *bruecht*

A besonnesch mat ville Verben an hirer Rei:

- <äi> (Diphthong) → <a> (kuerz)
päifen → *gepa^{ff}*
bäissen, gläichen, kräischen, schläifen, sträichen, wäichen
- <ei> (Diphthong) → <i> (kuerz)
dreⁱwen → *ged^{ri}wwen*
bleiwen, leiden, reiden, reiwen, schneiden, schreiwen, streiden, weisen
- <éi> (Diphthong) → <u> (kuerz)
zéien → *gezunn*; mä: *bléien* → *gebléit* (Ind. Präs.: *blitt*)
fléien, léien
- <éi> (Diphthong) → <ue> (Diphthong)
verléieren → *verluer*
- <éi> (Diphthong) → <o> (kuerz)
schéissen → *geschoss*
- <ie> (Diphthong) → <ue> (Diphthong)
stierwen → *gestuerwen*
- <ie> (Diphthong) → <ie> (Diphthong)
vergiessen → *vergiess*; *iessen* → *giess*
friessen, liessen
- <ie> → <a> (kuerz)
briechen → *gebrach*
versprieche → *versprach*

Besonnesch déi Rei vu Verben, déi vun engem laange Vokal oder vun engem Diphthong am Infinitiv op ee kuerze Vokal am Partizip Perfekt iwwerginn, beweisen datt de graphesche Stammprinzip vum Infinitiv nëmme respektéiert gëtt, wann d'Quantitéit vum Vokal oder vum Diphthong sech an der Transformatioun net ännert.

② Am Indikativ Präsens

Och d'Analys vun de Verännerungen, déi d'Verbe matmaachen, déi am Indikativ Präsens hir Stammform vum Infinitiv änneren, weist, datt bei der Schreifweis vun de Verben déi allgemeng Quantitéitsregele respektéiert ginn. Vun deenen ongeféier 20 Variatiouns-méiglechkeeten, ass d'Kombinatioun "kuerze Vokal am Infinitiv + kuerze Vokal am Stamm vun der 2. an 3. Persoun vum Indikativ Präsens" déi, déi am meeschte virkënnt:

- <a> + nn → <ë>   *bannen* → *bënns / bënnt (fannen ...)*
           + mm   *klammen* → *klëmms (schwammen ...)*
- <a> + ng → <é>   *sangen* → *séngs / séngt (sprangen ...)*
- <i> + nn → <ë>   *ginn* → *gëss / gëtt*
- <o> + mm → <ë> + nn   *kommen* → *kënns / kënnt*

Nëmmen eng Rëtsch vu Verben transforméiert e laangen <a> oder <o> an ee laange verduebelten <ee>:

- <a> → <ee> *lafen* → *leefs / leeft (kafen...)*
- <o> → <ee> *soen* → *sees / seet (froen, stoen ...)*

oder ee laangen <a> an ee kuerzen <é>:

- <a> → <é> *maachen* → *méchs / mécht*

En Diphthong gëtt och heiansdo an en aneren Diphthong verwandelt:

- <au> → <äi> *saufen* → *säifs / säift*
- <ou> → <éi> *stoussen* → *stéiss / stéisst*

Interessant sinn dann hei och d'Quantitéitsvariatiounen:

- <i> (kuerz) → <ee> (laang) *ginn / goen* → *geet / gees; dinn / doen* → *dees / deet*
- <ë> (kuerz) → <ee> (laang) *wëssen* → *weess / weess*
- <i> (kuerz) → <äi> (Diphthong) *gesinn* → *gesäis / gesäit*

Bei de Verbe mat Diphthong am Infinitiv:

- <ie> → <ë> (kuerz) *friessen* → *frëss / frësst (iessen, vergiessen)*
- <ie> → <é> (kuerz) *briechen* → *bréchs / brécht (stiechen...)*
- <ue> → <ë> (kuerz) *huelen* → *hëls / hëlt*
- <ue> → <ie> (Diphthong) *fueren* → *fiers / fiert*
- <ue> → <ii> (laangen) *wuessen* → *wiiss / wiisst*
- <ue> → <i> (kuerz) *bezuelen* → *bezils / bezilt*

Déi dräi lescht Verbe sinn isoléiert Fäll. *Wuessen* huet am Indikativ Präsens ee laangen <ii>: déi zwéin <ss> entsprechen dem däitschen <chs>:

Flachs → *Fluess*, *Fuchs* → *Fuuss*, *Wachs* → *Wuess*, *wachsen* → *wuessen* (cf. och: *Weizen* → *Weess*)

Bezuelen transforméiert ee laangen Diphthong an ee kuerze Vokal, wat ganz seele virkënt, dat heescht nëmme bei: *huelen* (laang) → *hëlt* (kuerz) normalerweis och bei *trieden* → *trëtt* a besonnesch bei *falen* → *fält*, *halen* → *hält* a bei de Verben, déi mat dëse Basissen obgebaut sinn (*ophalen*, *verhalen*, *gefallen*, *iwwerfallen*, *opfalen*, *ophuelen*, *iwwerhuelen*, *nohuelen*, *widderhuelen* ...). Bei all dëse Verbe gëtt am Indikativ Präsens d'Zuel vun de Konsonanten am Verbstamm nom "Schrëftbild vum Infinitiv" bestëmmt (cf. Règlement grand-ducal, 1999: 2048). Den Alain Atten, de Verfaasser vum Arrêté vun 1975, hat an deenen zwee Verben *halen* (*hien hält*) an *huelen* (*du hëls*) "däitsch" Ausname gesinn (cf. Sait 1374).

③ Am Präterit (Imparfait)

D'Variatioun, déi d'Präteritforme matmaachen (an och d'Forme vum Conditionnel), wann ee se mat dem Infinitiv vergläicht, huet sech mat der Zäit vill vereinfacht. Et gëing hei scho Rieds vum Präterit vun den Hëllefverbe mat dem verlängerte Vokal oder dem Diphthong:

sinn: *waars / war*; *hunn*: *has / hat*; *ginn*: *goufs / gouf*

Kuerz oder diphthongéiert sinn d'Vokaler vun de moderne Präteritforme vun de Modalverben: *konnt*, *duerft*, *musst*, *sollt*, *wollt*, *wousst* an de Conditionnel, dee mat dësem Stamm geformt ginn ass: *kéint* / *kinnt* / *kënnt*, *däerft* / *dierft*, *misst*, *sollt*, *wollt*; *sinn* (war / wier), *hunn* (hat / hätt): *Dat Haus hätt ech ze verkaufen* / *Dat Haus wier ze verkaufen*; *wéisst*.

Déi aner Verben, déi nach eng Präterit- an eng Conditionnelform opweisen (et sinn där nëmme méi e puer Dosen am Standardlëtzebuergesch), hunn en Diphthong am Verbstamm an de Konsonant hannendru gëtt konsequenterweis net verduebelt:

<i>bleiwen</i>	→ <i>ech blouf</i> / <i>bléif</i>	<i>kommen</i>	→ <i>ech koum</i> / <i>kéim</i>
<i>ginn</i>	→ <i>ech gouf</i> / <i>gëi</i>	<i>leien</i>	→ <i>ech louch</i> / <i>léich</i>
<i>goen</i> / <i>ginn</i>	→ <i>ech goug</i> / <i>gëing</i>	<i>maachen</i>	→ <i>ech mouch</i> / <i>méich</i> ...

Beim Verb *kommen* gëtt de graphesche Stammprinzip vum Infinitiv och net agehal, well *koum* huet nëmme een <m>, deen sech wéinst der Quantitéit vun <ou> (Diphthong, also laang!) erkläert léisst.

Ze bemierken ass, datt am Conditionnel, am Präterit an am Partizip Perfekt d'Wuertenn [ç] / [x] ëmmer mat <ch> geschriwwen gëtt (*leien*: *louch*, *geluecht*), ausser wa si [ʃ] ausgeschwat gëtt an och een anere Phonem duerstellt (*heesch*: *an engem Pressecommuniqué housch et...*) oder wann d'Präteritform een anere Konsonant am Stamm opweist, z.B.:

<i>froen</i>	→ <i>frot</i>	<i>stoen</i>	→ <i>stoug</i> / <i>stéing</i> / <i>gestan</i>
<i>kréien</i>	→ <i>krot</i> / <i>kréich</i> (krit [i:])	<i>soen</i>	→ <i>sot</i> / <i>gesot</i>
<i>sëtzen</i>	→ <i>souz</i> / <i>séiz</i> / <i>gesiess</i>	<i>wëssen</i>	→ <i>wousst</i> / <i>wéisst</i> / <i>gewosst</i>

4.1.2 Kommentéiert Beispiller

4.1.2.1 D'Vokaler am Verbstamm

	Infinitiv	Indikativ Präsens						Partizip Perf.
		ech	du	hien/hatt	mir	dir	si	
R	<i>deef-en</i>	<i>deef-en</i>	<i>deef-s</i>	<i>deef-t</i>	<i>deef-en</i>	<i>deef-t</i>	<i>deef-en</i>	<i>ge-deef-t</i>
O	<i>kaf-en</i>	<i>kaf-en</i>	<i>keef-s</i>	<i>keef-t</i>	<i>kaf-en</i>	<i>kaaf-t</i>	<i>kaf-en</i>	<i>kaaf-t</i>
R	<i>mol-en</i>	<i>mol-en</i>	<i>mool-s</i>	<i>mool-t</i>	<i>mol-en</i>	<i>mool-t</i>	<i>mol-en</i>	<i>ge-mool-t</i>
R	<i>lee-ën</i>	<i>lee-ën</i>	<i>lee-s</i>	<i>lee-t</i>	<i>lee-ën</i>	<i>lee-t</i>	<i>lee-ën</i>	<i>ge-luech-t</i>
O	<i>maach-en</i>	<i>maach-en</i>	<i>méch-s</i>	<i>méch-t</i>	<i>maach-en</i>	<i>maach-t</i>	<i>maach-en</i>	<i>ge-maach</i>
R	<i>ziicht-en</i>	<i>ziicht-en</i>	<i>ziicht-s</i>	<i>ziich-t</i>	<i>ziicht-en</i>	<i>ziich-t</i>	<i>ziicht-en</i>	<i>ge-ziich-t</i>
O	<i>looss-en</i>	<i>looss-en</i>	<i>léiss</i>	<i>léiss-t</i>	<i>looss-en</i>	<i>looss-t</i>	<i>looss-en</i>	<i>ge-looss</i>
R	<i>luuss-en</i>	<i>luuss-en</i>	<i>luuss</i>	<i>luuss-t</i>	<i>luuss-en</i>	<i>luuss-t</i>	<i>luuss-en</i>	<i>ge-luuss-t</i>

R = regelméisseg; O = onregelméisseg

Bei *deef-en* ass den [e] laang, dofir gëtt hie verduebelt.

Bei *kaf-en* ass den [a] laang virun dem eenzegen <f>, mä dëse laangen [a] gëtt verduebelt viru wéinstens zwéi Konsonanten: *dir kaaf-t* oder am Partizip Perfekt: *kaaf-t*. Den [e] an der 2. an an der 3. Persoun Sg. ass laang an dofir och verduebelt.

Bei *mol-en* ass den [o] laang virun deem eenzegen [l], mä dëse laangen [o] gëtt verduebelt virun zwéi Konsonanten: *dir mool-t*; Partizip Perfekt: *gemool-t*.

Bei *lee-ën* ass den [e] laang, betount an am Silbegelenk. Dofir gëtt e verduebelt.

Bei *maach-en* ass den [a] laang a well hie virum <ch> steet (= ee Laut [x], mä zwéi Buchstawegraphem), gëtt hie verduebelt. An der 2. an an der 3. Persoun Sg. vum Indikativ Präsens dogéint ass hie kuerz: *du méchs* - *hie mécht* an hie gëtt mat engem diakriteschen Zeechen (accent aigu) geschriwwen.

Ziicht-en ass ee regelméisseg Verb. Mä an der 2. an an der 3. Persoun Sg. vum Indikativ Präsens fale phonetesch Assimilatiounen op. An der 2. Persoun gëtt de Flexiouns “s” assimiléiert, dat heescht hie fusionéiert, wann hien un en Zischlaut gehaange soll ginn, wéi <s>, <ss>, <z>, <ts>, <tz>, <scht>. No engem End “-x” kann den “s” awer aus visuelle Grënn och geschriwwen ginn.

also och: *du lies* (an net *liess), *du duz*, *du sëtzt*, *du housch[t]s* (*houschten* : mat oder ouni “t”),
du ziicht(t)s, *du basch(t)s* (*baschten*), *du biisch(t)s* (*biischten*), *du faasch(t)s* (*faaschten*),
du kasch(t)s (*kaschten*), *du rasch(t)s* (*raschten*)
an *du box(s)*, *du mix(s)*, *du fax(s)*

An der 3. Persoun Singulier fusionéiert de Flexiouns “-t” mat engem eventuellen Zännlaut um Enn vum Stamm:

hie fährt (an net *fäert-t), *houscht*, *kascht*, *wett*, *ziicht*

Duerch d’Ennverschäerfung kann dobäi aus dem <d> och nach <t>, oder aus dem <dd> nach <tt> ginn (cf. 4.1.2.2: ③)

landen: hatt *lant*   *schëdden*: hatt *schëtt*
verroden: hatt *verréit*   *waarden*: hatt *waart*

Loossen a *luussen* hunn ee laangen, hei verduebelten [o] an [u], well zwéin “ss” hannendru stinn, déi ee schaarfen [s] markéieren. (Am Standarddäitschen no engem laange Vokal oder no engem Diphthong mat “ß” geschriwwen, cf. och: *Faass* ← Faß an der fréierer Orthographie, *moossen* ← messen, *muss* / *naass* ← muß / naß an der fréierer Orthographie, *muss* / *nass* an der neier Orthographie; *Strooss* ← Straße...)

Infinitiv	Indikativ Präsens						Partizip Perf.	

O	<i>klamm-en</i>	<i>klamm-en</i>	<i>klëmm-s</i>	<i>klëmm-t</i>	<i>klamm-en</i>	<i>klamm-t</i>	<i>klamm-en</i>	<i>ge-klomm-en</i>
O	<i>nenn-en</i>	<i>nenn-en</i>	<i>nenn-s</i>	<i>nenn-t</i>	<i>nenn-en</i>	<i>nenn-t</i>	<i>nenn-en</i>	<i>ge-nann-t</i>

Sang-en huet ee kuerzen [a], wat duerch den <ng> (e Konsonantegrupp fir ee Phonem) markéiert ass. D’Vokaler [e] <é> an [ɔ] <o> sinn och kuerz.

Denk-en huet ee kuerzen [ɛ] virun <nk>, déi zwéi verschidde Phonemer duerstellen. *Geduecht* ass onregelméisseg wéi *bréngen* → *bruecht*. Am Präterit hätte mir *duecht* (mat e puer Konsonanten nom Diphthong).

Drénk-en /*gedronk* huet e kuerzen [e] an [ɔ].

Fälsch-en assimiléiert net de Flexiouns -“s” an der 2. Persoun Singulier. De Partizip Perfekt ass ganz regelméisseg mat “ge” - “t”.

Bann-en, *bënn-t*, *gebonnen*, *klammen*, *klëmm-t*, *geklommen* hunn de Konsonant verduebelt an dat weist un, datt d’Vokaler [a], [ɔ], [ɔ] kuerz sinn. Den “d”, deem am däitsche *binden* do ass, ass am Lëtzebuergesche assimiléiert. Cf.: *Ende* → *Enn*; *Hände* → *Hänn*; *und* → *an*, a.s.w.

Nennen huet e Partizip mat engem kuerzen [a]: *genannt*. Datselwecht gëllt och fir *kennen*, *rennen* an *uwennen*.

4.1.2.2 D’Konsonanten am Verbstamm hannert dem Vokal

D’Schreifweis vun de Konsonanten am Verbstamm gëtt, wéi allgemeng am Lëtzebuergeschen, bestëmmt duerch:

- d’Quantitéit vum Vokal virum Konsonant am Verbstamm (① an ②)
- d’Qualitéit vum Konsonant am Verbstamm (③);

① verduebelte Konsonant hannert kuerzem Vokal

z.B.: *fëmmen*, *komm-en*, *soll-en* (Modalverb)

Déi konsonantesch Flexiounsmorphemer ginn dobäi net matgezielt, a si änneren als drëtte méigleche Konsonant jo och näischt um dueble Konsonantismus vum lexikalesche Stamm.

Infinitiv	Indikativ Präsens						Part. Perfekt
-----------	-------------------	--	--	--	--	--	---------------

ech	du	hien/hatt	mir	dir	si
-----	----	-----------	-----	-----	----

O	<i>fann-en</i>	<i>fann-en</i>	<i>fënn-s</i>	<i>fënn-t</i>	<i>fann-en</i>	<i>fann-t</i>	<i>fann-en</i>	<i>fonn-t</i>
R	<i>fëmm-en</i>	<i>fëmm-en</i>	<i>fëmm-s</i>	<i>fëmm-t</i>	<i>fëmm-en</i>	<i>fëmm-t</i>	<i>fëmm-en</i>	<i>ge-fëmm-t</i>
R	<i>sabbel-en</i>	<i>sabbel-en</i>	<i>sabbel-s</i>	<i>sabbel-t</i>	<i>sabbel-en</i>	<i>sabbel-t</i>	<i>sabbel-en</i>	<i>ge-sabbel-t</i>
O	<i>schwätzen</i>	<i>schwätz-en</i>	<i>schwätz</i>	<i>schwätz-t</i>	<i>schwätz-en</i>	<i>schwätz-t</i>	<i>schwätz-en</i>	<i>ge-schwat</i>

Bei *sabbelen* fällt den “e” dacks ewech: *ech sabb**l**en*; cf. och: *sammelen* (*samm*len), *tuddelen*.
Bei *schwätzen* fusionéiert den “s” mam “z” an der 2. Persoun Singulier.

Wann an der Konjugatioun d’Qualitéit vum Vokal am Verbstamm variéiert, ounst datt doduerch de Vokal méi laang ausgeschwat gëtt, dann ännert sech d’Zuel vun de Konsonanten am Verbstamm net. Den dueble Konsonantismus gëtt also an dëse Fäll bäigehal an d’Flexiounsmorphemer ginn dobäi wuegelgemierkt net matgezielt. No kuerzem, duerch den Öffnungsgrad verännerte Vokal bleift also den dueble Konsonant stoen:

Infinitiv	Indikativ Präsens	Part. Perf.
-----------	-------------------	-------------

ech	du	hien/hatt	mir	dir	si
-----	----	-----------	-----	-----	----

O	<i>ginn / goen</i>	<i>ginn</i>	<i>gee-s</i>	<i>gee-t</i>	<i>ginn</i>	<i>gitt</i>	<i>ginn</i>	<i>gaang-en</i>
O	<i>komm-en</i>	<i>komm-en</i>	<i>kënn-s</i>	<i>kënn-t</i>	<i>komm-en</i>	<i>komm-t</i>	<i>komm-en</i>	<i>komm</i>
O	<i>kënn-en</i>	<i>kann</i>	<i>kann-s</i>	<i>kann</i>	<i>kënn-en</i>	<i>kënn-t</i>	<i>kënn-en</i>	<i>konn-t</i>
O	<i>sinn</i>	<i>sinn</i>	<i>bass</i>	<i>ass</i>	<i>sinn</i>	<i>sidd</i>	<i>sinn</i>	<i>gewiescht</i>

Variéiert elo duerch d’Konjugatioun den Öffnungsgrad vum Vokal am Verbstamm an och seng Quantitéit, da ginn d’Kennzeeche vun de laangen oder kuerze Vokaler agesat, z.B.:

- fir de Partizip Perfekt

Infinitiv = kuerz →	Partizip = laang	Infinitiv = kuerz →	Partizip = Diphthong
<i>fänken</i> →	<i>gefaang(en)</i>	<i>denken</i> →	<i>gedueecht</i>
<i>hänken</i> →	<i>gehaang(en)</i>	<i>bréngen</i> →	<i>brueecht</i>
Infinitiv = laang →	Partizip = kuerz	Infinitiv = laang →	Partizip = laang
<i>päißen</i> →	<i>gepaff</i>	<i>stierwen</i> →	<i>gestueerwen</i>
<i>schreiwen</i> →	<i>geschriwen</i>	<i>trieden</i> →	<i>getrueden / getratt</i>
<i>schéissen</i> →	<i>geschoss</i>		
<i>léien</i> →	<i>gelunn</i>		

- fir den Indikativ Präsens

Hei gëllt datselwecht. Mä wann et vu laang am Infinitiv op kuerz am Indikativ Präsens geet, da stéisst een ausser dem Typ *iessen* → *ësst* (Verdueblung vum Konsonant) an dem Typ *stiechen* → *stécht* (mat zwéi Buchstawegraphem <ch>) op déi schonns analyséiert Verben *huelen*, *falen*, *halen*, *bezuelen* an *trieden*. Bei dëse Verbe gëtt no kuerzem Vokal am Verbstamm de Konsonant net verduebelt, well am Règlement grand-ducal vun 1999 ausdrécklech op d’Markéiere vun de Quantitéitsregele verzicht gëtt an hei de Stammprinzip vum Infinitiv gëllt (cf. S. 2047 - 2048). Dofir hu mir an der offizieller Schrëft dës Tabell:

Infinitiv	Indikativ Präsens						Part. Perfekt
-----------	-------------------	--	--	--	--	--	---------------

ech	du	hien/hatt	mir	dir	si
-----	----	-----------	-----	-----	----

O	<i>bezuel-en</i>	<i>bezuel-en</i>	<i>bezil-s</i>	<i>bezil-t</i>	<i>bezuel-en</i>	<i>bezuel-t</i>	<i>bezuel-en</i>	<i>be-zuel-t</i>
O	<i>fal-en</i>	<i>fal-en</i>	<i>fäl-s</i>	<i>fäl-t</i>	<i>fal-en</i>	<i>faal-t</i>	<i>fal-en</i>	<i>ge-fall</i>
O	<i>hal-en</i>	<i>hal-en</i>	<i>häl-s</i>	<i>häl-t</i>	<i>hal-en</i>	<i>haal-t</i>	<i>hal-en</i>	<i>ge-hal</i>
O	<i>huel-en</i>	<i>huel-en</i>	<i>hël-s</i>	<i>hël-t</i>	<i>huel-en</i>	<i>huel-t</i>	<i>huel-en</i>	<i>ge-holl</i>
O	<i>tried-en</i>	<i>tried-en</i>	<i>trët-s</i>	<i>trët-t¹</i>	<i>tried-en</i>	<i>trie-t</i>	<i>tried-en</i>	<i>ge-trueden</i> <i>ge-tratt</i>

¹De Flexiounsmorphem -t fusionéiert hei ausnamsweis net mat dem leschte Konsonant vum Verbstamm.

Schliisslech gëtt et och nach Verben, déi hannert dem Vokal am Verbstamm iwwerhaupt kee Konsonant hunn, wou am Infinitiv also nëmmen ee laange Vokal oder en Diphthong am Silbegelenk steet.

Bei dëse Verben ännert sech heiansdo jee no Persoun d'Quantitéit vum Vokal am Verbstamm.

Infinitiv	Indikativ Präsens						Part. Perfekt
-----------	-------------------	--	--	--	--	--	---------------

ech	du	hien/hatt	mir	dir	si
-----	----	-----------	-----	-----	----

O	<i>béi-en</i>	<i>béi-en</i>	<i>béi-s</i>	<i>béi-t</i>	<i>béi-en</i>	<i>béi-t</i>	<i>béi-en</i>	<i>ge-béit</i>
O	<i>bléi-en</i>	<i>bléi-en</i>	<i>bléi-s</i>	<i>bléi-t</i>	<i>bléi-en</i>	<i>bléi-t</i>	<i>bléi-en</i>	<i>ge-bléit</i>
O	<i>fléi-en</i>	<i>fléi-en</i>	<i>flitt-s</i> <i>fléi-s</i>	<i>flitt</i> <i>fléi-t</i>	<i>fléi-en</i>	<i>flitt</i> <i>fléi-t</i>	<i>fléi-en</i>	<i>ge-flunn</i>
O	<i>kréi-en</i>	<i>kréi-en</i>	<i>kriss</i>	<i>kritt</i>	<i>kréi-en</i>	<i>kritt</i>	<i>kréi-en</i>	<i>krut / kritt</i>
O	<i>léi-en</i>	<i>léi-en</i>	<i>litt-s</i>	<i>litt</i>	<i>léi-en</i>	<i>litt</i>	<i>léi-en</i>	<i>ge-lunn</i>

O	<i>do-en</i>	<i>do-en</i>	<i>dee-s</i>	<i>dee-t</i>	<i>do-en</i>	<i>do-t</i>	<i>do-en</i>	<i>ge-doen</i> <i>ge-don</i>
O	<i>fro-en</i>	<i>fro-en</i>	<i>free-s</i>	<i>free-t</i>	<i>fro-en</i>	<i>fro-t</i>	<i>fro-en</i>	<i>ge-frot</i>
O	<i>go-en</i>	<i>ginn</i>	<i>gee-s</i>	<i>gee-t</i>	<i>ginn</i>	<i>gitt</i>	<i>ginn</i>	<i>gaang-en</i>
O	<i>schlo-en</i>	<i>schlo-en</i>	<i>schléi-s</i>	<i>schléi-t</i>	<i>schlo-en</i>	<i>schlo-t</i>	<i>schlo-en</i>	<i>ge-schlo-en</i>
O	<i>so-en</i>	<i>so-en</i>	<i>see-s</i>	<i>see-t</i>	<i>so-en</i>	<i>so-t</i>	<i>so-en</i>	<i>ge-sot</i>
O	<i>sto-en</i>	<i>stinn</i>	<i>stee-s</i>	<i>stee-t</i>	<i>stinn</i>	<i>stitt</i>	<i>stinn</i>	<i>ge-stan</i>

O	<i>lee-ën</i>	<i>lee-ën</i>	<i>lee-s</i>	<i>lee-t</i>	<i>lee-ën</i>	<i>lee-t</i>	<i>lee-ën</i>	<i>ge-luecht</i>
O	<i>lei-en</i>	<i>lei-en</i>	<i>läi-s</i>	<i>läi-t</i>	<i>lei-en</i>	<i>lei-t</i>	<i>lei-en</i>	<i>ge-lee</i>

- ② Einfache Konsonant hannert laangem Vokal am Verbstamm
 z.B.: *bak-en* (R)   *laf-en* (O)   *mol-en* (R)

D'Verdueblung vum Vokal am Verbstamm soll weisen, datt de Vokal virun zwéi Konsonante laang ausgeschwat gëtt. Déi konsonantesch Flexiounsmorphemer ginn also bei de Verbe mat laangem Vokal am Verbstamm matgezielt.

	Infinitiv	Indikativ Präsens						Part. Perfekt
		ech	du	hien/hatt	mir	dir	si	
R	<i>bak-en</i>	<i>bak-en</i>	<i>baak-s</i>	<i>baak-t</i>	<i>bak-en</i>	<i>baak-t</i>	<i>bak-en</i>	<i>ge-bak</i>
R	<i>deel-en</i>	<i>deel-en</i>	<i>deel-s</i>	<i>deel-t</i>	<i>deel-en</i>	<i>deel-t</i>	<i>deel-en</i>	<i>ge-deelt</i>
R	<i>duz-en</i>	<i>duz-en</i>	<i>duz</i>	<i>duuz-t</i>	<i>duz-en</i>	<i>duuz-t</i>	<i>duz-en</i>	<i>ge-duuzt</i>
O	<i>laf-en</i>	<i>laf-en</i>	<i>leef-s</i>	<i>leef-t</i>	<i>laf-en</i>	<i>laaf-t</i>	<i>laf-en</i>	<i>ge-laf</i>
R	<i>mol-en</i>	<i>mol-en</i>	<i>mool-s</i>	<i>mool-t</i>	<i>mol-en</i>	<i>mool-t</i>	<i>mol-en</i>	<i>ge-moolt</i>
O	<i>spär-en</i>	<i>spär-en</i>	<i>späer-s</i>	<i>späer-t</i>	<i>spär-en</i>	<i>späer-t</i>	<i>spär-en</i>	<i>ge-spaar-t</i>
O	<i>weis-en</i>	<i>weis-en</i>	<i>weis</i>	<i>weis-t</i>	<i>weis-en</i>	<i>weis-t</i>	<i>weis-en</i>	<i>ge-wisen</i>

Fir d'Zuel vun de Konsonanten hannert dem Vokal am Verbstamm ginn et also am Indikativ Präsens dräi verschidde Fäll.

- a) Steet am Infinitiv nëmmen ee Konsonant am Verbstamm, da bleift och nëmmen een:

molen → *ech molen*, *huelen* → *ech huelen*, *bezuelen* → *du bezils*

Déi zwee lescht Beispiller weisen, datt dës Regel bei e puer Verbe wéi *bezuelen*, *falen*, *halen*, *huelen* an *trieden* eng Ausnam vun de Quantitéitsregele mat sech bréngt: am Verbstamm vun der zweeter an drëtter Persoun Singular steet de kuerze Vokal nëmmen virun engem Konsonant, wann een de Flexiounsmorphem wéi gewéinlech net matrechnet: *du bezils* / *fäls* / *häls* / *trëts*; *hie bezilt* / *fält* / *hält* mä: *hien trët-t*.

- b) Stinn am Infinitiv zwéin oder méi Konsonanten am Verbstamm, da bleiwen där och zwéin:

gëllen → *et gëllt*, *kommen* → *du kënnst*, *wëllen* → *du wëllst*, *maachen* → *du méchst*

- c) Steet am Verbstamm vum Infinitiv kee Konsonant, da kommen hannert kuerzem Vokal oder Diphthong kee Konsonant, oder hannert kuerzem Vokal zwéi Konsonanten. De Flexiounsmorphem gëtt an dës Fäll wéi gewéinlech net matgezielt:

soen → *du sees* / *hie seet*, *fléien* → *du flittst* / *hie flitt*, *kréien* → *du kriss* / *hie kritt*

An all deenen anere Verbalformen (z.B. Präterit oder Partizip Perfekt) zielen nees déi normal Quantitéitsregelen ("laange Vokal", d.h. zwéi Vokaler oder ee Vokal oder en Diphthong, markéiert duerch e Konsonant, a "kuerze Vokal", d.h. ee Vokal markéiert duerch zwéin oder méi Konsonanten):

falen → *gefall*, *huelen* → *geholl*, *kommen* → *koum* → *komm*, *sinn* → *gewiescht* (Suppletivform)

③ Stämmlosen oder stämmhafte Konsonant nom Vokal am Verbstamm

Wa sech duerch d’Konjugatioun d’Qualitéit vum Konsonant am Verbstamm verännert, da gëtt d’Oppositioun tëscht stämmhaft (mëll) a stämmlos (schaarf) och graphesch festgehalen.

Dës Regel spillt besonnesch bei de Verben, déi ee <w> oder een <d> hannert dem Vokal oder dem Diphthong am Verbstamm hunn (<d> → <t>; <w> → <f>). Um Enn an an der Schlusssilb steet de stämmlose, scharfe Konsonant. Och hei gëtt de Stammprinzip also net ëmmer agehalen.

- <w> → <f>

Infinitiv	Indikativ Präsens						Part. Perfekt
-----------	-------------------	--	--	--	--	--	---------------

ech	du	hien/hatt	mir	dir	si
-----	----	-----------	-----	-----	----

O	<i>bleiw-en</i>	<i>bleiw-en</i>	<i>bleif-s</i>	<i>bleif-t</i>	<i>bleiw-en</i>	<i>bleif-t</i>	<i>bleiw-en</i>	<i>bliww-en</i>
R	<i>dreiw-en</i>	<i>dreiw-en</i>	<i>dreif-s</i>	<i>dreif-t</i>	<i>dreiw-en</i>	<i>dreif-t</i>	<i>dreiw-en</i>	<i>ge-driwwen</i>
R	<i>schreiw-en</i>	<i>schreiw-en</i>	<i>schreif-s</i>	<i>schreif-t</i>	<i>schreiw-en</i>	<i>schreif-t</i>	<i>schreiw-en</i>	<i>ge-schriwwen</i>

- <d> → <t>

O	<i>brod-en</i>	<i>brod-en</i>	<i>bréit-s</i>	<i>bréit</i>	<i>brod-en</i>	<i>brot</i>	<i>brod-en</i>	<i>ge-broden</i>
O	<i>bued-en</i>	<i>bued-en</i>	<i>buét-s</i>	<i>buét</i>	<i>bued-en</i>	<i>buét</i>	<i>bued-en</i>	<i>ge-buét</i>
O	<i>land-en</i>	<i>land-en</i>	<i>lant-s</i>	<i>lant</i>	<i>land-en</i>	<i>lant</i>	<i>land-en</i>	<i>ge-lant</i>
O	<i>rod-en</i>	<i>rod-en</i>	<i>réit-s</i>	<i>réit</i>	<i>rod-en</i>	<i>rot</i>	<i>rod-en</i>	<i>ge-roden</i>
O	<i>schneid-en</i>	<i>schneid-en</i>	<i>schneit-s</i>	<i>schneit</i>	<i>schneid-en</i>	<i>schneit</i>	<i>schneid-en</i>	<i>ge-schnidden</i>
O	<i>waard-en</i>	<i>waard-en</i>	<i>waart-s</i>	<i>waart</i>	<i>waard-en</i>	<i>waart</i>	<i>waard-en</i>	<i>ge-waart</i>

Et steet och ni ee mëllen <d> um Schluss vun engem Verb am Partizip Perfekt, z.B.:

bestuet (*bestueden*), *ënnerscheet* (*ënnerscheeden*), *entscheet* (*entscheeden*),
fonnt (*fannen*) *gefrot* (*froen*), *gelant* (*landen*), *geschott* (*schëdden*)

4.2 D'orthographesch Integratioun vun de lexikaleschen Transferezenzen

Allgemenges

Bei der Integratioun vun de Wierder, déi d'Lëtzebuergesch aus Sproochen iwwerhëlt, mat deenen et a Kontakt ass, spillen net nëmmen d'Orthographiesregele vum Lëtzebuergesch: hei gëtt och no extralinguistesche Critèrë gekuckt. Wéi schonns ugangs gesot, ass déi demographesch Zesummesetzung vum Grand-Duché ee wichtege Facteur, wéi och de Multilinguismus am Lännchen an de wäit verbreete Plurilinguismus vun der Bevëlkerung. Dobäi mussen och sproochen- a kulturpolitesch Critèrë wéi déi vum Ministère de l'Éducation Nationale a vum Ministère de la Culture mat an d'Spill bruecht ginn.

Grondsätzlech huet sech tëscht dem Arrêté ministériel vun 1975 an dem Règlement grand-ducal vun 1999 de Léinwierder oder den Transferezenze géintwärt net vill geännert.

“*Friem Wierder léisst een hir Schrëft soulaang s'och d'Aussprooch behalen*” schreift den A. Atten (1975 : 1366), mä hie seet och gläich hannendrun: “*Wou mer d'Wiel hunn tëscht däitsch a franséisch, zéie mer wéinst der Endung d'Wuert dacks iwwert den däitsche Leescht (ouni stommen –e) [...] wann net d'Aussprooch äis franséisch schreiwen deet*” (1975 : 1367). Als Beispiller zitëiert hie fir d'éischt fir déi friem Wierder: *Bühn, Kühler, Manöver, Ös - Jeep, Match, Meeting, Team – Arrêté, Café, Congé, merci*; da fir déi franséisch “iwwert den däitsche Leescht”: *Akt, Fotograf, Maschinist, Politik, populär, rapid, Satellit, Vitamin*; schliisslech fir déi echt franséisch Transferezenzen: *Carrière, Crise, Entr'acte, Fonctionnaire, Gymnastique*.

Dem CPLL no soll een “am Prinzip de frieme Wierder och déi Schreifweis loossen, déi se vun doheem aus hunn: *Abus, Accent, Accident, Cabine, Courage, Cousine, Dictionnaire, Menu, [...]*” (1999: 2045, 5a). Och Däitsch oder aner friem Wierder kënnen onverännert iwwerholl ginn (cf. 1b fir den einfachen <e>: *trotzdem, Demokratie, Problem [...]*; 2c fir de laangen <ö>: *blöd, Föhn, Hörer*, 3d fir den <i> an <u> + r: *dir, mir, hir, Bir [...]*, *stur, zur [...]*). Et soll een awer bei der “Abiergerung” vu franséischen oder anere frieme Wierder an eis Schreifweis ëmmer virsiichteg sinn: *Chrëschttag, Diwwi, [...] Jelli, Jilli, Keess, Klautjen [...], Maschinn [...], Wallis [...], Ziwwi* (5a). Wann et dogéint franséisch Wierder sinn, déi et och am Däitsche gëtt, da soll allgemeng festgehale ginn, datt mir eis an deem Fall méi un déi däitsch Schreifweis halen. Dementspreechend falen dann natierlech och déi franséisch diakritesch Zeechen ewech (5f): *Affär, Aktioun, Aktionär, Büro, Deputéierten, Detail, Fassad, Fiktioun, Realitéit, Sekretär a.s.w.*

Liest een elo awer ganz genee d'Annexe vun 1975 an de Règlement grand-ducal vun 1999, da kann ee besonnesch bei de Beispiller feststellen, datt d'Tendenz viru 25 Joer méi integratiounsfrëndlech war wéi hautdesdaags.

Dat ass un sech och net weider verwonnerlech, wann een un déi extralinguistesche Critèren denkt. Duerch de systematesche Kontakt mat der standarddäitscher, franséischer an och ëmmer méi mat der englescher Sprooch, souwuel an der Schoul, op der Aarbecht mä och duerch d'Medien, sinn d'Lëtzebuergophone méi un d'Schrëftbild vun anere Sproochen gewinnt wéi un dat vun hirer Nationalsprooch. Et stéiert de méisproochge Lëtzebuergophon einfach, kënnt ee mengen, wann zevill un der Graphie vun den transferéierte Wierder geknécelt gëtt. Och d'Kanner an der Schoul hunn et vläicht méi “licht”, wann d'Orthographie vun de sougenannten Internationalisme standardiséiert ass oder géif ginn.

Dëst gëllt méiglecherweis och fir déi net-lëtzebuergophon Matbierger am Land oder an de Grenzgebitter, deenen d'Lëtzebuergesch jo méi accessibel gemaach soll ginn, a bei deenen eng méi integréiert Schreifweis vun den Transferenzen op méi grouss Retizenze stousse kéint.

Dës verstänneg Argumenter loossen sech awer och ëmdréien. D'Systematik vun den orthographesche Regelméissegkeeten an enger Sprooch léisst sech näämlech nëmmen duerch Gewunnecht a Praxis an de Grëff kréien, an ass deemno och éischter eng Saach vu Gewunnecht an Übung wéi vu Schwiereregkeet. Leit, déi un de Plurilinguismus gewinnt sinn, wësse selbstverständlech, datt déi verschidde Schrëftsystemer nach laang net ëmmer op déiselwecht Phonem-Graphem-Zouuerdnungen opgebaut sinn. Firwat sollt d'Lëtzebuergesch da keng charakteristesche Orthographie hunn, wou et dach ganz bestëmmt net d'selwecht kléngt wéi d'Standarddäitsch oder d'Standardfranséisch?

Entwéckelt een awer elo eng radikaliséiert Konzeptioun vun der lëtzebuurger Schreifweis, déi jiddwer Léinwuert systematesch un d'lëtzebuergesch Aussprooch oder Regele géing upassen, da leeft d'Schreifweis d'Gefor, vun de Lëtzebuergophone selwer net akzeptéiert ze ginn. Ass d'Konzeptioun vun der lëtzebuurger Schreifweis op där anerer Säit net aggressiv genuch, leeft se d'Gefor vun der Bevëlkerung ausgelacht ze ginn, mam Argument, datt d'Heemechtssprooch "verhonzt" gëtt. Am Kapitel iwwer d'Integratioun vun den Transferenze brauch een also ee gesond Gläichgewiicht: weder kulturell Ofkapslung, nach verdierflech Opléisung. D'Transferenz ass also een Domän, wou d'Toleranzregel bestëmmt am meeschte spille sollt. Déi puer Gesamtbemierkungen, déi an deem Kapitel festgehalen ginn, bleiwen also éischter iwwerflächlech; si sinn deemno nëmmen als Tendenz unzegesinn.

4.2.1 Ee lëtzebuergesch-germanesch oder lëtzebuergesch-romanesch Gesiicht?

Een éischten extralinguistesche Critère, dee mir hei nenne kënnen, gëtt ëmmer nees am Kader vun der Integratioun vun Transferenzen diskutéiert. Wann ee Lëtzebuergesch schwätzt, da soll ee sou vill wéi méiglech Friemwieder an och dem Lëtzebuergesche scho méi oder manner ugepasste Léinwieder aus anere Sproochen, virun allem aus moderne Sproochen, vermeiden, virausgesat, et kann een déiselwecht Informatioun och op "richteg" Lëtzebuergesch ausdrécken.

Dëse Prinzip, dee jo u sech net schlecht ass, léisst sech awer schwéier an eiser Sprooch duerchzéien. Och wann een de klassesche Ënnerscheed tëscht Léinwuert a Friemwuert opgëtt a mat deem méi neutrale Begrëff Transferenz schafft (wéi mir dat hei an dëser Annexe maachen, well een transferéiert Wuert net onbedéngt als Xenismus muss emfonnt ginn), da stellt sech dach nach ëmmer eng duebel Fro. Wou fänkt den Transfert un? Wou hält en op? An iwwer wéivill Etappe leeft dësen Integratiouns- respektiv Assimilatiounsprozess? Mat den ethno-nationalistesche Begrëffer, déi d'nonzéngt Joerhonnert fir dës "Abiergerung" a "Verlëtzebuengerung" gebraucht huet, ass et schwéier, kloer Klassifikatiounen vun Transferenzen opzestellen. Et ass ëm sou méi schwier, well d'Lëtzebuergesch och déi bilingual Kombinatorik benotzt fir nei an original lexikalesch Eenheeten ze forméieren: ee *Summerpneu*, eng *Vëllosschell* oder eng *hallel Tâche* si gutt Beispiller, fir dës Form vu lexikalescher Kreativitéit ze illustréieren. Wann een also seet, d'Lëtzebuurger sollten hir Sprooch vu Friemwieder fräi halen, da misst ee gläich tëscht ville Klasse vun Transferenze kënnen ënnerscheeden: Wieder, déi ganz friem bleiwen (z.B.: *Frais(en)*), fir *Käschten* an *Onkäschten*); Lexemer, déi vun der Aussprooch hier (vum Akzent a vun de phoneteschen Eenheeten) integréiert sinn, mä net vun der Struktur hier (z.B. ee *°Règlement* [ã] mat no vir

gerutschtenem Akzent), Wieder, déi zum Deel morphologesch integréiert sinn (wéi déi mat den Endungen: *-re* → *-er*: *Timber*; *-le* → *-el*: *En'sembel*, *pe'nibel*; *-aire* → *är*: *Sekretär*; *-tion* → *-tioun*: *Intentioun*; *-ieren* → *-éieren*: *ver'léieren*, *enga'géieren* an nach vill anerer).

Bei Wieder, déi aus dem Franséischen transferéiert sinn, ënnerscheet den CPLL dräi Zorten am Règlement grand-ducal vun 1999, cf. 5.1 (d'Akzenter sinn dobäi vun eis gesat ginn):

- déi onverännert, z.B.: *'Barrière*, *Minis'tère*, *'Trottoir*
mä och dës Zort Wieder hu scho phonetesch Verännerunge matgemaach, d'Endungen *-ère* an *-oir* gi vum Lëtzebuergophon anescht ausgeschwat wéi vun engem Fransous: [r̥i̯ɛ:ə], [o̯a:ə];
- déi mat franséischem Stack (z.B. *'Timber*, *En'sembel*, *Dépu'téierten*, *Déci'sioun*, *résum'éieren*);
- déi ganz iwwerhol Transferten (d.h. dem lëtzebuergesche Phonem-Graphem-System ganz ugepassten, phonesch a graphesch integréiert: z.B.: *'Jilli*, *'Fotell*, *'Jandaarm*, *'Klautjen*, *'Wallis*).

Bei der leschter Zort kann ee vun engem lëtzebuergesche Schrëftbild schwätzen: *'Paltong*, *'Kräsi*, *'Präbbeli*, *'Bucki* ... Bei der zweeter Zort fale virun allem déi Wieder op, déi et och op Däitsch gëtt a bei deenen, wéinstens analogesch, dat däitscht Schrëftbild virgezu gëtt: *objek'tiv*, *'Kritik* an déi ganz Rëtsch Suffixer, ënner deenen tëscht betountenen (*Penizi'llin*, *Vita'min*, *Benz'in*) an onbetountenen oder kuerzen (*Léierin*, *Ma'schin*, och: *Ma'schinn* an de Beispiller vum Règlement grand-ducal vun 1999) ënnerscheet gëtt. Ob de Lexik vun engem lëtzebuurger Text elo éischter e germanescht-däitscht oder awer e romanescht-franséisch Gesiicht huet, hänkt also ëmmer vun de Sproochekenntnisser a Präferenze vu sengem Auteur / Verfaasser of.

4.2.2 Grouss- a Klengschreiwung vun de Léinwieder an den Transferezen

Bei der Grouss- a Klengschreiwung gëtt ënnerscheet tëscht:

- de monolexikaleschen Nominalementer, déi d'Basis vun engem Nominalgrupp sinn.

Dës Nominalementer ginn am Lëtzebuergeschen alleguerte **grouss**geschriwwen, egal ob se aus dem Engleschen, Franséischen, Italieneschen oder Spueneschen transferéiert goufen.

- Aus dem Franséischen, z.B.:

en 'Affront, *eng A'pproche*, *de Bilan*, *de Blo'cage*, *de Choix*, *de Chô'mage*, *d'Charge*, *de Con'seil*, *d'Dé'marche*, *den 'Dossier*, *den Ex'posé*, *de Gros* (vun *de Leit*), *de Genre*, *d'"Hausse* vun *de 'Präisser*, *e 'Lien* maachen, *en drëtte Reve'nu* am *'Ménage*, *e 'Message*, an der *Mo'yenne*, *de Pourcentage*, *de Reve'nu*, *d'Re'cetten*, *de Rôle*, *d'Re'nommée*, *de Rem'plaçant*, *den 'Terrain*, *d'"Lecture* an *de 'Vote*

- Aus dem Engleschen:

Administrator, *Camping*, *Chatter*, *Crew*, *Finish*, *Freak*, *Hacker*, *Hooligan*, *Kick*, *Leader*, *Mail*, *Marketing*, *Must*, *Party*, *Piercing*, *Rowdy*, *Scanner*, *Script*, *Splitting*, *Sprinter*

- Aus dem Italieneschen a Spueneschen:

Ciao, *Lasagne*, *Pasta*, *Pizza*; *Fiesta*, *Paella*, *Sangria*, *Siesta*

- de polylexikalesche Basisse vun Nominalgruppen.

Bei de polylexikaleschen Nominalementer, déi getrennt vunenander geschriwwen ginn, gëtt generell just dat **éischt** Element **grouss**geschriwwen. Dat gëllt fir all Zorte vu Komposita, egal ob si elo aus Nominalement + Nominalement, Nomen + Adjektiv oder aus Nomen + Präpositioun + Nomen a.s.w. bestinn:

d'Aide à domicile, den Arrêté grand-ducal, op der Bande de touche, den Dépôt vun engem Projet de loi, den Ordre du jour, de Repas sur roues, d'Séance publique, d'Télé-assistance, eng Visite guidée ...

4.2.3 Zesummen- a Getrennschreiwung vun den Transferenzen

Fir d'Zesummen -oder Getrennschreiwung gëtt versicht, déi original Schreifweis sou wäit wéi méiglech anzehalen, woubäi ee muss zouginn, datt deeselwechte Komplex jee no Sprooch anescht geschriwwen ka ginn. Da kënnt nach dobäi, datt am Däitschen zum dacksten och nach d'„Doppelschreibung“ méiglech ass:

Englesch	Däitsch	Franséisch
<i>aftershave</i>	<i>After-Shave / Aftershave</i>	<i>after-shave</i> (après-rasage)
<i>black out</i>	<i>Black-out, Blackout</i>	<i>black-out</i>
<i>compact disc</i>	<i>Compactdisc, Compact Disc</i>	<i>compact-disc</i> (disque compact)
<i>fair play</i>	<i>Fairplay, Fair Play, Fair play</i>	<i>fair-play</i>
<i>happy end</i>	<i>Happyend, Happy End</i>	<i>happy end</i>
<i>high society</i>	<i>Highsociety, High Society</i>	<i>la haute société</i>
<i>hot dog</i>	<i>Hotdog, Hot Dog</i>	<i>hot-dog</i>
<i>pole position</i>	<i>Poleposition, Pole-Position</i>	<i>pole position</i>
<i>show business</i>	<i>Showbusiness, Show-Business</i>	<i>show-business</i>
<i>tiebreak</i>	<i>Tie-Break, Tie break</i>	<i>tie-break</i> (jeu décisif)
<i>vice-president</i>	<i>Vizepräsident</i>	<i>vice-président</i>

(cf. och aus dem Engleschen: *countdown, fifty-fifty, jackpot, talk show, white spirit, Yorkshire terrier ...*)

Bei de Komposita, déi an deene verschiddene Sproochen déiselwecht Bedeitung hunn, awer aus aneren Elementer bestinn, loossen sech och verschidde Schreifweise feststellen:

Englesch	Däitsch	Franséisch
<i>the Holy Father</i>	<i>der Heilige Vater</i>	<i>le Saint-Père</i>
<i>the Holy See</i>	<i>der Heilige Stuhl</i>	<i>le Saint-Siège</i>
<i>north-east</i>	<i>nordöstlich</i>	<i>nord-est</i>
<i>hard disk</i>	<i>Festplatte</i>	<i>disque dur</i>
<i>semifinal</i>	<i>Halbfinale</i>	<i>demi-finale</i>

Prinzipiell gëllt et, am Lëtzebuergeschen d'Schreifweis vun der Donneursprooch anzehalen, wat mat sech bréngt, datt de méisproochge Lëtzebuerger jee nom Ursprong vum Wuert déi englesch, franséisch oder däitsch Schreifweis kann uwennen. Et dierf just net dobäi vergiess ginn, datt dat éischt Element vum Kompositum grousszeschreiwen ass.

Dat gëllt och fir déi polylexikalesch Wieder aus dem Franséischen, wéi z.B. déi wou ënner 4.2.2 opgezielt goufen. (cf. *d'Aide à domicile, eng Visite guidée ...*)

Ginn déi polylexikalesch Transferenzen awer an de Pluriel gesat, da kënnt systematesch tëscht all eenzelt Element ee Bindestréch an nëmmen dat lescht Wuert kritt de lëtzebuerger Endungsmorphem vum Pluriel:

*d'Arrêté-grand-ducalen, d'Bande-de-touchen, d'Projet-de-loien, d'Repas-sur-rouen,
d'Aide-à-domicilen, d'Visite-guidéeën, d'Ordre-du-jouren, d'Séance-publiquen,
d'Yorkshire-Terrieren, d'Soap-Operen...*

Dat gëllt och fir polylexikalesch Transferenzen, wann si am Lëtzebuergesche mat engem zousätzleche Lexem ee Kompositum bilden:

*d'Saumon-fumés-Schnittercher, d'Rond-points-Schëld, d'Sens-interdits-Schëld,
d'Sécurité-sociales-Kaart, de Bullbars-Gesetzesprojet, de Cordon-bleus-Kéis ...*

4.2.4 Déi net-ausgeschwate Buschtawen an de franséische Wierder

Eng Hällewull vu franséische Wierder hunn een net-ausgeschwatene Konsonant oder Vokal um Enn vum Substantiv stoen. Et stellt sech also d'Fro, ob een am Lëtzebuergeschen dësen net-ausgeschwatene Buschtaf och soll matschreiwën, oder einfach soll fale loossen. Fir net zevill an déi franséisch Schreifweis anzegräifen, gëtt versicht, déi franséisch Graphie integral ze iwwerhuelen. De Konsonant bleift deemno och stoen, wann d'Léinwuert an de Pluriel gesat gëtt. Dëst ass eng ganz wichteg Ännerung vum Arrêté ministériel vun 1975, an deem ausdrécklech stoung: “*Wa mer lëtzebuergesch Endongen u franséisch Wierder hänken, loosse mer déi stomm franséisch ewech: de Cours - d'Couren; den Terrain - d'Terrainen*”. (1975 : 1367). Am Règlement grand-ducal, gëtt d'Regel anescht formuléiert (S. 2045): “*D'Lëtzebuerger Mehrzahl bei franséische Wierder <-en> oder <-er> gëtt un d'Wuert drugehaangen, nodeems een d'franséisch Mehrzahl <s>, <es>, <x> ewechgelooss huet: les cours – d'Coursen¹ (egal op Häff- oder Léiercoursen); les employées – d'Employéén, les employées – d'Employéeën*”. Dës nei Regel bréngt op der anerer Säit natierlech Schwieregkeete beim Liese mat sech. Hei e puer Beispiller:

- c: *Escroc* → *Escrocen* (och: Näischnotz, Gauner, Schwindler)
Accroc → *Accrocen*; (fréier, z.B. am Dictionnaire vum H. Rinnen: *Accro[en]*)
- d: *Bord* → *Borden*, (am Singulier net ze verwiessle mat *Bord* = *navire*)
Boulevard → *Boulevardén*
- g: *Faubourg* → *Faubourgen*
- n : *Don* → *Donen*,
- s: *Cours* → *Coursen* (les cours de soir), *Concours* → *Concoursen*
Avis → *Avisen*, *Compromis* → *Compromisen*, *Devis* → *Devisen*, *Jus* → *Jusen*
cf.: och: *Châssis*, *Colis*, *Compromis*, *Croquis*, *Débris*, *Huit clos* → *Huit-closen*,
Logis, *Marquis*, *Mépris*, *Permis*, *Relais*, *Requis*, *Sursis*, *Tapis* (*Tapis-pleinen*), *Vernis* ...
- t: *Fait* → *Faiten*
- x: *Si hunn d'Premier-prixé schonns ausgedeelt*

Méi komplizéiert ass d'Situatioun mam net-ausgeschwatene Buschtaf “e” um Schluss vun de meescht franséischen Nominalbasissen. Hei gëtt vu Fall zu Fall décidéiert, ob een elo déi integréiert (ouni “e”) oder déi franséisch Schreifweis soll bäibehalen.

Éischter ouni finalen -e: *Fa'mill*, *'Fass*, *'Mansard*, *Re'klamm*, *Ta'bell*, *Trass*, *Tüb*
Mat -e awer: *Auber'gine*, *Clémen'tine*, *Manda'rine*

¹ am Règlement grand-ducal vun 1999 steet iertemlecherweis *Couren* (S. 2046).

4.2.5 D'Verdueblung vum Schlusskonsonant an den Transferenzen an Suffixen

Bei den Transferenzen op *-if*, *-il*, *-in*, *-it* gëlle Regeln, vun deene schonns ënner 3.1.1.2 Rieds war.

Dës Zort Wierder hunn am Singulier nëmmen ee Konsonant um Schluss (cf. "Endungs- oder Suffixkonstanz"), och wann de Vokal "i" als virleschte Buschtaf virun "n" kuerz ausgeschwatt gëtt. Am Pluriel gëtt bei dësen Nominalementer de Konsonant am Silbegelenk meeschtens doubléiert:

-if: *Ta'rif* → *Ta'riffer*, *Manif* → *Maniffen*

-in: *Aspi'rin*, *Ben'zin*, *Mede'zin*, *Niko'tin*, *Vita'min*
am Pluriel: *Aspirinnen*, *Kabinnen*, *Maschinen*, *Turbinen*, *Vitaminen*
wéi *Frëndin* → *Frëndinnen*, *Léierin* → *Léierinnen* mat engem net-betountene Suffix *-in*.

Wierder aus dem Franséischen op **-ine** behalen dacks hire stommen "e":
Mandarine, *Marine*, *Sardine*

-il: *Automobil* → *Automo'biler*, *de mo'bilen Telephon*, *se'nil* → *se'nilen* (net verduebelt)

-it: *'Fazit* → *Fazi(t)ter* (net betount), *Limit* → *Limitten*, *Kredit* → *Kreditter*

cf. och net verduebelt

-ip: *Prin'zip* → *Prinzipien*

-ek: *Éislek* → *Éisleker*, *Flillek* → *Flilleken*, *Musek* → *Museker*

Wichtig ass et och, sech d'Suffixen ze mierken, déi et engem erlaben lëtzebuerger Beruffs-, Titelen- a Funktiounsnimm ze verweiblechen.

-air(e) → airin: *Locataire* → *Locatairin*, *Notaire* → *Notairin*, *Propriétaire* → *Propriétairin*
an der Endung *-airin* fält den *e* ewech; géif e stoe bleiwen, da wier d'Liese vun dëse
Wierder vill méi schwéier: *Locatai-rein

-är → ärin: *Pensionär* → *Pensionärin*, *Sekretär* → *Sekretärin*

-e: *Adjoint* → *Adjointe*, *Enseignant* → *Enseignante*

-er → esch: *Minister* → *Ministesch*, *Instrukter* → *Instruktesch*

-eur → euse: *Coiffeur* (*Coiffer*) → *Coiffeuse*, *Relieur* → *Relieuse*

-in (Singulier): *Aarbechter* → *Aarbechterin*, *Affekot* → *Affekotin*

-innen (Pluriel): *Architektinnen*, *Astronautinnen*

-teur → trice: *Korrektur* (*Correcteur*) → *Correctrice*, *Educateur* → *Educatrice*

-mann ↔ fra (Sg.): *Hausmann* ↔ *Hausfra*

-männer ↔ fraen (Pl.): *Hausmänner* ↔ *Hausfraen*

4.2.6 De Pluriel vun den Transferenzen

Déi franséisch oder englesch Plurielendunge ginn am Lëtzebuergeresche ganz seele benotzt. De lëtzebuerger Plurielsmorphem **-en / -er** gëtt also un den transferéierte Lexem a senger Singuliersform drugehaangen. Huet d'Transferenz schonns ee finalen "-e", da kënnt nëmmen nach den "-n" dobäi. Cf.:

<i>ee Bijou</i>	→ <i>zwéi Bijouen</i>	<i>eng Avenue</i>	→ <i>zwou Avenuen</i>
<i>ee Journal</i>	→ <i>zwéi Journalen</i>	<i>ee Cours</i>	→ <i>zwéi Coursen</i>
<i>een Avis</i>	→ <i>zwéin Avisen</i>	<i>ee Jus</i>	→ <i>zwéi Jusen</i>

Opgepasst: well den "s" um Schluss vum Wuert net ewechfält, kann et zur Verwiesslung mat aneren Nominalbasisse kommen, cf.:

Maacht mol fir dat neit Gebai e puer Devisen (Kostenanschlag).

↔ *Et muss een ëmmer alles ëmrechnen an aner Devisen* (Währungen).

Mä: *Hien huet zwéi Course gehal* (Unterricht).
 ↔ *Hien huet zwou Courssë gewonnen* (Rennen). (/s/ = <ss>)

Bei polylexikalesche Wieder aus dem Franséische gëtt de Plurielsmorphem “-en” oder “-er” un de Schluss vum leschten Element drugehaangen. Déi aner Elementer bleiwen am Singulier:

ee Procès-verbal → *zwéi Procès-verbalen* (an net: *Procès-verbauxen)

cf. och: *d’Agence-matrimonialen*, *d’Aide-à-domicilen*, *Chaise-longuen*, *d’Faits-accomplien*,
d’Grande-surfacen, *d’Point-de-vuen*, *d’Règlement-grand-ducalen*,
d’Repas-sur-rouen, *d’Sens-interditen* ...

Wa bei de franséischen Transferenzen op “-e” oder “-é” wéinst der Eifeler Regel den “-n” ewechfält, da kënt een Trema op de leschten “-e”, cf.:

eng Avenue → *zwou Avenuë* fir *d’Leit*;   *de Critère* → *d’Critèrë* fir *d’Groussschreiwung*

cf. och dës Lëscht vu Beispiller, wou den “-n” vun der Plurielsendung “-en” wéinst der Eifeler Regel kann ewechfalen:

d’Allongë, *d’Anomalië*, *d’Auteure*, *d’Avisé* [verbesseren], *d’Baissen* an *d’Haussë* vun den *d’Loyeren*,
d’Besoine, *d’Bilane*, *d’Budgete* vum *Office social*, *d’Chancë*, *d’Congéë*, *d’Dossiere*, *d’Etudë*, *d’Faite*,
d’Fautë, *d’Intérête* beiëneen ze setzen, *d’Jalousië* [bei der Fenster], *d’Liene*, *d’Locatairë*, *d’Montante*,
d’Moyene, *d’Patrone*, *d’Point-de-Vuë*, *d’Procès-verbale*, *d’Projete*, *d’Reklamme*, *d’Retarde*,
d’Revenuë [verbesseren], *d’Rond-pointe*, *d’Routiere*, *d’Sens-interdite*, *d’Subsidë* [verlängeren],
d’Terraine, *d’Visitë* [ginn deier] ...

Bei der femininer Form vum franséischen Nominalement gëtt de Plurielsmorphem “-en” un de feminine Suffix drugehaangen. Den “-e” vum Plurielsmorphem “-en” kritt dobäi systematesch een Trema:

ee Client   → *eng Cliente*   → *zwou Clienteën*   → *déi zwou Clienteë* sinn do
een Employé   → *eng Employée* → *d’Employéeën*   → *d’Employéeë* sinn do

Bei den englesche Wieder gëtt de Plurielsmorphem “-en” einfach un d’Singuliersform drugehaangen, cf.:

ee Link   → *dräi Linken*; *eng Homepage*   → *zwou Homepagen*

Bei verschiddenen Nominalement ass et awer och méiglech, d’Plurielsendung aus dem Englesche bäizebehalen. An deem Fall gëtt déi lëtzebuerger Plurielsendung “-en” net méi drugehaangen, cf.:

Highlight   → *Highlights* (mir weisen Iech elo d’Highlights aus dësem Film)
Link   → *Links* (géi mol op d’Links vun där Homepage)

4.3   Zusammen- oder Getrenntschreiwung?

Wann een sech freet, wat ee Wuert ass a wéi een et définéiere soll, da kann ee vu engem phoneteschen, morphologeschen oder semantesche Standpunkt ausgoen. Hei gëtt ënner “Wuert” eng morphogrammatesch Eenheet verstan, dat heescht een einfachen oder komplexe

Lexem mat eventuell grammatesche Morphemer, déi zesummen eng graphesch Eenheet bilden an dann och als semantesch Eenheet interpretéiert ginn. Souwäit d'Lëtzebuergesch sech dem Standarddäitschen uschléisst, gëlle selbstverständlech och d'Regele vun der amtlecher Regelung vun der offizieller däitscher Orthographie, obschonn d'morphosyntaktesch Gruppegrammtek, déi hei bei eis am Hannergronn steet, guer net déiselwecht ass, wéi de Modell vum offiziellen däitschen Text. Fir datt de Lieser méi liicht vergläiche kann, hu mir esouguer heiandsdo déi standarddäitsch Beispiller, déi an der amtlecher Regelung zitéiert sinn, an d'Lëtzebuergesch iwwersat.

⇒ Am Prinzip ginn all autonom morphologesch Eenheeten, déi aus engem Lexem + Affix + grammatesche Morphemer bestinn, vunenanner getrennt geschriwwen.

Beispill: *ruffen* (ruff + en), *Beruff* (Be-ruff), *riffs* (riff + s), *geruff*, *beruff-lech*

Dérivéiert Wierder ginn also zesumme geschriwwen, awer vun den anere Wierder getrennt.

Leider ass et net ëmmer esou einfach ze ënnerscheeden, ob e Sproochkomplex soll zesummen- oder getrenntgeschriwwe ginn. Dat hänkt souwuel vu sengem syntaktesche wéi och semantesche Funktionéieren of.

- An der Regel ginn déi Wierder unenanner geschriwwen, bei deenen den éischten oder zweeten Deel ënnert där Form net als autonomt Wuert virkënnt, z.B.:

be-droen (Präfix), *Zeech-n-ung* (Suffix)

- Getrennt gëtt ëmmer da geschriwwen, wann een Element syntaktesch kann erweidert ginn, also mat aneren Elementer ee syntaktesche Wuertgrupp forméiert, z.B.:

<i>iergendeen</i>	mä: <i>iergend sou een</i>	<i>entlafen</i>	mä: <i>séier lafen</i>
<i>fonkelnei</i>	mä: <i>ganz nei</i>	<i>d'Groussgaass vu Lëtzebuerg</i>	mä: <i>eng grouss Stad</i>

- Getrenntgeschriwwe gëtt eng fräi Bildung (ee syntaktesche Wuertgrupp) ewéi *schéi molen*, *schéi gemoolt*, *rout Luuchten*. Mä esou bal et sech ëm eng figéiert a lexikaliséiert Wuerteenheet handelt, déi telle quelle als lexikalesch Basis vun engem syntaktesche Grupp funktionéiere kann, wéi z.B. *Schéimolerei*, *Routkäppchen*, da gëtt unenee geschriwwen. De Lexikalisierungsgrad spillt also och eng wichteg Roll bei der Oftrennung vu Wierder am Schrëftlechen.
- Ob ee Lexem zesummen- oder getrenntgeschriwwe gëtt, hänkt elo awer och nach vun der Kategorie vum Lexem selwer of.

Mir ënnerscheede véier Haaptfäll, jeenodeem zu wat fir enger Kategorie d'Hauptelement oder déi lexikalesch Basis gehéiert.

- Verben (4.3.1)
- Adjektiv + Partizip (4.3.2)
- Nominaliséierungen (4.3.3)
- aner Wuertsorten (4.3.4)

4.3.1 Verben

Ob einfach oder komplex, d'Verben an enger finiter Form um Enn vun engem Verbalgrupp, am Partizip Perfekt oder am Infinitiv gi grondsätzlech zesummegeeschriwwen. Z.B.:

<i>well hie kënnt</i>	<i>well hien sech langweilt</i>
<i>Si fäert, eleng ze kommen</i>	<i>Hie wëllt sech net langweilen</i>
<i>Hien ass mat senger Mamm komm</i>	<i>Hien huet sech ganz béis gelangweilt</i>
<i>... datt si scho fortfuere</i>	<i>... datt si scho fortgefuer sinn</i>
<i>(Si fuere scho fort)</i>	<i>(Si si scho fortgefuer)</i>

Ënner de komplexe Verbe muss dann awer nach ënnerscheet ginn, tëschent:

- ontrennbare Verben, déi meeschtens Ofledungen oder Derivatioune sinn (4.3.1.1).
Et gëtt am Fong net vill där Verben am Lëtzebuergeschen, z.B.:

langweilen, babysitten

- trennbar Verben, déi éischter Zesummesetzung sinn an och an zwee Elementer getrennt ginn, wann d'finit Form vum komplexe Verb an enger Verbalgrupp an Éischt- oder Zweetstellung steet:

<i>... datt si scho fortfuere</i>	<i>... datt si scho fortgefuer sinn</i>
	<i>(mat dem "ge-" tëscht deenen zwee Stécker vum Partizip Perfekt)</i>
<i>Mä: Si fuere elo scho fort</i>	<i>Fuere si gläich fort?</i>

Wéi am Däitschen an am Englesche ginn et där trennbarer Zesummesetzungen eng sëllegen am Lëtzebuergeschen: *bereethalen, dobäikommen, erarutschen, zesummeschloen*, a.s.w. (cf. 4.3.1.2)

De Prinzip ass deem heiten:

➡ Bei ontrennbare Verbe bleift d'Reiefolleg vun hiren Elementer ëmmer déiselwecht.

z.B.: *Hien iwwersetzt Bicher op Franséisch.
Hien huet Bicher op Franséisch iwwersat.
... datt hie Bicher op Franséisch iwwersetzt.
Hie ka Bicher op Franséisch iwwersetzen (Infinitiv).*

➡ Bei trennbar Verbe kann d'Reiefolleg vun hiren Elementer jee no hirer Plaz an der Ausso wiesselen:

<i>erarutschen:</i>	<i>Ech si mat Frënn an dat neit Joer eragerutscht Fir an esou Geschichten eranz<u>er</u>utschen, muss ee schéin domm sinn. Rutsch do eran!</i>
<i>dobäikommen:</i>	<i>Dëst Argument dierf nach dobäikommen. Dëst Argument schéngt mir dobä<u>ie</u>kommen. An dunn ass hien dobäikomm. Dat Argument kënnt dann och nach dobäi.</i>

4.3.1.1 Ontrennbar Zesummesetzungen

Verbaliséiert Basissen, Nominalementer, Adjektiver a virun allem onverännerlech Präfixe kënne mat Verben ontrennbar Eenheete forméieren. Si ginn ëmmer zesummegeschriwwen.

Et gehéieren heihin:

- Verbaliséiert komplex Nominalbasissen wéi déi scho genannten
sech langweilen (ofgeleet vun *eng Langweil*)
babysitten (ofgeleet vun *to sit baby*)
- Komplexer aus engem Rescht vun Nominal- oder Präpositionalgrupp + Verb, z.B.:
schlussfolgeren (*ech hunn dorausser geschlussfolgert*)
- Zesummesetzungen aus engem Adjektiv + Verb, z.B.:
voll 'bréngen, *'blomaachen* (*schwänzen*)
- Komposita aus Präpositioun / Partikel (unbetount) + Verb, z.B.:
duerch'briechen, *ënner'sichen*, *ëm'goen*, *hanner'goen*, *iwwer'setzen*, *mëss'handelen*, *widder'huelen*
- Derivatiounen aus Präpositioun / Präfix + Verb:
be'sichen, *ëm'froen* (*sech*), *em[p]'fannen*, *ent'féieren*, *er'féieren*, *ge'falen*, *ver'kafen*, *zer'rappen*

An dës Rei gehéieren och vill aus dem Franséischen transferéiert Verbe mat ontrennbarem Präfix, z.B.:

déplacéieren, *infor'méieren*, *interpré'téieren*, *represent'éieren*

4.3.1.2 Trennbar Zesummesetzungen

Nominalementer, Adjektiver oder Partikelen, dat heescht onverännerlech lexikalesch Elementer, kënne mat Verben trennbar Komposita bilden. Si ginn nëmmen zesummegeschriwwen am Infinitiv, am Partizip Perfekt, souwéi an de Verbalgruppen, wou d'finit Form vum Verb um Schluss steet. Den eventuellen *ze* am Infinitivgrupp oder *ge-* am Partizip Perfekt steet tëschen deenen zwee Stécker: *matzefueren*, *matgefuer*

D'Zesummeschreiwung ass d'**Ausnam**, déi geregelt muss ginn.

“Verbzousätz” (d.h. Wieder oder Lexemelementer) ginn nëmmen da mat Verben zesummegeschriwwen,

- wa se weder gesteigert nach erweidert kënne ginn oder
- wann dat éischt Element vum Kompositum (de “Verbzousatz”) net autonom virkënnt.

Normalerweis ginn déi zesummegezat Wieder och deemno tel quel an den Dictionnaire lemmatiséiert.

Am Detail muss een ënnerscheiden:

- ① d'Zesummeschreiwungen
- ② d'Getrenntschreiwungen
- ③ d'eventuell Toleranzregel

① **D'Zesummeschreiwung** gëtt et an e puer Fäll:

- Bei de Komposita aus enger betountener Partikel + Verb, z.B.:

offräissen, ofbauen, ofbéien, ofbestellen, ofhuelen

<i>a-</i>	<i>dohin-</i>	<i>drop-</i>	<i>erbäi-</i>	<i>géint-</i>	<i>virop-</i>
<i>an-</i>	<i>dohier-</i>	<i>dru-</i>	<i>erduerch-</i>	<i>hi-</i>	<i>wech-</i>
<i>aus-</i>	<i>donieft-</i>	<i>duerch-</i>	<i>erëm-</i>	<i>hier-</i>	<i>zesummen-</i>
<i>bäi-</i>	<i>dorëms-</i>	<i>ëm-</i>	<i>eriwwer-</i>	<i>iwwer-</i>	<i>zou-</i>
<i>dertëschen-</i>	<i>dorun-</i>	<i>ënner-</i>	<i>erof-</i>	<i>mat-</i>	<i>zréck-</i>
<i>do-</i>	<i>dovun-</i>	<i>entgéint-</i>	<i>erop-</i>	<i>of-</i>	<i>zugronn-</i>
<i>dobäi-</i>	<i>dowidder-</i>	<i>entlaang-</i>	<i>ervir-</i>	<i>op-</i>	<i>zurecht-</i>
<i>dofir-</i>	<i>dozou-</i>	<i>eran-</i>	<i>ewech-</i>	<i>vir-</i>	<i>zuwidder-</i>
<i>dogéint-</i>	<i>dran-</i>	<i>eraus-</i>	<i>fort-</i>	<i>viraus-</i>	

Als Basis vun engem Infinitivgrupp mat “ze” gëtt de ganze lexikalesche Komplex meeschtens zesummegegeschriwwen, op d'mannst wann d'Partikel am Infinitiv mam Verb zesummegegeschriwwe gëtt, z.B.:

[amplaz] *dobäizeléieren, eranzerutschen, ofzeschreiwen, virauszegesinn, zesummenzeschreiwen...*

- Bei de Komposita aus Adverb oder Adjektiv + Verb:

- Dat éischt Element gëtt haut (an deemselwechte Sënn) net méi autonom gebraucht:

'lassgoen, 'nidderschreiwen, 'weiderfueren (néol. fir 'virufueren)

feelschloen, wäiss'maachen, 'nokommen

mä: *blöd* °kucken, *giel* °usträichen, *rout* °schreiwen

- Dat éischt Element ka weder erweidert nach gesteigert ginn (d'Negatioun “net” gëllt net als Steigerung), z.B.:

be'reethalen, [sech] 'doutlaachen, 'festsetzen (bestëmmen), 'feststellen (konstatéieren)

fräispriechen (acquitter), guttschreiwen (zouschreiwen), groussschreiwen (d'Groussschreiwung),

héichrechnen, klengschreiwen (eppes klengschreiwen, mä: eppes méi kleng schreiwen)

krankschreiwen, schwaarzschaffen (ouni ze déklaréieren)

- Komposita aus deels denominaliséierter Nominalbasis + Verb: (cf. 4.4.2.2)

heem: heembréngen, heemfueren, heemgoen, heemkéieren

präis: präisginn (aus dem Alfranséischen: “donner prise”)

stand: standhalen; statt: stattfannen; deel: deelhuelen

D'syntaktescht Funktionéiere vun dësen trennbaren Zesummesetzungen, vun deenen déi mat Partikelen am meeschte virkommen, soll hei nach eng Kéier signaliséiert ginn:

- Getrenntgeschriwwen, wann d'finit Verb vir am Saz (an Éischt- oder Zweetstellung) stoe muss:

*Hie **fiert** e Méindeg **zréck**.*

- Zesummegeschriwwen am Infinitiv, Partizip Perfekt a wann d'Verb um Enn vum Verbalgrupp virkënnt:

*Et war nach Zäit, séier **zréckzefueren**. Hie wäert dach net schonns **zréckfueren**.*

*Hien ass gëschit schonns **zréckgefuer**. Ech weess, datt hie gëschit schonns **zréckgefuer** ass.*

② **Getrenntgeschriwwe** ginn d'lexikalesch Elementer an anere Fäll.

- Wann de verbalen Deel vum Kompositum Partikel, Adverb, Adjektiv oder Nominaelement + Verb a finiter Form an zweeter Positioun um Sazufank steet:

***Dobäi kënnt**, datt dat guer net sou sécher ass. **Bereet hält** en sech op jiddwer Fall.*

***Dertësche kouw** eppes Wichteges.*

- Bei polylexikalesche Lexien (dat heescht meescht figéiert Ausdréck), déi aus engem Adverb + e Verb bestinn:

***ausenaner** goen, **auswenneg** léieren, **beienaner** bleiwen, **doheem** bleiwen,
duerchenaner bréngen, **duerchenaner** schwätzen, **eleng** stoen,
hannerzeg fueren, **hannertenaner** fueren, **iwwerhand** kréien, **iwwertenaner** leien,
niewentenaner sëtzen, **nouewen** (erop) kucken, **novir** (virun sech) kucken, **openaner** oppassen,
[sech] **queesch** stellen, **unenaner** denken, **uewenop** goen, **vunenaner** goen, **zegutt** halen,
zouenaner passen*

*cf. mat de Präpositionallexien: zu **Hëllef** kommen, a **Fro** stellen*

- Bei Zesummesetzungen aus Adjektiv + Verb.

Wann d'Adjektiv erweiderbar oder steigerbar ass, wéinstens duerch “méi” oder “ganz”:

***bekannt** maachen (een nach méi bekannt maachen, ee ganz bekannt maachen),
fest halen, **fräi** schwätzen (ouni Virlag ganz fräi schwätzen), **genee** huelen,
gutt schreiwen (lieserlech), **grouss** schreiwen (du muss nach méi grouss schreiwen)
gutt goen, **haart** schwätzen, **kuerz** trëppelen,
licht falen, **lues** schaffen, **no** bréngen, **propper** schreiwen, **schlecht** goen,
schwéier huelen, **séier** fueren, [een] **zefridde** loossen, [sech] **zefridde** ginn,*

Och wann d'Adjektiv eng Dérivatioun op -eg, -esch, -lech ass:

***frëndlech** gréissen, **grëndlech** schaffen, **helleg** spriechen, **heemlech** maachen, **iwwereg** bleiwen,
kritesch denken, **séileg** spriechen*

- Bei Ausdréck mat engem Rescht vun engem Nominalgrupp + Verb (d'Nominaelement ass da groussgeschriwwen)

***Angscht** hunn, **Auto** fueren, **Bankrott** goen, **Diät** halen, **Feier** fänken,
Fouss faassen, **Kaarte** spillen, **Kapp** stoen, **Leed** dinn, **Nout** leiden, **Schlaang** stoen,
Schold droen, **Schlittschong** fueren, **Vëlo** fueren, **Waasserschi** fueren.*

- Bei engem polylexikalesche Verb am Infinitiv + Verb oder Partizip Perfekt + Verb:

***bestoe** bleiwen, **gefaangen** huelen, **geschenkt** kréien, **getrennt** schreiwen,
kenne léieren (mir hunn eis kenne geléiert; fir eis kennen ze léieren), **leie** loossen,*

sëtze bleiwen (an der Schoul oder op enger Bänk), spazéiere goen, verluer goen

- ③ Wéi am Däitsche gëllt awer och d'**Toleranzregel**, dat heescht, datt a ville Fäll, besonnesch bei Adverben an Adjektiver, déi zwou Méiglechkeete bestinn, virun allem wann de lexikaleschen Ausdrock eng metaphoresch Bedäitung huet:

*Dat kann dach nëmme **schlechtgoen**. Ech kann net kommen, well et mir haut **schlechtgeet** / well et haut **schlecht geet**.*

*Zënter senger Operatioun kann hien nach just **schlecht goen**.*

- Nëmme wann dat éischt Element virum Verb een Nominallexem ass, dat groussgeschriwwen gëtt, ass d'Getrennschreiwung obligatoresch. (cf.: **Aangscht hunn**)
- Och bei polylexikalesche Präpositiounen oder bei anere ganze Präpositionalgruppe kann ee wéinst der Schreifweis zécken; hei gëtt ee Präpositionalgrupp selwer global als Präpositioun benotzt:

<i>ausser Stand sinn</i>	oder	<i>ausserstand sinn</i>
<i>am Plaz vun</i>	oder	<i>amplaz vun</i>
<i>op Gronn vun</i>	oder	<i>opgronn vun</i>
<i>zu Laaschte vun</i>	oder	<i>zulaaschte vun</i>

mä: *eppes a Fro stellen* gëtt ni zesummegeschriwwen, well *a Fro* global net als Präpositioun virkënnt: *eppes *afro stellen* (cf. 4.3.4.2).

- Komplexer mat *sinn* zielen net als Zesummesetzungen. Si ginn ëmmer getrennt geschriwwen, z.B.:

am/ausser Stand sinn, bankrott sinn, do sinn, eriwwer sinn, fäerdeg sinn, um Lafende sinn, lass sinn, zesumme sinn, zefridde sinn, zréck sinn.

Als Vereinfachung kann ee festhalen:

Bei de Verbe gëllt prinzipiell, datt si an zwou Elementer getrennt ginn, wann et sech ëm trennbar Zesummesetzungen handelt.

Déi syntaktesch Facteuren (méiglech Erweiderung, Graduëierung a.s.w.) si bei der Entscheedung fir déi genormt Zesummeschreiwung méi wichteg, wéi déi semantesch Argumenter (konkreten eigentleche Sënn / bildlech-metaphoresch Bedeitung a.s.w.).

Net autonom betount Partikelen, net erweiderbar Nominal-, Adjektiv- an Adverb-Elementer gi mam Verb zesummegeschriwwen.

Déi aner Kategorie gi vum Verb getrennt geschriwwen.

4.3.2 Adjektiv + Partizip / Adjektiv + Adjektiv

Fir d'Partizipie gëllen déiselwecht Regele wéi fir d'Adjektiver respektiv d'Kardinal- an d'Ordinalzuelen.

Bei den Adjektiver / Partizipien gëtt ënnerscheet tëscht:

- Zesummesetzunge wéi: *batterséiss, dräizéng, siwwenzéng*
- Syntaktesch autonom Wuertgruppe wéi: *gigantesch grouss* (Adjektivgrupp)
zwou Milliounen (Nominalgrupp) ...

4.3.2.1 Zesummeschreiwung

Nominalementer, Adjektiver, Verbstämm, Adverbien oder Pronome kënnen mat Adjektiver oder Partizipie Komposita bilden. Si ginn zesumme geschriwwen. Z.B.:

- Komposita, an deenen dat éischt Element als Rescht vun engem Wuertgrupp steet:

fangerbreet (mä: *ee Fanger breet*), *méintelaang* (mä: *fënnef Méint laang*),
knéidéif, meterhéich (mä: *zéng Meter héich*), *milieubedéngt* (mä: *vu sengem Milieu bedéngt*)

Hei geet et eigentlech ëm déi Komposita, wou ee Complément an eng Adjektivbasis “zesumme geréckt” sinn.

- Komposita, an deenen dat éischt Element net méi autonom ka virkommen an och net méi erweiterbar ass:

einfach, groussspureg (dérivéiert vum Ausdrock “grouss Spur”),
villdeiteg (ofgeleet vu “vill [be]deit[en]”)

- Zesummesetzungen aus kopulativen paratakteschen Adjektiver, déi duerch *an* kënnen paraphraséiert ginn, z.B.:

batterséiss (= *batter a séiss*), *blogro, dafstomm, flichtwaarm, naasskal*

- Zesummesetzunge mat graduativen Elementer, dat heescht mat dacks bildlechen oder metaphoresche Bewäertungselementer:

batter-: *batterkal*, *brand-*: *brandnei*, *doud-*: *doudellen*, *extra-*: *extraschéin*,
hyper-: *hypernei*, *kristall-*: *kristallkloer*, *mega-*: *megaräich*,
mëscht-: *mëschnaass*, *rommel-*: *rommeldomm*,
sau-: *saukal*, *super-*: *supercool*, *stack-*: *stackliddereg*, *ste-*: *steeräich*,
ultra-: *ultrakonservativ*.

- Polylexikalesch Kardinalzuelen ënnert *enger Millioun* + polylexikalesch Ordinalzuelen:

dräizéng, [den] *eenhonnertste Gebuertsdag*, [de] *fofzénge Dezember*,
nonzéng honnertnéngannonzeg, [de] *siechzéng* milliounste *Visiteur*,
siwen honnert, [de] *véier* honnertdausendste *Fall*

Mä: Nominalquantificateure wéi *Dosen, Billioun, Millioun, Milliard* ginn net mat aner Wierder zesumme geschriwwen:

eng *Dosen* *Eeër*, zéng *Pond* *Gromperen*, dräi *Kilometer* *Wee*;
Hien huet *éierlech* zwou *Milliarden* *an zweehonnertdausend* *Frang verjuppt*.

4.3.2.2 Getrennschreiwung

Déi Adjektiver, Nominalementer, Verben oder Adverben, déi vum Verb getrennt geschriwwen ginn (cf. 4.3.1.2), bleiwe getrennt, och wann d’Verb am Partizip steet:

auswenneg léieren → *auswenneg geléiert*
haart geschwat, kenne geléiert, sëtze bliwwen, Vëlo gefuer, zesumme gewiescht

Ganz allgemeng gëllt d'Regel, datt Elementer, déi autonom oder erweiderbar Membere vun engem Adjektiv- oder Partizipgrupp sinn, getrennt geschriwwe ginn:

äiseg kal, riseg grouss, mikroskopesch kleng (Elementer op *-eg, esch, lech*, cf. 4.3.1.2:②)
 mä: *risegrouss* (graduativt Bewäertungselement)
een ausgerechent feine Jong (Adjektivgrupp *ausgerechent fein* als Member vun engem Nominalgrupp)
eng ganz eescht gemengte Bemierkung (Partizipgrupp *ganz eescht gemengt* als Member vun engem Nominalgrupp)
eng blond gefierfte Frau (Partizipgrupp *blondgefierft* als Member vun engem Nominalgrupp)
zwee Fanger breet, dräi Meter héich, liicht verdaulech, ee selwer gemooltent Bild, a.s.w.

Och hei gëllt d'**Toleranzregel** an all deene Fäll, wou een sech net sécher ass, ob et sech elo ëm ee syntaktesche Grupp handelt, bei deem d'Wierder getrennt vunenaner geschriwwe ginn, oder schonns ëm eng lexikaliséiert Eenheet, déi eng potentiell Basis ass an zesumme geschriwwe gëtt:

<i>net ëffentlech, zwou Tonne schwéier, zwéi Méint laang</i>	gëtt getrennt geschriwwen;
<i>tonneschwéier, méintlaang</i>	gëtt zesumme geschriwwen.

4.3.3 Nominalzesummesetzungen

4.3.3.1 Zesummeschreiwung

Nominalementer, Adjektiver, Verbstämm, Pronomen oder Partikele kënnen mat Nominalementer eng Zesummesetzung bilden. Si gi genee wéi polylexikalesch Nominalisationen zesumme geschriwwen.

Dës Basisse vun Nominalgruppe ginn ënnerdeelt an:

- Determinativkomposita, wou dat lescht Element een Nomen ass:
  - *Frittefett, Frittendëppen, Groussgaass, Knuppauto, Orangejus, Rewenigroman, Schlofzëmmer*
Determinativstruktur
  - *ee Véierelkilogramm, dräi Aachtelliter, fënnef Honnertstelsekonn ...*
Quantifikationsstruktur; d'Getrennschreiwung ass och méiglech:
ee Véierel Kilogramm, dräi Aachtel Liter, fënnef Honnertstel Sekonn ...
  - *Airbag, Background, Bandleader, Bestseller, Blackbox, Mountainbike, Nightclub, Software, Swimmingpool, Touroperator, Weekend ...*
Determinativstrukturen aus dem Engleschen; mä heiansdo ass och d'Originalorthographie méiglech: *een Tour Operator, Black Box, Soft Drink ...*
  - *Legitimationskaart* ← *carte de légitimation*, *Allersmätsch* ← *match aller*
Zesummesetzungen aus dem Franséischen, wou weinst der regressiver germanesch-däitscher Struktur d'Reiefolleg vun den Elementer ëmgekéiert ass.
- Nominalisationen, wou dat lescht Element keen Nomen ass:

- Infinitivgruppen:
Autofueren, Bekanntmaachen, Leieloossen, Sëtzebleiwen
  - Aner Gruppen:
ee Mëssversteesdemech, ee Rendez-vous, eng Vergissmeinnicht ...
- Determinativkomplexer, déi als Denominatioun funktionéieren:
    - *Brennerpass, Europabréck, Routbréck, Schumansgebei, d'Spuerkeess*

Wann de lexikalesche Komplex aus dem Franséischen transferéiert ass, kann hien och mat Bindestrécher verbonne ginn:

- *d'Avenue-de-la-gare, d'Place-d'armes* oder *d'Avenue de la gare, d'Place d'armes*

4.3.3.2 Getrenntschréiwung vun Nominalkomplexer mat oder ouni Bindestréch(er)

Vergläicht een déi zesumme-geschriwwen Nominalzesummesetzung mat getrennt geschriwwenen, wéi déi, déi elo hei opgezielt ginn, da kann ee feststellen, datt hir semantesch Struktur dacks bal déiselwecht ass. Et handelt sech an dësem Fall meeschtens ëm Nominalementer, déi niewentenee stinn:

- Zwéin Eegennimm mat enger parataktesch-additioneller Struktur, déi mat **an** paraphraséiert ka ginn:

Elsass-Lothringen, Champagne-Ardenne

- Een oder e puer Titelen + een Eegennimm. D'Struktur ass explikativ a si ka mat **heeschen** oder **sinn** paraphraséiert ginn:

*Den Här an d'Madame Serres, d'Stad Schëffleng, d'Madame Ministesch,
de Fall Rosenberg, d'Fach Lëtzebuergesch*

- Marken- a Personalnimm kommen a progressiven oder regressive Strukturen vir:

°Jakobs Kaffi, Good-°Year- Pneuen, Cacha° rel-°Boutique, James °Bond

- Schliisslech ass och d'Quantifikationsstruktur ze bemierken, vun där scho Rieds war (cf. 4.3.3.1):

*zwei **Pond** Drauwen, e **Glas** Roude Wäin, ee ganze **Koup** giele Sand, ee **Faass** Traminer,
honnert **Fläsche** Rulänner.*

4.3.4 Aner Wuertzorten

Polylexikalesch Adverben, Konjunktiounen, Präpositiounen a Pronome ginn **zesumme-geschriwwen**, wann een net méi däitlech ënnerscheeden kann, ëm wat fir eng Zort, Form oder Bedeitung et sech bei deenen eenzelen Elementer handelt, an och wann dee ganzen Ausdrock an eng aner Wuertkategorie iwwergeet.

4.3.4.1 Zesummeschréiwung

- Bei den Adverben:

biergop, biergof, daagsiwwer, riichtaus, beileiwen, beizäiten (= figéiert Präpositionalgruppen)

där-: därmoossen, därart, heiansdo (= pronominalen Ursprung)

zu-/ze-: allze, zuallerlescht, zemol, zedéifst, zuzäiten (= präpositionalen Ursprung)

an och déi sougenannten “Prä- a Suffixoiden”, dat heescht, Elementer déi ëmmer méi als Prä- oder Suffixe funktionéieren:

aller-: alleréischt; -deels: gréisstendeels, meeschtendeels;

-déngs: allerdéngs, neierdéngs; -falls: allefalls, kengesfalls, schlëmmstefalls;

-hallwer: éirenhallwer; -hand: gemengerhand; iergend-: iergendeemol, iergendwou, iergendwéi;

-mol: ebeemol (op eemol), eemol, zweemol;

-mools: villmools; -moossen: eenegermoossen, gläichermoossen, därmoossen;

-säits: engersäits, mengersäits, allsäits; -sou: souwéisou, ëmsou, wéisou;

-wäerts: säitwäerts; -wegen: mengetwegen, dengetwegen;

-weis: dommerweis; -weilen: bisweilen; -zäit: allzäit, sengerzäit, zurzäit;

-zäiten: allzäiten, beizäiten; -zou: ëmmerzou

- Bei komplexe Konjunktiounen:

soubal, soulaang, soudacks, souvill, souwäit.

Soubal ech Bescheed weess, ruffen ech dech un. Souvill ech weess, kënnt en net.

- Bei komplexe Präpositiounen:

amplaz (vum), [mir] / [dir] zuléift

- Bei Pronomen:

iergend-: iergendeppes, iergendeen, iergendwou, iergendwéi, iergendwann

jiddwer-: jiddwereen

4.3.4.2 Getrenntschreiwung

Getrenntgeschiwwen ginn:

- Ausdréck, wou een Element erweidert ginn ass:

dës eng Kéier, a kengem Fall, déi éischte Kéier, eng eenzeg Kéier, zu jiddwer Zäit, eng Zäit laang, iergend sou een, iergend sou eng Kéier, iergend sou eppes

- Ausdréck, wou een d’Zort, d’Form oder d’Bedeutung vum Bestanddeel nach ganz gutt kann erkennen:

doriwwer ewech, zu Enn (goen / kommen), a Fro (kommen / stellen), zu Fouss (goen), zu Hëllef (kommen), zu Schued (kommen)

- E puer polylexikalesch Konjunktiounen:

ausser datt (et sief datt), bis datt, ounst datt, sou datt

- Graduativstrukture mat: *sou, wéi, ze* + Adjektiv / Adverb oder Pronom:

sou héich Haiser; ech hunn dat schonns sou dacks gefrot;

hatt huet sou vill Suen; wéi vill Leit; ze wäit gaangen

- Graduëiert Negatiounswierder:

guer keen, guer net, guer näischt, iwwerhaapt guer net

D'Toleranzregel gëllt och besonnesch bei méi oder manner figéierte Präpositionalgruppen:
(cf. 4.3.1.2: ③)

<i>ausserstand sinn</i>	↔	<i>ausser Stand sinn</i>	<i>amstand sinn</i>	↔	<i>am Stand sinn,</i>
<i>zugronn goen</i>	↔	<i>zu Gronn goen</i>	<i>zuschold komme loossen</i>	↔	<i>zu Schold komme loossen</i>
<i>zuwee bréngen</i>	↔	<i>zu Wee bréngen</i>	<i>zulaaschten</i>	↔	<i>zu Laaschte vun</i>
<i>amplaz</i>	↔	<i>am Plaz</i>	<i>opgronn vun</i>	↔	<i>op Gronn vun</i>
<i>vusäiten</i>	↔	<i>vu Säiten</i>	<i>zugonschten</i>	↔	<i>zu Gonschte vun</i>
<i>mathëllef</i>	↔	<i>mat Hëllef</i>			

Fir de Fall, wou een net genee weess, ob ee Komplex zesummen oder getrennt ze schreiwen ass, sollt een einfach um Prinzip festhalen, datt d'Getrenntschréiwe méi d'Regel ass wéi d'Zesummeschréiwen:

⇒ Prinzipiell gëtt getrennt geschriwwen. D'Zesummeschréiwing ass d'Ausnam, déi begrënnt a geregelt muss ginn.

4.3.4.3 De Bindestréch oder Trait d'union

De Bindestréch soll d'Liesen, d'Visualisatioun vun engem Wuert oder engem Grupp vu Wieder vereinfachen.

Bei den Transferezen gëtt de Bindestréch am Lëtzebuerger z.B. bei polylexikaleschen Elementer aus dem Franséischen oder dem Engleschen, souwäit wéi méiglech no de Regele vum däitsche Schreifsystem agesat (*Rendez-vous*, *Stand-by-system*, cf. 4.2.3). Bei den Eegennimm entsprécht d'Orthographie mat Bindestréch awer net ëmmer den hei opgestalltene Regeln, well do déi offiziell Versioun vum Kadaster oder vum Etat civil gëllt.

Um Enn vun enger Zeil an engem Text iwwerhëlt de Bindestréch d'Funktoun vun engem Trennungsstréch.

Et gëllt ze ënnerscheeden:

- ① De Bindestréch an Zesummesetzungen an an Derivatiounen, ouni Eegennum.

De Bindestréch gëtt agesat bei de Komposita mat Eenzelbuschtawen, Ofkierzungen an Zifferen.

- *b-moll, S-Kéier, s-Laut, T-Shirt, T-Träger, x-Been, x-mol, Liaisons-s*
- *D.E.A.-Mémoire, dpa-Meldung, Dipl.-Ing., DP-Fraktioun, Fussball-WM, UNO-Sécherheetsrot, d'UGDA-Museksschoul, O.G.B.L.-Memberskaart, RTLs-Auer*
Mä Kierzele vu Wieder stinn ouni Bindestréch an enger Zesummesetzung, z.B.:
Akkulueder, Buschauffer
- *3-Tonner 8-Zylinder, 5-mol, 4-silbeg, 100-prozenteg, 1-zeileg, 17-joeregt Meedchen,*
eng 5^{1/4}-Zoll Diskett, 8:0-Nidderlag, 1:1-Gläichspill, 1:0-Victoire (Sig), 2/3-Majoritéit, 3/4-Takt

Et soll een sech och e puer Extrafall notéieren.

- Virun engem Suffix kënnt nëmmen dann ee Bindestréch, wann e mat engem Eenzelbuschtaf zesummen eng lexikalesch Eenheet ausmécht, z.B:

déi x-te Kéier mä: 25fache Meeschter, 100%egen Alkohol, d'CSVler, d'FEPisten.

- Besteet deen éischten Deel vun engem Kompositum aus enger Fusioun vun Zifferen a Suffixen, da kënnt nom Suffix ee Bindestréch:

en 100stel-Millimeter, ee 70er-Ecran, de 70er-Joergang, d'68er-Generatioun.

mä: gëtt d'Ziffer ausgeschriwwen, da kënnt kee Bindestréch:

eng Zweeërbezéiung, een nénganonzeger Cru.

- De Bindestréch gëtt benotzt an Nominaliséierungen vu polylexikalesche Komplexer, besonnesch bei nominaliséierten Infinitivgruppen, mat méi wéi zwee Elementer:

*den Entweder-oder, den Deals-deels, de Make-up
dat Moies-net-opstoen-an-näischt-wëlle-schaffen;
mä: d'Autofueren, beim Tangodanzen*

- De Bindestréch gëtt a polylexikalesche Komplexer agesat, an deene schonns tëscht zwee Elementer ee Bindestréch steet:

*Vitamin-B-halteg, 35-Stonne-Woch, 2-kg-Këscht, 3-Zëmmer-Wunneng (Wunnecht), 8-Zylinder-Motor,
400-m-Laf, 800-Joer-Feier,
Kapp-u-Kapp-Course, Mond-zu-Mond-Beootmung, Wuert-fir-Wuert-Iwwersetzung,
Banquiers-Client-Relatioun, Lénks-riets-Combinatioun, Hals-Nues-Oure-Spidol,
Ost-West-Gesprécher, Ad-hoc-Formatiounen, Do-it-yourself-Method,
Éischt-Hëllef-Coursen, Owes-Make-up, Eau-de-Cologne*

- fir eng Suite vun dräimol respektiv fënnefmol deemselwechte Buschtaf am Silbegelenk ze évitéieren:

*Bestell-Lëscht, Hawaï-Inselen, Schrott-Transport, Zoo-Orchester, Zwee-eeëg
Zwillingen*

- ② De Bindestréch an Zesummesetzungen an Derivatiounen, mat Eegennumm:

- Komposita mat Persounennimm, z.B.:

*Madame Schummer-Schmitt, Här Jacoby-Unsen, Marie-Paule, Jean-Luc,
mä ouni Bindestréch: d'Schumesch Léonie, de Wildangesch Arm,
d'Miwwelhaus Mause (jee no der standesamtlecher Schreifweis)*

- geographesch Eegennumm, z.B.:

*de Grand-Duché, Esch-sur-Alzette, Esch-sur-Sûre
mä: Nordasien, Südeuropa*

Awer:

- Kee Bindestréch an engem Kompositum, an dem een Eegennumm sech mat engem aneren Element zu engem figéierten a generaliséierten Ausdrock entwéckelt huet:

Meckerkätt (Catherine), Stoussnéckel (Nicolas), Tutebatti (Jean-Baptiste)

- Bei Derivatiounen vu Komposita mat engem Eegennimm als zweet Element bleift de Bindestréch:

een al-éisleker Ausdrock

- Bei Derivatiounen vun e puer Eegennimm, Titelen oder vu polylexikaleschen Eegennimm steet och ee Bindestréch:

op der Esch-Diddelenger Streck, déi Schëffleng-Keeler Busverbindung

mä: bei Ofledungen op -er kann de Bindestréch och ewechgelooss ginn:

New Yorker Bevëlkerung ↔ New-Yorker Bevëlkerung

- A Komposita, wou dat éischt Element aus engem polylexikaleschen Eegennimm besteet, kënnt tëscht all weiderem Element ee Bindestréch:

*eng Caspar-David-Friedrich-Expositioun, eng Van-Eyck-CD
eng Nei-Lénk-DP-ADR-Drëtten-Alter-Koalitioun*

③ De Bindestréch ass fakultativ:

- fir eenzel Elementer an engem Kompositum ervirzehiewen:

*A-bildung ass och eng Bildung, eng Ech-Erzielung, Johannes-Passioun,
Davos-Sommetskonferenz*

- fir oniwwersiichtlech Komplexer méi kloer ze visualiséieren a geographesch Eegennimm weider ze präziséieren:

*Bullbars-Gesetzesprojet, Midlife-Crisis, ee lëtzebuergesch-franséischen Dictionnaire,
en technesch-praktesche Problem, Streetsoccer-Terrain, Volleyballs-Tournoi, Lëtzebuerg-Gare*

an och fir Mëssverständneser ze vermeiden:

Museker-Liewen, Musek-Erliewen, re-intégréieren (a net: *rein-tegréieren)

4.3.4.4 Den Ënner-Stréch oder Underscore

Den Ënner-Stréch gëtt exklusiv am Informatiksjargon gebraucht, fir déi verschidden Elementer vu polylexikaleschen Komposita (z.B. Fichiersnimm) unenaner ze bannen, z.B.:

Invit_Nov99, Pic_Palavas_Kuss

4.3.4.5 Den Iwwergangsbuchstaf “s” an de Liaisonskonsonant “n”

D’Liaisonsbuchstaven “s” an “n” gi benotzt fir den Iwwergang tësche Wierder ouni grouss artikulatoresch Ustrengung ze realiséieren. Si stinn “à part” a fusionéieren ni mat engem Wuert.

- Den “s” gëtt nëmme virum Pronom *de / du* gebraucht:

Wann *s de muer kënns* ↔ *Wann *de muer kënns*

(dësen “s” gëtt et am Standarddäitschen net: wenn du morgen kommst)

wann *s de mengs*, *wéi s de gesäis*, *wiem s de noleefs*, *deem s d’et sees*, *wat s de lies*, *datt s de kënns*
wat fir eng *Box s du undees*

- De Liaisonskonsonant “-n” ass en euphonescht Mëttel no **de** a **se** a virun **e** oder **en** (Kuerzform vun *hien*) fir Mëssversteedsdemecher ze entgoen. Ouni dësen Iwwergangs “-n” kënnt den “e” vun **de** oder **se** mat dem “e” vun **e** oder **en** fusionéieren an da wier d’Informatioun zweedäiteg.

Hues du hien och erkannt? ↔ *Hues de n en och erkannt?* ↔ **Hues d’en och erkannt.*

Wéi se n e gesinn hunn, *hunn se n e geschloen*. ↔ **wéi se gesinn hunn*

Kenns de n en erëm? ↔ **Kenns d’en erëm?*

Gesäis de n en nach dacks? Wann *s de n e fënns*, *kanns de n en halen*. ↔ *wann s de fënns

- Den “t”, dee gären hannert Lokalpräpositiounen kënnt, besonnesch virun engem “d” fusionéiert mat der Präpositioun:

bannen där Zäit ↔ *bannent där Zäit*,

baussen der Stad ↔ *baussent der Stad*,

ënner ↔ *ënnert*,

hanner ↔ *hannert*,

iwwer ↔ *iwwert*,

niewen ↔ *niewent / nieft*,

tëschen ↔ *tëschent / tëscht*,

widder ↔ *widdert*.

4.4 Grouss- a Klengschreiwung

Duerch d’Groussschreiwung vu bestëmmten Ufanksbuschtawen kënne verschidden Elementer an engem Text ervirgehewe ginn. D’Groussschreiwung ass an der Schrëft vun enger Sprooch net onbedéngt noutwenneg, spillt awer visuell hir Roll. Hir Regele sin am Lëtzebuergeschen wäit a breet déi vun der amtlicher Regelung vum Standarddäitschen.

D’Groussschreiwung gëtt benotzt ënner anerem:

- fir den Ufank vu bestëmmten Texteenheeten ervirzehiewen (cf. 4.4.1)
- bei verschiddene Wieder a Gruppe vu Wieder (cf. 4.4.2)

4.4.1 D’Ervirhiewe vu bestëmmten Texteenheeten

- Dat éischt Wuert vun Iwwerschrëften, Titelen (Wierker, Gesetzer, Deklaratiounen...), Uschrëften (Bréiwer) a.s.w. gëtt groussgeschriwwen.

Déi Zwéi vum Bierg, Klengt franséisch-lëtzebuergesch Wiederbuch.

Dat klengt Lëtzebuerg am groussen Europa. Internationale Linguistikolloquium zu Lëtzebuerg.

Freideg, de 17. Dezember 2000

Här Eugène Simonis

Léiwen Här Simonis,

heibäi als Attachment mäi Kommentar zu Ärem Text iwwert d’Ausstellung vum ...

Och innerhalb vun engem Zitat bleift den Titel groussgeschriwwen.

Dee Film "Déi Zwéi vum Bierg" war an den 80er ee kleng Succès.

Am Artikel "Klengt Lëtzebuerg am groussen Europa" geet et ëm d'Zukunft vum Grand-Duché.

- Dat éischt Wuert vun engem Saz oder enger onofhängeger Ausso gëtt groussgeschriwwen:

Gëscht huet et gereent. Allez, Jongen, lo maacht mol virun hei. Dajee, kënns de da bal?

- Kënnt no engem Doppelpunkt ee Saz (dat heescht: eng ganz Ausso mat engem Verb), da gëtt dat éischt Wuert vun dësem Saz groussgeschriwwen:

D'Hauptregel ass: Wie vu riets kënnt, huet Virfaart.

Mä: Kënnt kee Saz oder eng Ausso mat engem Verb, z.B. nëmmen eng Opzielung, da bleift dat éischt Wuert eventuell kleng:

Si waren all do, alleguerten: d'Schüler, d'Professeren an d'Elteren.

- Dat éischt Wuert vum Zitat an enger direkter Ried gëtt groussgeschriwwen:

Hatt huet mech gefrot: "Kënns de den Owend mat op eise Konveniat?" Ech sot: "Nee, ganz bestëmmt net!" Alleguerte soten se dunn: "Dajee, komm, géi dach mat!"

"Wat méchs de den Owend?", huet et mech gefrot. "Dat hänkt vun dir of", hunn ech em geäntwert. "Wat hunn ech dir", huet hien hatt gefrot, "nëmmen zu Leeds geden?"

Dat éischt Wuert tëscht Klameren oder Stréichelcher gëtt awer klenggeschriwwen:

Ech weess nach genee - a schwätz lo hei kee Blödsinn - wat hatt mir viru fënnef Joer gesot huet. Et huet dach (erënners du dech dann net méi?) schonn deemools ëmmer nëmmen de Geck mat äis gemaach.

- Klassifikatiounszeichen (Zifferen, Paragraphen, Buschtawen) gehéieren net zur Ausso. Dofir gëtt dat éischt Wuert duerno och groussgeschriwwen.

b) Déi diplomatesch Immunitéit vun den Europadeputéierten

§12 D'Remuneratioun vun de Guichetsbeamten

3. D'Heizungs-an d'Sanitärsbetriber am Grand-Duché

Mä den Apostroph an déi dräi-Punktelcher um Ufank vun enger Ausso gehéieren dozou. Dowéinst bleift d'Wuert hannert hinnen och klenggeschriwwen, ausser natierlech, wann et en Numm ass:

... an huet ni méi mat mir geschwat.

t ass am Fong Schued, datt ni eppes draus ginn ass.

4.4.2 D'Ervirhiewe vu bestëmmte Wieder a Gruppe vu Wieder

4.4.2.1 Nominalbasissen an Nominaliséierungen

Nominalbasissen an Nominaliséierungen, déi als Nominalbasis funktionéieren (traditionell ginn se Substantiver genannt, mä och Lexemer aus anere Kategorien gehéieren zu de Nominaliséierungen), gi groussgeschriwwen:

Aktioun, Astrid, Bett, Daach, Dier, Europa, Feier, Fräiheet, Haus, d'Intellektuellen, Kummer, Mamm, Mauer, Strooss, Versteesdemech

- Groussgeschriwwe gëtt och den éischte Buschtaf vun engem Nominalkompositum mat Bindestréch:

eng Ad-hoc-Zesummesetzung, eng S-Kéier, hien huet X-Been.

Mä: Ofkierzungen, zitéiert Wuertformen an och zitéiert Eenzelbuschtawe bleiwe kleng:

en dass-Saz, den i-Punkt, d' km-Zuel.

Selbstverständlech ginn d'Nominalementer vu Komposita mat Bindestréch och groussgeschriwwen, z.B.:

ee 400-Meter-Laf, dat Hin-an-zréck-Pendelen (nominaliséierte Infinitivgrupp) *geet engem schliisslech och op de Su*

- Transferenzen aus anere Sprooche ginn als Nominalbasis groussgeschriwwen, et sief dann, se ginn als Zitat benotzt. Bei polylexikaleschen Nominalbasisse gëtt just dat éischt Element groussgeschriwwen, z.B.:

den Drink, de Cordon-bleu, de Make-up, d'Conditio sine qua non.

Bei Ausdréck, déi aus dem Franséische kommen, gëtt an der Regel och just dat éischt Wuert groussgeschriwwen. Déi aner Elementer vum polylexikaleschen Wuert gi klenggeschriwwen an am Pluriel duerch een **Trait-d'union** matenaner verbonnen. Just dat lescht Element gëtt eventuell an de Pluriel gesat: (cf. 3.2.6)

Agence-matrimonialen, Agent-municipalen (an net: **Agents-Municipauxen*), *Chaise-longuen, Chargé-de-coursen, Table-ronden.*

Et ass awer och erlaabt, wann et sech ëm polylexikalesch Komposita aus dem Engleschen handelt, déi aus zwee Nominalementer bestinn, béid Elementer grousszeschreiwen: (cf. 4.3.3.1)

ee Full-Time-Job, de Cash-Flow, de Sex-Appeal, ee Soft Drink.

Dës englesch Wiederer kënnen souguer an engem eenzege Wuert zesummegegeschriwwen ginn:

ee Fulltimejob, en Happyend, de Sexappeal, de Smalltalk.

- Nominalementer, déi fest an engem Präpositional- oder Verbalgrupp figéiert sinn, gi meeschtens groussgeschriwwen, z.B.:

op Gronn (och: *opgronn*), *zu Gronn goen*, *an Hisiicht op* (cf. 4.3.1.2 : ③), *d'Hoer stinn engem zu Bierg*, *a Kaf huelen*, *zur Nout*, *an der Schlaang stoen*, *eppes ausser Uecht loossen*,

Angscht hunn, Auto fueren, Bankrott goen, Eescht maachen, Leed doen, Recht behalen, Recht hunn, Recht kréien, op eppes Wäert leeën, leschten Enns, op kee Fall, fir d'éischte Kéier, enges Owes (mä: *owes, kengesfalls*) (cf. 4.3.4.1).

Figéiert Gruppe vu Wierder, déi tel quel aus enger anerer Sprooch transferéiert sinn, ginn awer klenggeschriwwen:

in flagranti, de facto, pro domo, coram publico, ex cathedra, a cappella
mä: een *A-cappella-Chouer* (= polylexikalesch Nominalbasis).

- No den Adverben *gëschter, haut, iwwermuer, muer, virgëschter*, gëtt den temporalen Nominalgrupp, deen ee bestëmmte Moment vum Dag präziséiert, groussgeschriwwen:

*Mir hu Rendez-Vous muer de Mëtteg. Hatt huet mech gëschter Owend ugeruff.
Haut de Moien duerft ech laang schlofen.*

mä: *den Dëschtegowend* (Kompositum / als Nominalbasis)
Dëschteg owes (temporalen Nominalgrupp mat engem adverbiale Member)
dëschtes owes

4.4.2.2 Denominaliséiert Elementer

Mat Denominaliséierung oder Desubstantivéierung gëtt eng funktionell Verwandlung bezeechent. Déi méiglech Oppositiounen vum Nominalen si blockéiert, dat heescht datt d'Nominalbasis ëm déi et sech handelt, d'Funktioon vum enger anerer Wuertkategorie iwwerhëlt. Esou gëtt z.B. aus enger aler Genitivform vum *Owend, Nuecht* een onverännerlecht Adverb, dat klenggeschriwwen gëtt: *owes* (den <nd> ass assimiléiert, wéi sou dacks am Lëtzebuergesch; cf.och: *owends*), *nuets* (den <s> weist, datt dës Endung och analogesch bei Adverbe steet).

Den Iwwergang vum Nominalen an eng aner Wuertkategorie gëtt meeschtens doduerch gekennzeechent, datt dës "denominaliséiert" Element klenggeschriwwen gëtt. Awer wichteg ass et anzegesinn, datt dat keng allgemeng Regel ass, och net am Standarddäitschen, wou een z.B. schreift: *ich habe Angst* mä: *es ist mir angst*, well an der zweeter Ausso d'Wuert wéi e prädikativt Adjektiv funktionéiert. Mä andersäits schreift een: *Er ist Lehrer*, wou d'Nominalen och als Subjektsprädikat virkënnt, an awer net klenggeschriwwen gëtt.

Drei verschidde Fäll kënnen ënnerscheet ginn:

- D'Nominalen gehéiert haut zu engem polylexikalesche Komplex, an deem et figéiert ass a weder erweiderbar, nach steigerbar ass, z.B.:

- d'Nominalen ass een Deel vum engem trennbare Verb:

ech huelen dorun deel, de Colloque fënnt e Freideg statt, mir ginn et net präis, mir fueren heem, also: *deelhuelen, stattfannen, präisginn, heemgoen*

- d'Nominalen huet sech bis zu enger trennbarer Partikel entwéckelt, z.B. als Rescht vum engem figéierte Präpositionalgrupp:

mir fueren zréck (= zu Réck)
Mir sinn ewech (= op de Wee / ënner Wee).

- D'Nominalement ass an enger figéierter Form als lexikalesch Basis vun enger anerer Zort Wierder iwwergaang:
  - mat enger aler Kasus- oder Formatiounsendung -s, z.B. als Adverb
allerdénks, deels, mangels, méindes, owes, ugangs
  - als einfache Stamm vu Präpositiounen:
statt, ëm (Gottes) wëllen, opgronn, unhand (vun)...
 oder Konjunktivounen:
well, zemol
- D'Nominalement huet meeschtens aus semantesch Grënn eng aner Funktioun iwwerholl:
  - als Zuelwuert:
*e bësschen Englesch schwätzen ass jo néideg; e puer Leit waren och do.
 mä: e Puer Schong*
  - als Moosseenheet, z.B. als Brochzuel mam Suffix *–[t]el, -stel* (vun 20 un):
*no enger véierels Stonn ↔ no enger Véierelsstonn
 een zéngtel Millimeter ↔ een Zéngtelmillimeter*

An allen anere Fäll ginn d'Nominalementer als Basis vun Nominalgruppen, mä och a sougenannten denominaliséierte Funktiounen, groussgeschriwwen. Dëst betrëfft virun allem:

- D'Nominalementer, déi haut als Reduktioun oder als Rescht vun ale syntaktesche Gruppe mat engem Verb ee lexikalesche Komplex bilden:
*Mir spille Keelen. Ech wusst mir kee Rot.
 Mir si fréi Auto / Vëlo / Schlittschong gefuer. Bescheed wëssen / soen.
 D'Nerve verléieren. Ënnerstëtzung / Hëllef fannen. D'Wourecht soen...*
- Déi Nominalementer, déi als Member a figéierte Präpositionalgruppe virkommen:
*a Fro stellen, ëm den Hals falen, op den Hond kommen, a Kraaft trieden,
 zum Ausdrock kommen, sech a Bewegung setzen, aus der Fassong bréngen, op d'Iddi kommen.*
- Déi Nominalementer, déi mat *sinn* an *hunn* a *kréien* a Verbindung stinn an entweder als Objekt oder als adjektivesche Prädikativ ee feste lexikaleschen Ausdrock bilden:
*Angscht / Besuch / Gedold / Courage hunn oder kréien;
 't ass mir Angscht; hien ass Schold [drun];
 D'Firma ass Bankkrott, huet Bankkrott gemaach;
 't ass mir Leed, dat deet mir Leed.*

Nëmmen déi lescht Rei vu Beispiller wäicht vun der standarddäitscher Schreifweis of, déi Nominalementer an enger adjektivescher Funktioun klengschreift. Mä des Fäll si ganz seelen, a souwisou ass den nominale Prädikativ am Lëtzebuergeschen erweiderbar.

*Et ass mir ellen Angscht; Hien ass total Schold fir säi Misär.
Et deet mir onheemlech Leed.*

D’Groussschreiwung, dat heescht, d’Applikatioun vun der allgemenger Regel ass hei eng Vereinfachung, well och déi aner prädikativ Nominalementer groussgeschriwwe ginn:

*Hien ass **B**äcker. Si ass **L**éierin. Hien ass menger **M**eenung.*

4.4.2.3 Nominaliséiert lexikalesch Elementer oder Gruppen

- ① Wieder vun anere Wuertkategorie gi groussgeschriwwen, wann een se als syntaktesch Basis vun Nominalgruppe gebraucht.

Et huet een et also mat enger Nominalisatioun ze dinn, wann ee Wuert vun enger anerer Wuertkategorie syntaktesch Basis vun engem Nominalgrupp gëtt an also och mat de Kennzeechen vum Genus, Numerus, Kasus an vun der Definitheet versi gëtt.

Dat ass besonnesch de Fall fir:

- Nominaliséiert Adjektiver oder adjektivesch gebrauchte Partizipien, eventuell mat hire Memberen an hiren Determinanten.

*De Liter Benzin kascht geschwënn dat Véierfacht vum Waasser.
D’Lëtzebuergesch ass wéi all Sprooch einfach a komplizéiert.
Hien hat all dat Klenggedréckent net gelies. Am Gudden wéi am Béisen.
Mir wënschen alles Guddes fir d’Verlobung. Et stéiert mech net am Geréngsten.
Ech hunn näischt Wichteges gesinn. Hatt huet sech mat deem Éischtbeschte bestuet.
Hatt huet awer wierklech nëmmen Agreeables a senger Vakanz erlieft.
Dat ass dat eenzeg Richteg, wat s du kanns maachen. Dat Schlëmmst kënnt nach.
Mir hunn de ganze Problem des Laangen an des Breeden duerchdiskutiert.
Et geschitt zum Beschte vun eise Kanner. Bei Gréng dierfs de fueren.
Jonk an Al ware begeeschtert. Dëst Spill ass fir Grouss a Kleng geduecht.
cf. och: am Allgemengen, am Groussen a Ganzen, um Lafende sinn, des Weideren ...*

- Selbverständlech kënnen och Zuel-Adjektiver nominaliséiert ginn:

*Hien ass ewell deen Zweeten, deen no dësem Buch fret.
De Gast an den Tunn hu verschidde Carrière gemaach, deen Éischte gouf Zänn Dokter, deen Anere schafft op enger Bank.
Deen Nächste, wann ech gelift. Hien ass als Éischten duerch d’Zil gefuer.
Ech hunn nach Verschiddenes ze maachen. Dat muss jiddwer Eenzele fir sech selwer decidéieren. Et gëtt nach Vill[es], wat mir musse beschwätzen.*

- D’Nominaliséierung vun Infinitiven an Infinitivgruppen ass zimlech heefeg am Lëtzebuergesch. Hire Genus ass den Neutrum, awer si kommen nëmme seelen am Pluriel vir.

*D’Zeitungsliese fält him elo scho schwéier. Hal op mat Jäizen / Schreiwien.
Dëse Progi ass den absolute Must fir däi PC.
d’Eessen, d’Liewen, d’Molen, d’Undenken, d’Schreiwien
Hie léiert d’Schreiwien oder schreiwien .*

Sinn déi verschidde Glidder bei polylexikaleschen Nominaliséierung mat engem Bindestréch verbonne, da schreift een dat éischt Wuert, den Infinitiv, a selbstverständlech och déi aner Nominalementer grouss:

eng *Hand-an-Hand-Aarbecht*; eng *Tommel-dech*;
eng *Dréck-dech-futti* (= ee futtissen Auto)

- D’Nominaliséierung vun Elementer aus anere Kategorien ass vill méi rar:

Mir stoungen nom Krich virum Näischt. (Pronomen)
Hatt ass een Hien, keng Si. Et ass Alles beim Ale bliwwen.

Hien huet all säi Geld op d’Eelef gesat. (Zuelen)
Ech bezuelen ëmmer nëmme mat Zéngdausender.
Hatt huet nëmme Fofzeger a Véierzeger op senger Zensur.

Et gouf ee groussen Duerchenaner. (onverännerlech Lexemer)
Et gëtt keen Iwwermuer, nëmme den Haut zielt.
Beziel ëmmer am Viraus, da bass de der Saach gutt lass.
Si hate laang iwwer de Pro an de Contra vun dëser Offer geschwat.
Et ass [en] Entweder-oder, dotëscht gëtt et näischt (mat Bindestréch).

- ② Déi groussgeschriwwen Nominaliséierungen an Nominalbasissen dierfen an dësem Fall net verwiesselt gi mat de klenggeschriwwenen Elementer:

- Adjektiver, Partizipien, Pronomen, déi ee Glidd vun engem Nominalgrupp sinn, deem seng Basis ausgelooos ginn ass:

Hatt war dat intelligentst an dat fläissegt aus der ganzer Klass. D’Vendeuse huet mir all hir Lap-Tope gewisen, mä ech hu mech just fir déi klengst an déi liichtst intrésséiert. Zum Schluss waren et nach néng Memberen am Ganzen, deen zéngten hat geschriwwen, hie kéim net méi.
Do waren zwee Fraleit: dat eent hat ee Rack un, dat anert eng Jupe.

- Superlativer als Glidd vu Präpositionalgruppe mat **am** :

Dëse Stull ass am wacklegsten.
An eiser Klass schreift d’Marga am schéinsten.
cf. och: *duerch déck an dënn, zënter kuerzem, iwwer kuerz oder laang*
vu wäitem, bis op weideres, ouni weideres, schwaarz op wäiss

Mä net wann d’Adjektiv eng nominaliséiert Basis ass:

Mir sinn op dat Bescht an op dat Wesentlechst ugewisen.
Dësen Text ass fir Jonk an Al geduecht.
Et geet geneesou gutt op Lëtzebuergesch wéi op Englesch.

- Pronomen, och wann si anaphoresch oder kataphoresch sinn, dat heescht am Text no vir oder no hanner weisen. Zu de Pronomen kann een och d’Determinante rechnen, wa si, eventuell mat Flexiounsmorphemer, autonom gebraucht ginn (*vill, wéineg...*).

Dat muss jiddweree mat sech selwer ausmaachen. Mir hu béides gesinn.
Mir hunn alles/villes matbruecht. Et muss ee mat allem rechnen.
cf.: *den, dat, dëst, een, aner ...*

*Dat hunn der scho vill gesot. Mir soen och **all deene** Merci, déi fir **näischt** matgehollef hunn. Déi **wéineg**, déi do waren, hunn awer gutt matgeschafft. Déi **meescht** vun eis hunn dëst Spill **wéinstens** schonns eemol gespillt. Déi **eng**, déi kommen, déi **aner**, déi ginn. Ënner **anerem** gouf och iwwer eis finanziell Situatioun geschwat.*

- Kardinalzuelen ënnert enger Millioun gi klenggeschriwwen:

*Wat der **dräi** wëssen, wëssen der geschwënn **drësseg**. Mir waren sou ëm déi zwanzeg. Du solls et duerch véier deelen. Hie konnt net mol bis **dräi** zielen. D'Kapitel siwe feelt an dësem Buch. Mënschen iwwer **nonzeg** sinn nach dacks begeeschtert. D'Temperature fale muer ënner **null**.*
 mä: *Mir waren eiser eng **Dosen**.*
Dat Gewulls vun zegdausende Leit ass einfach net ze erdroen.

4.4.2.4 Eegennimm schreift ee grouss

Eegennimm mat oder ouni Nominalementer an och Derivatiounen vun Eegennimm schreift ee grouss.

- Nimm vu Persounen oder personifizéierte Figuren:

*Grand-Duc **Jean**, deen alen **Tunn**, Poopst **Johannes-Paul** den Zweeten, de **J. Weber**, de **R. Bruch**, **J.W.v.Goethe**.
 De Kënschtler, deen dëst Bild gemoolt huet, heescht **van Gogh**.*

- Geographesch a politesch Eegennimm

*déi vereenegt State vun Amerika, de **Grand-Duché** vu **Lëtzebuerg**, **Esch-op-der-Sauer**, de **Geessewee**, de **Mëllerdall**, den **Zolwer Knapp**, d'**Musel**, d'**Mëttelmier**, d'**Bahamas***

Ofleedungen vu geographeschen Nimm op **-er** ginn och groussgeschriwwen:

*den **Escher** Chrëschtmaart, de **Schwäizer Kéis**, déi **Stater Bussen***

- Eegennimm fir Saachen an Erliednesser:

*de **Klenge Bier**, d'**Princesse Marie-Astrid** (Schëff), d'**Chineesch Mauer**, de **Schif**en Tuerm vu **Pisa**, de **Ministère des Affaires Étrangères**, de **Cactus**, de **Monopol**, de **Péckvillchen** ...*

Ofleedungen vun Eegennimm a vu geographeschen Nimm ginn normalerweis groussgeschriwwen, et sief dann, et wëllt een op eng allgemeng Eegeschaft hiweisen:

*Dat ass eis **Lëtzebuerger Landschaft**. - De **lëtzebuerger Béier** schmaacht gutt.
 Dat ass eng **kopernikanesch** Revolutioun; déi **darwinesch** Gesetzzer*

4.4.2.5 Figéiert Wuertgruppen

A figéierte Wuertgruppen, déi keng Eegennimm sinn an déi aus engem Nominalgrupp mat engem Adjektiv bestinn, gëtt d'Adjektiv klenggeschriwwen:

*de **falsche** Plaffong, den **duerchsichtige** Pech, **décke** Gas, d'**gëllen** Hochzäit, dat **grousst** Lous
 déi **kënstlech** Intelligenz ...*

D'Adjektiv kann awer och groussgeschriwwe ginn z.B. an:

–	Titelen:	<i>den Hellege Papp, déi Kinneklech Famill</i>
–	Fachsproochen:	<i>d'Schwaarz Witwe (= Spann)</i>
–	bei de Kalennerdeeg:	<i>de Gréngen Donneschdeg, den Éischte Mee</i>
–	historesch Evenementer:	<i>den Zweete Weltkrich, déi Gëllen Zwanzeger</i>

4.4.2.6 Uspriechspronomen

- Den Uspriechspronom *Dir* an deem entspriechende Possessiv *Är* mat senge flektéierte Formen gi groussgeschriwwen (Normaljargon ënner héifleche Leit).

Géift Dir mir wann ech gelift hëllefen? Wéi geet et Iech? Ass dat Äre Mantel, Joffer?

Ech soen Iech elo schonns villmools Merci.

Hir Majestéit, Hir Exzellenz, Hir Magnifizenz (an der 3. Persoun)

- Den Uspriechspronom *du* an deem entspriechende Possessiv *däin* souwéi de Pronom *sech* gëtt klenggeschriwwen (ënner Leit déi sech kennen).

Wat méchs de? Géifs de net gären den Owend mat mir an d'Mass goen?

Hutt Dir iech schonns ugemellt? Hu si sech schonns ugemellt?

*Ech schreiwen dir dëse Bréif a schécken der an engems **deng** (deine) / är (eure) / hir (ihre) Biller mat zréck.*

Vergläiche mat: *Ech schreiwen Iech dëse Bréif a schécken Iech an engems **Är** (Ihre) Biller mat zréck.*

4.5 D'Punktuation

Nieft der graphematescher Kette mat hirer Phonem-Graphem-Korrespondenz, bei där et besonnesch ëm d'Schreifweis mat alphabeteschen Zeeche geet, inklusiv der Trennung tëscht de Wieder an der Grouss- a Klengschreiwung, handelt et sech bei der Punktuation ëm d'Schreifweis mat net-alphabeteschen Zeechen. Hir Regele sin am geschriwwenen Lëtzebuergesch déi vun der Däitscher Standardsprooch. Et ass also kee Wonner, datt an dëser Partie, wéi och ënner 4.3 a 4.4, d'amtlech Regelung vun der standarddäitscher Orthographie eng ganz wichteg Roll spillt. Fir besser kënnen ze vergläichen, hu mir esou guer heiandsdo d'Beispiller aus dem däitschen offiziellen Text bäibehal oder paraphraséiert.

D'Interpunktatiounszechen, a besonnesch déi sougenannt Sazzechen, si fir d'éischt Grenz- a Glidderungszeche vum syntakteschen a semanteschen Opbau. Mä si drécken och intonatoresch Musterechen aus, dat heescht informativ-kommunikativ Aspekter, déi zur sougenannter Illokutioun gehéieren. Si ginn also fir vill Zwecker benotzt: den Text sollen si méi iwwersiichtlech maachen, d'Informatioun an d'Syntax hëllefen se ze strukturéieren, och stilistesche a konventionell Donnéeën hunn se auszedecken.

Mir ënnerscheeden an der Punktuation Zeechen

- déi de Schluss vun enger ganzer Ausso markéieren (4.5.1.):
de Punkt, d'Ausruffzechen, d'Froenzechen
- déi eng Opglidderung matzen am Saz markéieren (4.5.2):

de Komma, de Semikolon (Stréchpunkt), den Doppelpunkt, de Gedankestréch, d'Klameren

- déi Aussoen oder bestëmmt Textpassagen ofgrenzen, respektiv och gewësse Wieder oder Textdeeler ervirhiewen (4.5.3), z.B.: d'Gänseféissercher

Donieft gëtt et nach eng Partie vun Zeechen, déi benotzt gi fir ze weisen

- datt bestëmmt Elementer zesummegehéieren: de Bindestréch (cf.: 4.3.4.3)
- datt bestëmmt Elementer ewechgelooss ginn (4.5.4): den Apostroph, den Ergänzungsstréch, déi "dräi-Pinktelcher" (Ausloosspunkten, Gedankepunkten)
- datt bestëmmt Elementer konventionell markéiert sinn (4.5.5): de Punkt hannert Ofkierzungen oder Ordinalzuelen, de schifé Stréch

4.5.1 De Schluss vu ganze Sätz oder Aussoe mat engem Verb

Fir de Schluss vu ganze Sätz ze markéieren, ginn et dräi Zeechen:

- de Punkt
- d'Ausruffzeechen
- d'Frozeechen

Mä dës dräi Zeechen hunn och aner Funktiounen. Dat heescht, datt hei de Punkt, wéi d'Frozeechen an d'Ausruffzeechen, e Grenzzeechen am Text ass, dat och eng Kommunikatiounshaltung ausdréckt (Deklaratioun, Matdeelung).

4.5.1.1 De Punkt

Mam Punkt gëtt de Schluss vu ganzen deklarative Sätz markéiert. De Punkt funktionéiert also fir d'éischt als syntaktescht kommunikativt Grenzzeechen.

*Seng Eltere sinn anscheinend steeräich, mä hie war einfach net fläisseg genuch, fir seng Universitét ze packen. Schued, hien hätt kënne méi aus sengen Talenter maachen.
Ech hunn hien eng Kéier an der Stad begéint. En huet de Coole markéiert mat sengem schwaarze Sonnebrëll an ass einfach laanscht gaangen, ouni mol Moien ze soen. Ech fäerte ganz, hie gëtt mat sech selwer net eens.*

Handelt et sech awer ëm eng ganz Ausso, déi aus e puer Deeler besteet, da kann een och mat engem Komma oder engem Semikolon déi verschidden Illokutiounen (Deklaratioun, Fro, Rot, Befehl, Ausruff ...) vunenaner oftrennen.

Virun hirer Dier war et ganz roueg, ech war ellen nervös, wéi ech op d'Schell gedréckt hunn.

Bei Opfuerderungen, déi net direkt als Uerder verstane solle ginn, kënnt ee Punkt a keen Ausruffzeechen, well de Punkt och déi deklarativ Kommunikatiounsintentioun ausdréckt.

*Rufft dach wann ech gelift spéider nach eng Kéier un. Huel Iech Plaz.
Sou, nach just eng kleng Ënnerschrëft heihinner wann ech gelift.*

Mä hannert ganzen Aussoe kann och jeenodeem kee Punkt kommen, an dat besonnesch no fräien Zeilen, wéi

- bei Iwwerschrëften an Titelen:

*Schwanger Fra ass vun hirem éischte Mann entfouert ginn
Escher Neiwalen*

- bei Gesetzer, Verträge, Deklaratiounen, Bezeechnunge vu Veranstaltungen:

*De Règlement grand-ducal vun der neier Schreifweis
Dîner-Débat iwwert d'Chancë vu Lëtzebuerg an Europa
Internationalen Dokteschkongress*

- d'Uschrëften an d'Datumszeilen, mä och fäerdeg Begréissungstournuren an Ënnerschrëften:

*Christen Pitt
grénge Wee, 28
L-6311 Beaufort*

Mëttwoch, den 22. Dezember 2000

*Léiwen Här Simonis,
vläicht kënnt Der Iech jo nach u mech erënneren ...*

Mat engem schéine Bonjour,

Ären Här Christen

4.5.1.2 D'Ausruffzeechen

Mat engem Ausruffzeeche gëtt besonnesch op den Inhalt vu ganze Sätz insistéiert, wéi z.B. bei betountene Behauptungen, Uerderen, Gréiss, Wënsch oder Ausriff. Dat Zeechen huet also e ganz markéierten illokutive Kommunikatiounscharakter.

*Ech hunn hatt gëschzt ganz bestëmmt ugeruff! Komm wann ech gelift muer!
Géi bei d'Kéi! Du muss deng Aarbecht nach dëst Joer ofginn!
Hal op! Aua, dat deet wéi! Wat hunn ech ee Pech! Réckel! Sprang!
Brudder, du muss dech besseren! Vill Gléck!*

Mä wann d'Ausso aus e puer Deeler besteet, besonnesch bei verschiddenen Illokutiounen, da kann een och mat engem Komma oftrennen, z.B.:

<i>Bass de bal fäerdeg? Du Eefalt!</i>	→	<i>Bass de bal fäerdeg, du Eefalt!</i>
<i>Dat ass jo super! Wat eng Chance!</i>	→	<i>Dat ass jo super, wat eng Chance!</i>

Hannert "fräien" Zeile ka jeenodeem och nach een Ausruffzeeche kommen.
Dëst gëllt, z.B. fir:

Titelen:	<i>Keng Chance fir eng diplomatesch Léisung! Endlech! Lëtzebuerg huet sech fir d'Weltmeeschterschaft qualifizéiert!</i>
Urieden:	<i>Dir Dammen an Dir Hären! Här President! Madame la Présidente!</i>

Urieden an engem Bréif (amplaz vun engem Komma, mä da gëtt normalerweis dat éischt Wuert och groussgeschriwwen):

Léiwen Här Simonis!

Vläicht kënnt Der Iech jo nach u mech erënneren. Mir sinn....

Méi rar steet en Ausruffzeechen hannert engem Stéck Text, ob Saz oder Wuert, dat den Auteur als onerwaart oder bewonnerlech histellt.

An du sot en zu mir, den Heng, säi Frënd (!), wier net op der Hochzäit gewiescht.

4.5.1.3 D'Frozechen

Mat engem Frozeche gëtt eng Ausso als Fro oder Hypothees gekennzeechent.

Wat huet et gesot? Ass et mat averstanen? Kënnt et muer laanscht? Firwat dann net?

Besteet d'Ausso awer aus e puer Deeler, oder aus enger Opzielung, da kann een déi verschidde Sätz och mat engem Komma oftrennen, an zum Schluss eréischt d'Frozeche setzen.

Ass dat net fantastesch, ass dat net puer Chance? Wouhin, firwat, wéi laang?

No "fräien" Zeilen, z.B. no Titelen oder no Iwwerschrëften, ka selbstverständlech och ee Frozeche kommen, deen dat Ganzt als hypothetesch oder net sécher histellt.

Lëtzebuerg an Europa: Quo vadis?

Neiwalen zu Esch?

4.5.2 Intern Opgliderung vu ganze Sätz, respektiv Aussoen

Fir déi intern Opgliderung vu ganze Sätz oder Aussoe gi fënnef Zeeche benotzt:

- de Komma
- de Semikolon (Stréichpunkt)
- den Doppelpunkt
- de Gedankestréch
- an, ënner Ëmstänn, och d'Klameren.

A verschiddene Fäll kann een tëscht deene verschiddenen Zeeche wielen, mä dat ännert net nëmme d'Bild vum Text. Och d'Illokutioun kléngt doduerch heiansdo ganz anescht.

Virun hirer Dier war et ganz roueg; ech war ellen nervös, wéi ech op d'Schell gedréckt hunn.

Virun hirer Dier war et ganz roueg, ech war ellen nervös, wéi ech op d'Schell gedréckt hunn.

Virun hirer Dier war et ganz roueg - ech war ellen nervös, wéi ech op d'Schell gedréckt hunn.

4.5.2.1 De Komma

An engem Vollsaz, dat heescht an enger Ausso mat Verb a mat Kommunikatiounszeechen (Punkt, Ausruffzeechen, Frozechen), ass de Komma een einfacht Grenzzeechen, dat eng Partie vun enger anerer ënnerscheet an esou och ervirhieft. Fir d'éischt trennt de Komma also an enger Ausso gläichrangeg oder gläichwäerteg Deeler. Mä d'Wuert "gläichrangeg" wéi och dat Wuert "gläichwäerteg" ass zweedeiteg. Engersäits heescht dat, datt et sech ëm formell gläich syntaktesch Gruppe kann handeln. Dofir ginn hei bei der Beschreiwung als

Klasséierungscritèren déi **syntaktesch** Gruppe gewielt: Verbalgruppen, Nominalgruppen, Infinitiv- a Partizipgruppen, Präpositionalgruppen, Konjunkionalgruppen an och Adverbialgruppen.

Anersäits heescht “gläichrangeg” och, datt et ëm **semantesch** Relatiounen geet, an dann ass natierlech Rieds vu paratakteschen (niewegeuerdenden) an hypotakteschen (ënnergeuerdenden) oder einfach prädikativen (zougeuerdenden) Relatiounen, wéi dat an dësen dräi Beispiller kloer zum Virschäi kënnt.

Parataktesch: *D’Sonn schéngt, et bléist kee Wand, um Himmel si keng Wolleken, d’Fréijoer kënnt.*

D’Relatiounen tëscht deene véier Verbalgruppe sinn hei **asyndetesch**, well si implizit sinn an net duerch ee Lexem markéiert sinn.

Dogéint wieren d’Relatiounen **syndetesch** an dëser Versioun mat niewegeuerdente koordinative Konjunktiounen:

D’Sonn schéngt, an et ass kee Wand, an um Himmel si keng Wolleken: d’Fréijoer kënnt.

Hypotaktesch: *D’Kand kënnt net mat, well et nach krank ass.*

Hei handelt et sech ëm eng hypotaktesch Relatioun mat engem subordinative Konjunkionalgrupp. Dës Relatioun funktionéiert och ouni Ënneruerdnungskonjunktioun, awer da mat dem Verb an Zweetstellung:

D’Kand kënnt net mat, et ass nach krank.

Prädikativ: *D’Fëscherfest, ee ganz schéint Fest.*

An dëser nominaler Ausso z.B. ass d’Appositiv e Prädikat, deen dem Sujet *d’Fëscherfest* einfach zougeuerdent gëtt:

D’Fëscherfest, [dat ass] ee ganz schéint Fest.

De Komma gëtt gebraucht:

- fir syntaktesch gläich Gruppen ze trennen (“gläichrangeg” am formelle Sënn)
- fir semantesch gläich Gruppen ausenaner ze halen (“gläichwäerteg” am Sënn vun därselwechter Funktioun)
- fir stilistesche Wierkungen ze ënnersträichen.

A. Formell koordinativ oder adversativ?

- De Komma trennt einfach formell niewentenee gesate syntaktesch Gruppen, déi och vum funktionell-semantesche Standpunkt aus op déi eng oder aner Manéier gläichwäerteg sinn.
Déi syntaktesch Gruppe kënne Verbalgruppe sinn oder och net.
  - Verbalgruppen:
Et ass roueg ginn, de Riddo ass opgaangen, d’Stéck konnt ufänken.
  - Verbalgrupp an Nominalgrupp:
Dat ass jo fantastesch, wat eng Chance!

- Nominalgruppen:
De Franz, de Pitt, d'Monique an d'Loredana.
- Adjektivgruppen:
Ee schwaarze, klassesche Kostüm.
- Präpositionalgruppen:
Um Knuedler, an der Stad.

D'asyndetesche Relatioun ass an dëse Beispiller mam Komma markéiert. Mä d'Koordinatioun kann och z.B. duerch **an** oder duerch eng aner parataktesch Konjunktioun syndetesche markéiert ginn.

- Handelt et sech ëm eng koordinativ additionell Struktur z.B. mat *an, oder, souwéi (=an), wéi (=an), respektiv, entweder ... oder, souwuel ... (wéi [och]), weder ... nach* da gëtt normalerweis **kee Komma** gesat.
- Handelt et sech awer ëm eng koordinativ oppositionell oder adversativ Struktur z.B. mat *awer (iewer, ower), mä, da* setzt een och normalerweis **ee Komma**.

Hei e puer Beispiller:

Et ass roueg ginn an de Riddo ass opgaangen, an d'Stéck konnt ufänken. (koordinativ, additionell)
Hien ass weider studéiere gaangen, an hatt huet et sech gutt doheem goe gelooss. (idem)
Bass de mat mengem Virschlag averstanen oder hues de nach eppes drun aussetzen?
Ech hoffen, datt s de elo endlech zefridde bass a mech net méi stéiers.
Hie fiert entweder mam Auto oder mam Zuch.
Am Numm vum Papp, vum Jong a vum Hellege Geesch. (asyndetesche, syndetesche)
Déi Geschicht ass zwar schéin, mä leider net wouer. (koordinativ, adversativ)
Näischt foutéieren, awer déck maulen. Déi hu mir gär.

- Virun allem an enger Rei vun Adjektiver oder Adjektivgruppe respektiv vun anere Komplementer huet de Komma déi wichteg Roll, Gläichrangegkeet auszedrécken.

Hien hat e schwaarze, breeden Hutt op (schwarz a breet: koordinativ, additionell)
 mä: *Si hunn eng nei ëmweltfrëndlech Politik virgesinn.*
 (D'ëmweltfrëndlech Politik ass nei: subordinativ prädikativ)

Dat war am Lycée geschitt, zu Esch.
 awer och: *Dat war zu Esch am Lycée geschitt.*
Dat war zu Esch, am Lycée, geschitt.
Dat war am Lycée, zu Esch, geschitt.

- An deene leschte Beispiller steet de Komma net méi obligatoresch mä fakultativ, jeenodeem wat ee stilistesche an der Informatioun ervirhiewe wëllt. Hei e puer aner Beispiller, an deenen d'Toleranzregel gëllt:

- *Ech hunn him dacks geschriwwen(,) a mir hunn och owes spéit mateneen telefonéiert, wann et grad doheem war.*
- *Eng nei (,) ëmweltfrëndlech Politik*
 (D'ëmweltfrëndlech Politik ass nei: kee Komma oder déi allgemeng Politik ass zugläich ëmweltfrëndlech an nei : mat Komma)
- *Dann erlaabt mir nach eng Kéier(,) Iech Merci ze soen.*
 (De Komma steet subordinativ, mä ass fakultativ)

B. De Komma an d'Subordinatioun (Ënneruerdnung)

Sougenannt Niewesätz (Relativverbalgruppen, Dependentverbalgruppen, Konjunkionalgruppen, mä och Infinitiv- oder Partizipgruppen) ginn an der Regel mat engem Komma ofgetrennt, wa si um Ufank oder um Enn vun enger Ausso stinn. Si ginn esouguer mat zwéi (gekoppelte) Kommaen ofgetrennt, wa si an der Ausso selwer virkommen, dat heescht als Incise, Parenthees oder aner Gloss.

- Am Ufank vun enger Ausso mat engem Verb:

Wat ech haut maache soll, weess ech nach net.
Wéi hie sech wollt bécken(,) fir säi Portemonni opzerafen, ass et him schlecht ginn.

- Als Incise an enger Ausso mat engem Verb:

D'CDen, déi ech der sollt matbréngen, hunn ech nees vergiess.
(Relativverbalgrupp an engem Nominalgrupp)
Säi Wonsch, datt ech och mat op eise Konveniat soll goen, huet sech ni erfëllt.
(Konjunkionalgrupp an engem Nominalgrupp)
Hatt konnt, wann et wollt, extrem léif sinn.
(temporale Konjunkionalgrupp)
Hie sot, e kéim muer, an hien ass ni méi rëmmkomm.
(Dependentverbalgrupp mat Verb an Zweetstellung)

- Um Enn vun enger Ausso mat engem Verb:

Ech weess net, wat ech haut maache soll.
(Dependentverbalgrupp mat Verb a Schlussstellung)
Gëschter sinn ech engem Kolleg begéint, vun deem ech laang näischt méi héieren hat.
(Relativverbalgrupp am Nominalgrupp)
Ech hätt ni geduecht, datt deng Aarbecht mech jee sou enttäusche géif.
Hatt huet mir gesot, et géif dëst Haus och schéi fannen.
(Dependentverbalgrupp mat Verb an Zweetstellung)

Duerch de Komma kann ee kloer maachen, ob ee Grupp oder Wuert als Element vum Niewesatz oder vun der Haaptausso verstane soll ginn.

Ech freeë **mech**, **och** wann s du mir nëmmen en E-Mail schécks.
Ech freeë **mech och**, wann s du mir nëmmen en E-Mail schécks.

- A ville Fäll hänkt de Gebrauch vum Komma oder vun de Koppelkommae vun der informativer oder kommunikativ-stilistescher Intentioun vum Auteur of. Bei nëmmen formellen Nieweverbalgruppen kann een de Komma ganz ewechloossen:

- bei formelhaften Niewesätz, z.B., déi e Kommentar oder eng aner Gloss ausdrécken:

Wéi scho gesot(,) et kënnt ëmmer alles anescht wéi geplangt.
Ech komme (,) wann néideg (,) mam Vëlo.

- Bei méiglidderge Basisse vu Konjunkionalgruppen:

Mir fuere muer, ausser (,) et reent / et sief dann, et reent.
Ech kommen net, egal (,) ob et him passt.

- Bei Infinitiv-, Partizip- oder Adjektivgruppen oder bei verschiddene Wuertgruppen ass de Komma heiansdo néideg, fir Mëssversteesdemecher ze vermeiden:

*Ech hoffen, all Dag an d'Stad dāerfen ze fueren. ↔
 Ech hoffen all Dag, an d'Stad dāerfen ze fueren.
 Hatt versprécht, sengem Papp ee Bréif ze schreiwen. ↔
 Hatt versprécht sengem Papp, ee Bréif ze schreiwen.*

- Um Enn vun den Aussoe kënnen hannert engem Komma (mä heiansdo och mat aneren Zeechen) Deelinformatiounen oder Kommentarer stoen, déi dacks mat *also*, *besonnesch* oder mat anere “Kommentativa” (= Kommentarwieder) agefouert ginn.

*Hatt steet op flott Autoen, besonnesch déi aus Italien.
 Mir schaffe gären, virun allem wann ee gutt dofir bezuelt gëtt, och Week-ends an op Feierdeeg.
 Mir hu vill akaf an der Stad, Miwwel, Riddegen, Schong an och een neie Schoulsak.*

- Incisen, Kommentaren, Parenthesen oder Appositivene sti ganz allgemeng tëscht gekoppelte Kommaen:

*Dëst Bild, et ass dat lescht an dat bekanntst vum Artist, ass a Spuenien verkaf ginn.
 Dat wat Dir do behaupt, an ech wëll dat hei nach eng Kéier ganz däitlech ervirhiewen, ass vun enger grousser intellektueller Onéierlechkeet.
 Mir sinn a säin Haus gaangen, ee kaalt a flicht Gebai.
 D'Professesch Dr. Danièle Nielda, Direktesch vun eiser Kannerklinik, huet sech op der Lëscht vun deene Gréngen opgesat.
 Hatt, amplaz em ze hëllefen, huet en net virun der Gefor gewarnt.
 Hire Bouf, ee vun eise beschten Organisten, huet mol nach keng 30 Joer.*

D'Toleranzregel spillt awer och an dës Fäll bei der Verdeelung vu Kommaen, z.B.:

*D'Reesonkäschten (,) incl. dem Iessen an dem Gedrénks (,) hu mäi Budget gesprengt.
 Hien hat de Vertrag (,) ouni e virdru gelies ze hunn (,) direkt ënnerschriwwen.*

- Normalerweis steet kee Komma a polylexikaleschen Eegennimm oder wann den Titel virum Numm steet, och bei polylexikaleschen Hiweiser op Gesetzer, Figuren a Reglementer:

*De Jang de Blannen ass eng vun eise bekannteste Perséinlechkeeten.
De Prof. Dr. Dr. Maximilian di Anderlani ass zu Perugia an Italien op d'Welt komm.
D'Madame Schummer (,) geb. Anen (,) huet hiert Verméige verschenkt.
§6 Kolonn 3 Saz 2 vum Règlement grand-ducal*

- Urieden, Ausriff oder Ausdréck, mat deenen ee Stellung hält, déi besonnesch ervirgehewe solle ginn, gi mat engem Komma ofgetrennt. Wann se matzen an enger Ausso mat Verb virkommen, ginn se mat zwéi gekoppelte Kommaen ofgetrennt.

- Urieden:

*Kanner, da lauschtert dach mol no!
 Kënns de mat an de Kino, Nadine?
 Fir haut, léiwen Damien, geet et mir duer.*

- Ausriff:

*O mei, wat ass dat kal! Aua, dat deet wéi! So, wat gëtt dat doten dann?!
Sou ass dat nu mol am Liewen, Pech. A, maach dach wat s de wëlls!*

- Ausdréck vun enger Stellungnahme z.B. vun enger Affirmatioun, enger Negatioun, enger Ervirhiewung ...

*Nee, wann ech gelift, maach dat net!
Nee Merci, ech hu scho giess.*

4.5.2.2 De Stréchampunkt

Mam Stréchampunkt (Semikolon) kann ee gläichrangege Deeler vunenanner oftrennen, déi meeschtens d'Form vu Verbalgruppen hunn. De Stréchampunkt dréckt dobäi méi een héije Grad vun Trennung aus wéi e Komma, awer méi ee klenge Grad wéi e Punkt. Hie markéiert och per se keng illokutiv Kommunikatiounshaltung.

De Stréchampunkt steet:

- gläichrangege, besonnesch a méi laangen Haaptaussoen:

*Säi Freier huet den Zuch verpasst; dofir konnten se den Owend net zesummen an d'Disco goen.
Hie wollt scho laang an Amerika fueren; mä seng Elteren hunn him et net erlaabt.*

- tëschent gläichrangege Wuertgruppen an Opzielungen:

Vill jonk Leit ouni vill Suen iesse meeschtens: Joghurt; Corn Flakes; Waasser; Nuddelen, Nuddelen an Nuddelen.

An Opzielunge kann een awer och ee Komma setzen. Mä de Komma gëtt als manner staark Oftrennung ugesinn.

4.5.2.3 Den Doppelpunkt

Den Doppelpunkt gëtt benotzt fir ze weisen, datt nach eppes an der Ausso nokënnt.

Dëst ass de Fall:

- Wann eng direkt Ried oder een aneren Textpassage zitéiert gëtt.

*Hatt sot: "Du hues se net méi all." Hie sot: "Ech nerven dech vläicht, mä ech war ni frech!"
Awer mierkt Iech dat heiten: Bei engem Stopschëld musst Der stoe bleiwen.*

- Virun Opzielungen, speziell Informatiounen, Erklärungen a.s.w.:

Mir ware schonns a ville Länner: an England, an der Belsch, op de Bahamas.

*Mir sichen: zwou Sekretärinnen (,)
                     eng Juristin (,)
                     ee Chauffeur (.)*

(A Kolonne kënnen natierlech och Kommae gesat ginn an ee Punkt um Enn.)

- Bei Zesummeffaassungen a Rekapitulatiounen:

Famill, Haus, Verméigen: alles hunn si op eemol verluer.

Ween ëmmer nëmmen u sech denkt, ni eppes fir seng Matmënschen iwwereg huet a mat hinne just de Geck mécht - dee brauch sech vun eis hei keng Hëllef ze erwaarden.

4.5.2.4 De Gedankestréch

- Mam Gedankestréch weist een och drop hin, datt nach eppes an der Ausso nokënnt. Oder dat, wat kënnt, soll meeschtens als eppes Onerwaartes verstane ginn.

Wéi hatt ukoum, waren se schonns all do, just net deen, op deen et sech am meeschte gefreet hat - säi Brudder. Zum Schluss huet en eppes gemaach, wourun een ni geduecht hätt - Selbstmord.

Et kann een natierlech an esou Sätz och een Doppelpunkt, ee Komma oder déi dräi-Pinktelcher setzen, fir stilistesche déi néideg Spannung ze schafen.

*Op eemol: alles däischter! Op eemol, alles däischter! Op eemol ... alles däischter!
Op eemol – alles däischter!*

- Mam Gedankestréch tëscht zwéin Deeler vun enger Ausso oder vun engem syntaktesche Grupp kann een op e Konstruktionsbroch hiweisen. Dëse Konstruktionsbroch ka syntaktescher Aart a Weis sinn an enger Ausso, z.B.:

*An du an ech – mir zwéi wëssen dach ganz genoe, wat mat him lass ass.
Wat s du och sees an denks – mir ass dat zimlech egal.*

Mä an anere Fäll geet et éischter dorëm, ee Konstruktionsbroch oder ee Changement am Textopbau oder am Kommunikatiounsprozess (am Diskurs) ze signaliséieren, z.B.:

- an engem Monolog beim Wiessel vun engem Thema oder vun engem Gedanken:

Dozou gëtt et also lo weider näischt méi ze soen. - Da gi mir elo zum nächste Punkt vum Ordre du jour iwwer.

- an engem Dialog, fir ze weisen, datt deen, dee schwätzt, wiesselt:

*“Komm mol heihinner!” – “Jo, ech kommen direkt.” (mat Gänseféissercher)
Pack dech! – Nee, lo fänken ech eréischt un! (ouni Gänseféissercher)*

- Mam Gedankestréch ginn och Incisen, Parenthesen oder aner Glossen, wéi Appositiounen, vum Rescht vun der Ausso ofgetrennt. Steet dës “Appositioun” matzen an engem Saz, da kënnt ee Gedankestréch un den Ufank an een un d’Enn.

Mat Parenthesen:

*Enges Daags - matzen am Summer - sinn si komm, fir hien ze verhaften.
Enges Daags - war et net matzen am Summer? - sinn si komm, fir hien ze verhaften.*

Mat den echten Appositiounen, dat heescht kasusgläichen Nominalgruppen:

*Ech war eng Kéier bei him a senger Kummer - ee klengt Zëmmer mat nëmmen enger Fenster.
Seng Mamm, iwweregens eng schéi Fra, war extrem frëndlech mat mir.*

Hien - deen dichtege Politiker - weess iwwer alles Bescheed.

Bei Explikatiounen, déi dacks mat “Kommentarwieder” wéi *also, besonnesch, dat heescht, genee, souzesoen, besonnesch, zum Beispill* a.s.w. signaliséiert sinn:

*Hatt schreift gäre Bréiwer - besonnesch u seng Klassekomeroden.
Ech hu gësch mat him gechat - an zwar méi wéi dräi Stonne laang.*

Ausruff- oder Frozechen, déi zur Incise tëscht zwéi Gedankestrécher gehéieren, komme virun deen zweete Gedankestréch; de Schlusspunkt gëtt ewechgelooss.

*Si behaupten - sou eng Topegheet! -, ech géif hinne gären imponéieren.
Sou hunn si deemools - erënners du dech dann net méi? - zu mir gesot.
Hien huet mir geschriwwen - ee weidere Beweis fir seng Onéierlechkeet -, e kéint mir näischt versprechen.*

4.5.2.5 D’Klameren

D’Klamere markéieren (meescht fakultativ) informativ oder kommunikativ Ergänzungen. Et kënnen natierlech och Kommaen oder Gedankestrécher dofir gebraucht ginn.

- Parenthesen:

Enges Daags (matzen am Summer) sinn si verhaft ginn.

- Appositiounen:

*Ech war eng Kéier bei him a senger Kummer (ee klengt Zëmmer mat nëmmen enger Fenster).
Seng Mamm, (iwweregens eng schéi Fra), war extrem frëndlech mat mir.*

- Explikatiounen, déi dacks mat “Kommentarwieder” wéi *also, besonnesch, dat heescht, genee, souzesoen, besonnesch, zum Beispill* a.s.w. ageleet ginn:

Hatt schreift gäre Bréiwer (besonnesch u seng fréier Klassekomeroden).

- Aner Präzisiounen iwwer verschidden Ëmstänn:

*Zu Lëtzebuerg (an der Stad) sinn déi meeschte Butteker.
Dem Robert Bruch seng Grammaire (1955) ass d’Referenz.
Hien huet (zimlech schlecht) geäntwert.*

Tëscht Klamere kënne selbstverständlech méi laang Textdeeler stoen:

*Hien huet deemools behaupt, hien hätt déi néideg Kompetenzen, fir esou eng Aarbecht ze realiséieren.
(Ech weess dat nach ganz genee, ech hat nach laang mat mengem Chef doriwwer diskutéiert.) Haut wëllt en näischt méi dovunner wëssen.*

Ausruff- a Frozechen, déi zur Ausso tëscht de Klamere gehéieren, komme virun déi lescht Klammer. Aussozechen, déi souwisou zum Haapttext gehéieren, verschwannen net duerch eng zousätzlech Informatioun tëscht Klameren.

Dee Film aus der Videothék (du hues deen elo schonns eng ganz Woch laang!) muss du onbedéngt zréckdroen. Mat dësem Punkt wiere mir also fäerdeg (fir weider Informatiounen cf.: Säit 2015).

4.5.3 Konventionell Zeechen, déi Textdeeler oder Textelementer ervirhiewen: d'Gänseféissercher

Mat Gänseféissercher gëtt eppes wuertwiertlech Gesotenes oder Geschriwwenes signaliséiert. Gänseféissercher sinn also souzesoen Zitatzeechen.

Dat ass de Fall z.B.:

- bei wuertwiertlech direkter Ried:

*“Wéi kënnt ech dir verzeien? Kuck wat s de gëscht mat mir gemaach hues!”, sot et.
“Firwat sinn ech nëmmen sou liddereg?”, huet en sech ëmmer nees gefrot.*

- bei wuertwiertlech geschriwwenen Zitater:

Am Chambersblietche vum 11. März 1998 steet wuertwiertlech op der Säit 1567, an ech zitieren: “An den Entwécklungslänner müssen esouguer 250 Milliounen Kanner am Alter tëscht 5 a 14 Joer enger Aarbecht nogoen.”

- Interpunktionszeechen, déi zum gesotenen oder geschriwwenen Zitat gehéieren, komme virun déi zoue Gänseféissercher; Interpunktionszeechen, déi zum Berichttext gehéieren, kommen hannert déi zoue Gänseféissercher.

“Wéini léiers de?”, hunn ech et gefrot. (an net: * “Wéini léiers de”?, hunn ech et gefrot.)

- De Schlusspunkt gëtt beim Zitat tëscht de Gänseféissercher ewechgelooss, wann d’Zitat sech am Ufank oder an der Mëtt vun engem ganze Saz befënnt.
- Kënnt no dem Zitat tëscht Gänseféissercher de Berichttext oder een Deel dovunner, da kënnt no den zouene Gänseféissercher ee Komma.
- Ass de Begleetsaz matzen am Saz tëscht Gänseféissercher, da kommen zwéi gekoppelt Kommaen.

*“Ech kommen direkt”, huet e geruff.
“Ech kommen direkt”, huet e geruff, “ech muss mech nach just undoen”.*

Mat Gänseféissercher kann een Deeler vun engem Text ervirhiewen an ze verstoe ginn, datt een zu dem Ervirgehuewenen Positioun hält.

Dat ass de Fall

- An Iwwerschrëften, Titelen (Bicher, Filmer a.s.w.)

Hien huet den Artikel “Lëtzebuerg an Europa: Quo vadis?” am “Wort” gelies.

- A Spréchwierder oder an zitéierten Aussoen:

*Ech benotzen zimlech dacks mäi Liiblingsspréchwuert “Wien näischt mécht, deen näischt brécht!”.
Seng idiolesch Fro “Ass de Fësch och frësch?”, huet de Garçon elle gestéiert.*

- An zitéierten Nimm:

*Dréck op de Knäppchen “Caps Lock”, fir kënne mat grouse Buschtawen ze schreiwen.
All seng Frënn hunn hatt ëmmer “Winnie” genannt.*

- Fir eng ironesch Ervirhiewung

An sou eppes wëllt ee “gudde Kolleg” sinn?

Soll an engem Text tëscht Gänseféissercher ee Saz oder ee Wuert speziell zitéiert oder ervirgehuewe ginn, da ginn hallef Gänseféissercher (‘) benotzt.

An der Zeitung vu gësch stoung: “De Buergermeeschter vun Esch huet erkläert: ‘Eis Partei ass prett fir Neiwalen’, an huet awer och nach eng Kéier drop higewisen, datt hie selwer net méi géing kandidéieren.”

4.5.4 Zeeche fir Ewechgelooenes

4.5.4.1 Den Apostroph

Den Apostroph gëtt gebraucht, fir ze weisen, datt an engem Wuert een oder e puer Buschtawen ewechgelooen ginn. Et gëtt

- Fäll, bei deenen den Apostroph gesat muss ginn. (A)
  - Fäll, bei deenen den Eenzelnen decidéiert, ob hien den Apostroph wëllt asetzen oder net. (B)
- A. Den Apostroph kënnt **obligatoresch** am K1 (Kasus: Nominativ / Akkusativ) bei de femininen an neutralen Formen vu bestëmmten Artikelen, an am Pluriel, egal ob maskulin, feminin oder neutrum.

– de bestëmmten Artikel

De maskulinen Artikel *de[n]* kritt am Singulier ni een Apostroph.

De femininen an neutralen Artikel verléiert den “e” a gëtt einfach zu “d”.

m: *den Auto, de Bam, de Jong, de Papp, den Uewen*
(heiansdo a Riedensaarte bei engem alen Nominativ:
der Doud, der Däiwel, der Jomer, géint der Owend)

n: *d’Haus, d’Heft, d’Kand*

f: *d’Fra, d’Schoul, d’Néiesch*

Am K2 (Dativ) huet de bestëmmten Artikel am Singular dës Formen:

m: *[mat] dem Papp, [mat] dem Auto, [am] Uewen, [am] Haus*

f: *[mat] der Sonn, [an] der Stad*

Am Pluriel huet een ëmmer *d’* am K1 an *de[n]* am K2:

K1: m: *d’Autoen, d’Beem, d’Jongen, d’Männer, d’Dëscher*
n: *d’Haiser, d’Hefter, d’Kanner*
f: *d’Fraen, d’Schoulen, d’Néieschen*

K2 m, n. et f. - *d’Autoen, d’Beem, d’Jongen, d’Haiser, d’Kanner, d’Fraen*

- [mat] den Autoen / de Beem / de Jongen / den Haiser / de Kanner / de Fraen / de Schoulen / de Néieschen

Et kënnt keen Apostroph wann den Artikel mat enger Präpositioun fusionéiert:

ënnert dem Dësch → *ënnerem Dësch*   *iwwert dem Bierg* → *iwwerem Bierg*
hannert dem Schapp → *hannerem Schapp*

- B. Den Apostroph ka gesat ginn, wann ee Wuert a senger geschwatener, gekierzter Form geschriwwen soll ginn. An deem Fall ersetzt den Apostroph meeschtens den *-at* an *dat*, den *-e* an *et*, den *i* a *si*, den *e* an *ze*.

Dëst gëllt fir: *da's*, *s'*, *z'*, *'t*

dat ass awer léif → *da's awer léif* (vs. *'t ass awer léif*)
dat ass an der Rei → *da's an der Rei* (vs. *'t ass an der Rei*)
et geet → *'t geet*
hues de eppes fir ze iessen → *hues d'eppes fir z'iessen*
si/ se ass al → *s' ass al;*
hues de si / se all fonnt → *hues de s'all fonnt*
et ass gutt → *'t ass gutt*, (*'t muss sinn*, *'t ass net schlëmm*)

Bei verschiddene Wieder kann den Apostroph och am Wuert een oder e puer Buschtawen ersetzen:

Bonjour → *B'juer*
Moien → *Moi'n* (oder *moin*)
e gudden Owend → *'n Owend*
Weltmeeschterschaft 1998 → *WM '98*

4.5.4.2 Den Ergänzungsstréch

Den Ergänzungsstréch weist dorop hin, datt an Zesummesetzungen oder an Ofleedunge vun Opzielungen een identescht Element ewechgelooss ginn ass.

Dat ass de Fall:

- fir dat lescht Element:

Haupt- an Niewesaz, den Zuch-, Bus-, Camionsverkéier war net agestellt ginn
eppes an- an auslueden
de Schäffen- an de Gemengerot
kuerz-, mëttel- a laangfristeg.

- fir dat éischt Element:

Schoulbicher, -hefter, -misseten a -bänken
biergop an -of

- fir dat éischt a fir dat lescht Element (rar):

Textilgrouss- an- eenzelhandel

4.5.4.3 D'Point-de-suspensionen

Déi dräi-Pinktelcher (dräi Auslassungspunkten / Point-de-suspensionen) signaliséieren, datt an enger Ausso, an engem Wuert oder an engem Text verschidden Elementer ewechgelooss gi sinn.

Ech haassen dech! Du bass een Eef... ! Géi dach bei ....

“... vu mir kee Frang méi”, war alles, wat ech mäi Papp nach iwwer Telefon blären héieren hunn.

Déi dräi Point-de-suspensionen ginn awer och als Iwwergang zur nächster Ausso benotzt, oder bei Opzielungen. Hir Oftrennungsfunktioun ass dobäi net sou staark wéi déi vum Punkt, awer méi wichteg wéi déi vum Komma.

Dës Funktioun fënnt ee besonnesch an emotionell iwwerlagerten Texter oder bei Kommunikatiounsprozesser, déi méi Zäit verlaangen (z.B. bei Internet-Chatter):

Du gëss och nach eng Kéier 34, 35, ... 40, ... 50, a wat sees de dann?

Ech hunn den Owend Kaffi gedronk ... ech kann net schlofen.

Mmmmh... du bass geckeg ... ass chatten dann sou intressant?

Stinn déi dräi-Pinktelcher um Schluss vun enger Ausso, kënnst kee Schlusspunkt méi. Mä een Ausruffzeechen oder Frozeechen ass ëmmer méiglech.

Ech sinn es sat...

Mam Saz “Et war eemol...” fänke vill Geschichten un. Géi dach bei ... ! Bass de bal ...?

4.5.5 Speziell Punktatioun

4.5.5.1 Ofkierzung mat Punkt

Mam Punkt ginn normalerweis déi Ofkierzung markéiert, déi net als Ofkierzung ausgeschwat ginn. Dat ass de Fall z.B. fir:

Tel. (=Telefon), *Ms.* (=Manuskript), *Jg.* (Joergang), *Jh.* (Joerhonnert), *z.B.* (zum Beispill),

cf. (conferre = vergläichen), *Dipl. Ing.*, *Mag. Phil.*, *Dr. med.*, *a.s.w.* (a sou weider),

e.s.B. (e schéine Bonjour), *w.e.g.* (wann ech gelift)

E puer Ofkierzunge kréien awer kee Punkt, well et Ofkierzung sinn, déi national an international festgeluecht gi sinn:

- Moossunitéiten fir Naturwëssenschaften an Technik (Internationalt Eenheetssystem):

m = Meter, *g* = Gramm, *km/h* (Kilometer pro Stonn), *s* (=sekonn), *A* (=Ampere), *Hz* (=Hertz)

- Himmelsrichtungen:

NO (= Nordost), *SSW* (= Südsüdwest)

- Verschidde Währungsbezeechnungen:

DM (= Deutsche Mark), (= Euro)

- Sougenannt Initialwierder a Kierzel:

HIV, *U-Bunn*, *en T-Träger*, *VHS* ...

4.5.5.2 Ofkierzungen ouni Punkt

Vill Ofkierzunge ginn ouni Punkt geschriwwen, wa si tel quel ausgeschwat ginn an ee Wuert bilden, dat och Kierzel genannt gëtt:

VW, BMC, WC, VHS

4.5.5.3 Ordinalzuele mat Punkt

Mam Punkt ginn Ordinalzuele gekennzeechent, déi an arabeschen oder a laténgeschen Zifferen ausgeschriwwe sinn.

*Nom 2. Weltkrich; Méindes, den 3. Januar 2000...
De Premierminister telephonéiert mam Pöpst Johannes Paul dem II.
Telephonéiert hie mam Pöpst Johannes Paul dem II.?*

4.5.5.4 De schife Stréch (Slash)

Mam schife Stréch weist een, datt verschidden Elementer, Wierder, Nimm, Ofkierzungen, Zuelen a.s.w. zesummegehéieren.

Dëst gëllt fir:

- de Fall, wou et e puer Méiglechkeete gëtt, am Sënn vun *an, oder, respektiv, bis* oder därgläichen:

*d'Schüler/d'Schülerinnen, an der September/Okttober-Ausgab,
d'CSV/LSAP-Koalitioun, d'CSV/DP-Koalitioun
am Championnat 1999/2000
Den 23./ 24. Dezember 2000 spillt den Här André hei zu Lëtzebuerg ee Concert.*

- d'Opdeelung vun Adressen, Telefonsnummere, Aktenzeechen, Rechnungsnummere, Diktatzeechen an därgläichen:

bvd Hubert Clement 28/B/1-4, Ref.-Nr. 98/003

- d'Indikatioun vum Rapport Zuel oder Gréisst am Sënn vu *pro*:

am Duerchschnëtt 50 km / h, 800 Awwner / km²

4.5.5.5 Wuerttrennung um Enn vun enger Zeil

- Wierder mat méi wéi enger Silb kann een um Enn vun enger Zeil trennen.
- Steet um Enn vun der Zeil schonns ee Bindestréch, da funktionéiert en och als Trennungsstréch.

Bau-er; in-di-vi-du-ell; eu-ro-pä-escht, na-ti-o-nal; Haus-dier, éi-er-lech

D'Oftrennung vun engem eenzele Vokal um Schluss vun enger Zeil ass iwwerflësseg, well den Trennungsstréch an deem Fall geneesou vill Plaz ewechhëlt, wéi de Vokal selwer:

aua (net: *au-a)

An der Regel entscheet d'Sprechsib, dat heescht sou wéi een d'Wuert schwätzt, doriwwer, wou um Schluss vun enger Zeil ee Wuert ka getrennt ginn. D'Trennung no etymologeschen (sproochhistoresche) Prinzipien ass och nach ënner Ëmstänn méiglech. Gerad wéi am Franséischen d'Wuert *caoutchouc* net a **ca-outchouc* oder **cao-utchouc* oder nach a **caoutcho-uc* ka getrennt ginn, sou däerfen am Lëtzebuergeschen d'Diphthongen net an zwee getrennt ginn wéi z.B., **vlä-icht*, **monté-iert*, **gesté-iert*, **gehä-it*. Och aner phonetesch oder diachron onlogesch Trennung wéi **ron-drëm* (*rond-rëm*), **beli-icht* (*be-liicht*), **Gebi-et* (*Ge-biet*) sinn onbedéngt ze vermeiden.

Steet an einfache Wierder tëscht zwéi Vokalbuschtawen een eenzele Konsonantebuschtaf, da rutscht de Konsonant bei der Trennung eriwwer an déi nächst Zeil. Stinn e puer Konsonantebuschtafen dertëscht, da rutscht just dee lesschte mat eriwwer an déi nei Zeil.

A-kus-tik, A-en, Aach-tel, ba-nal, Bag-ger, bäis-sen, be-gréis-sen, bierg-of, bierg-op, Drët-tel, frënd-lech, Hee-mecht, Käschen-ten, Këschen-ten, Kom-ma, nei-desch, O-wend, Rech-ner, san-gen, sechs-ten, Trai-ning, trau-reg

Buschtaweverbindungen wéi <ch>, <sch>, <ph>, <rh>, <sh> oder <th> fir ee konsonantesche Phonem ginn net vunenaner getrennt. Dat gëllt och fir den <ck>.

blé-cken, däit-schen, Goe-the, laa-chen, Ste-phan, Sa-phir, wä-schen, Zo-cker

Bei Léinwierder an Transferenzen aus anere Sproochen kann eng Buschtawe-Verbindung fir ee geschriwwene Konsonant + "l", "n" oder "r" entweder normal getrennt ginn oder och ongetrennt an déi nei Zeil mat eriwwer rutschen.

Arth-ritis/ Ar-thritis, Feb-ruar/Fe-bruar, Mag-net/ Ma-gnet, Zyk-lus / Zy-klus

Komposita a Wierder mat Präfix ginn tëscht deenen eenzelnen Elementer vunenaner getrennt.

At-traktioun, a-ty-pesch, Des-il-lu-si-oun, dia-chron, Gemenge-wiesen, Heem-wee, In-stanz, in-of-fi-zi-ell, ir-re-al, kom-plett, Pro-gramm, Schoul-haff, Schwamm-meeschter, Schluss-sequenz, Week-end, Ver-loscht, syn-chron

Wierder, déi net méi als Zesummesetzungen emfonnt ginn, kënnen no deene verschiddenen Trennungsregele getrennt ginn no der Sprechsilb oder no der Sproochsilb.

an-en-aner, Chry-san-the-me, do-rëms, e-rop, e-rof, e-ran, Hek-tar, He-li-kop-ter, intres-sant, Li-no-le-um, Pä-da-go-gik (Sprechsilb), *Päd-agogik* (Sproochsilb).

Allgemeng gëllt bei der Wuerttrennung d'Toleranzregel, déi et engem erlaabt, mol no Sprechsilben, déi deene meeschte méi geleefeg ass, mol no etymologeschen a grammateschen Prinzipien d'Silbe vunenaner ze trennen. Et muss een nëmmen Zweedäitegkeete vermeiden:

<i>be-inhalten</i>	an net: <i>*bein-halten</i>
<i>re-intégrieren</i>	an net: <i>*rein-tegréieren</i>
<i>ee Museker-liewen</i>	an net: <i>*ee Musek-erliewen</i>

D'Dictionnairë gi meeschtens fir d'éischt déi etymologesch Trennung un, wann et ëm geléiert Wierder geet oder ëm Transferenzen aus anere Sproochen geet.

Actioun Lëtzebuergesch, 1982. "Eis Schreifweis." An: *Eis Sprooch*, Extraserie No 3 - 5. Oplo 1995, 58-61.

Action Lëtzebuergesch, 1999. *Eis Schreifweis an e puer allgemeng Gedanken*.

Atten, Alain, 1975. Annexe de l' "Arrêté ministériel du 10-10-1975 portant réforme du système officiel d'orthographe luxembourgeoise". An: *Mémorial* Bn° 68, 16-11-76, 1365-1390

Atten, Alain, 1990. "Wéi ee Lëtzebuergesch schreift". An: *Lëtzebuergesch an der Schoul*. Imprimerie Graphic Press - Mamer. S.101-140. Guttgeheesch vum der Lëtzebuerger Unterrechtskommissioun.

Berg, Guy, 1999. "Lëtzebuergesch a seng Orthographie: Gedanken iwwert eng Reform vum der Schreifweis". An: *Die Warte* 18.03.1999. 1.

Bertelsmann, 1996. W. Hermann / L. Götze: *Die neue deutsche Rechtschreibung*. Bertelsmann Lexikon Verlag - München.

Braun, Josy, 1999. *Aktuell - Eis Sprooch richtig schreiwen*. Editeur: J. Braun - Luxembourg.

Bruch, Robert, 1955. *Précis populaire de grammaire luxembourgeoise. Luxemburger Grammatik in volkstümlichem Abriss*. An: Bulletin linguistique et ethnologique 4-6, 1955 (1. Oplo); 12-14, 1968 (2. Oplo), 1973 (3. Oplo).

Cauquil, Gérard et Schanen, François, 2000. *La grammaire allemande*. Collection Bescherelle. Hatier - Paris.

CPLL, 1999. "Règlement grand-ducal du 30 juillet 1999 portant réforme du système officiel d'orthographe luxembourgeoise". An: *Mémorial*. A- N°112. 11-08-1999. 2039-2048.

Deutsche Rechtschreibung. Regeln und Wörterverzeichnis. Amtliche Regelung. 1996. Tübingen. (Den éischten Deel vum dëser amtlicher Regelung vum der offizieller Schreifweis vum Standarddäitschen ass och am zitéierten Duden, Band 1, 1996 an 2000, an am Bertelsmann vum 1996 ofgedréckt).

Duden, 2000. *Aussprachewörterbuch. Wörterbuch der deutschen Standardaussprache*. Dudenverlag - Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich. (4. Oplo)

Duden, 2000. *Die deutsche Rechtschreibung*. Dudenverlag - Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich. Band 1.

Duden, 1998. *Praxiswörterbuch zur neuen Rechtschreibung*. Dudenverlag - Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich.

Duden, 1999. *Wie schreibt man jetzt?* Dudenverlag - Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich.

Langenscheidts Handwörterbuch Französisch, 1976. Langenscheidt KG - Berlin und München.

Le nouveau petit Robert, 1993. Les Dictionnaires LE ROBERT - Paris.

Le nouveau petit Robert, 1996. Version électronique du Nouveau Petit Robert. CD-ROM Version 1.3. Les Dictionnaires LE ROBERT - Paris.

Luxemburger Wörterbuch (LWB), 1950-1977. Im Auftrag der Luxemburgischen Regierung herausgegeben von der Wörterbuchkommission. Luxemburg.

Rinnen, Henri, 1988. *Dictionnaire Français – Luxembourgeois*, 2è édition, 1996, Imprimerie St-Paul - Luxembourg.

Schanen, François, 1980. *Recherches sur la syntaxe du luxembourgeois de Schengen: l'énoncé verbal*, Université Paris – Sorbonne, Paris IV, 4 volumes.

Schanen, François, 1987. "Grundzüge einer Syntax des Lëtzebuergeschen: die Verbalgruppe". An: Goudaillier, Jean-Pierre: *Aspekte des Lëtzebuergeschen (Beiträge zur Phonetik und Linguistik, Band 55)*. Helmut Buske Verlag - Hamburg. 3-87.

Schanen, François et Confais, Jean-Paul, 1986¹. *Grammaire de l'allemand: formes et fonctions*. Nathan Université - Paris. 2000⁶.

Schanen, François, 1995. *Grammatik Deutsch als Fremdsprache*. Iudicium Verlag - München.

The Oxford – English Reference Dictionary, 1996. Oxford University Press - Oxford New York.